

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZETÉNEK
ÉS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLEMÉNYEI

35.

•

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET
Igazgató: DR. SZABADY EGON

Összeállította

*a Központi Statisztikai Hivatal
Népesedésszatisztikai Főosztálya*

NÉPESEDÉSPOLITIKA MAGYARORSZÁGON

Budapest
1972/1

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Népesedéspolitika Magyarországon	7
I. A népesedési helyzet	
A TERMÉKENYSÉG ALAKULÁSA	10
A HALANDÓSÁG ALAKULÁSA	20
A NÉPESSÉG TERÜLETI MEGOSZLÁSA	26
A NÉPESSÉG STRUKTURÁJÁNAK MEGVÁLTOZÁSA	27
II. Népesedéspolitikai jogszabályok	
1. ALAPJOGSZABÁLYOK	33
2. SPECIÁLIS JOGSZABÁLYOK	
a/ Terhességgel-szüléssel kapcsolatos jogszabályok	37
b/ Csecsemő- és gyermekgondozásra vonatkozó jogszabályok	44
c/ A családi pótlék rendszerrel kapcsolatos jogszabályok	49
d/ Gyermekintézmények	56
e/ Lakásügyi jogszabályok	59
f/ A születésszabályozással kapcsolatos rendelkezések	60
g/ Művi vetéléssel kapcsolatos jogszabályok	66
h/ Nővédelmi tanácsadás	71
III. Népesedési nézetek (1962-1970)	
SAJTÓVITA	73
DEMOGRÁFUSOK VÉLEMÉNYE	78
POLITIKAI ÁLLÁSFOGLALÁSOK	85
IV. Magyarországon lebonyolított családtervezési és születésszabályozási vizsgálatok	
A JÖVŐBENI KUTATÁSI TERVEK	98
V. Jövőbeni népesedéspolitikai elgondolások	101

Népesedéspolitika Magyarországon

Magyarországon a múltban is és legfőképpen a legutolsó évtizedben több olyan jogszabályalkotásra, kormányintézkedésre, valamint a legfelsőbb államvezetés részéről jelentősebb számú olyan megnyilatkozásra került sor, amelyek közvetlen hatást gyakorolnak a népesedési folyamatokra. Így mindezek - bár egy-egy konkrét vonatkozását érintik a demográfiai eseményeknek - explicit népesedéspolitikai intézkedéseknek számítanak, mégha célkitűzéseik nem minden esetben kimondottan demográfiai céluak - pl. kapcsolódnak egyéb szociálpolitikai, vagy foglalkoztatottsági célokkal -, de eredményeiben mindenképpen a demográfiai helyzet megváltoztatásával járnak együtt.

Az újabb fejlődés során egyre inkább elfogadott Magyarországon is az a nézet, hogy az egymástól különálló, néha össze nem hangolt és emiatt talán nem a céloknak megfelelően eredményezett egyedi jogszabályok formájában megjelenő népesedéspolitikai intézkedések helyett, vagy azok tudatos összefoglalása céljából, szükséges lenne hosszabb távra egy népesedéspolitikai bázis lefektetése. Ez a felismerés először a magyar demográfusok körében vált általánossá, majd pedig elgondolásait a többi tudományág képviselői is egyre inkább magukévá tették (szociológusok, közgazdászok, egészségügyi szakemberek). Az elmúlt két évben pedig az így - a tudományos élet képviselői által - kialakított nézetek már a hosszú távu állami tervezés alapjaivá is válnak. Az 1985. évre szóló perspektivikus tervezés egyes kérdéseit kidolgozó Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság^{1/} elfogadott 1971. januárjában egy munkacsoport által elkészített tanulmányt^{2/}, amely

1/ E Bizottságot Huszár István államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke vezeti.

2/ A tanulmányt Dr. Szabady Egon irányításával Dr. Andorka Rudolf, Dr. Klinger András, Mausetz Zsuzsa, Dr. Miltényi Károly és Dr. Tamásy József állították össze.

"Népesedéspolitikánk alapkérdései" címmel ^{3/} összeállította a következő másfél évtized népesedéspolitikai komplex "intézkedési tervét". Az ily módon kidolgozott alapelveket az Országos Tervhivatal már figyelembe vette a népesedés, a foglalkoztatottság és a termelékenység távlati tervezési munkálatainál.

Népesedéspolitikánk - az általánosságban elfogadott munka-definíció szerint - a népesség számára és összetételére vonatkozó népesedési célok meghatározását és ezek megvalósítására a népesedési folyamatok tervszerű társadalmi befolyásolását értjük. A népesedési folyamatok szűkebb értelemben: a házasságkötések, válások, születések, halálozások és vándorlások, tágabb értelemben mindazok a folyamatok, amelyek a népesség különböző ismérvek szerinti összetételét meghatározzák. Ebből következik, hogy a népesedéspolitikai eszközök, intézkedések igen sokrétűek.

A népesség számának és demográfiai összetételének alakulását - jelenleg és a következő évtizedekben is - Magyarországon alapvetően a születésszám, a termékenység alakulásán lehet népesedéspolitikai eszközökkel befolyásolni. Ezért az eddigi jogszabályalkotás zöme és a népesedéspolitikai intézkedések jövőbeni átfogó rendszere is e jelenségkörre szorítkozik.

Mindezek alapján következő összefoglalásunk is a születés, termékenység, családtervezés, születésszabályozás problémakörére szűkítve foglalja össze a jelenlegi, illetve elképzelt jövőbeni magyar népesedéspolitikai helyzetet. Összefoglalásunkban a következő gondolatmenetet követjük:

- a magyar népesedési helyzet, elsősorban a termékenység alakulásának rövid összefoglalása;
- a fennálló legfontosabb népesedéspolitikai tárgy jogszabályok és azok hatékonyságának vizsgálata;
- a népesedési helyzettel kapcsolatos nézetek, viták összefoglalása;
- a legutóbbi évtized legfontosabb népesedéspolitikai célú kutatásainak és a közeljövőre tervezett hasonló kutatásoknak összegezése;
- a jövőbeni népesedéspolitikai alapelvek.

Budapest, 1972. április

Dr. Szabady Egon

3/ "Népesedéspolitikánk alapkérdései" Budapest, 1971. január, pp. 21. (kézirat).

I. A népesedési helyzet

Magyarország Közép-Európa keleti részén terül el, 93 000 km²-nyi területen. Az ország népessége - a legutóbbi 1970. január 1-i népszámlálás időpontjában - 10 millió 316 ezer fő, 355 ezerrel, 3,6 %-kal több, mint 1960. január 1-én. A népsűrűség négyzetkilométerenként 111 fő, 4-gyel nagyobb, mint tíz évvel korábban.

1. A népesség száma és szaporodása 1870 - 1970

Év	A népesség száma (1 000 fő)	Nép-sűrűség 1 km ² -re	Tényleges szaporodás, ill. fogyás (-) (1 000 fő)	A népesség száma az		Átlagos évenkénti szaporodás, ill. fogyás (-) a/ százalékban
				1870. évi	előző	
				népszámlálás százalékában		
1870	5 011	54	-	100	-	-
1880	5 329	57	318	106	106	0,56
1890	6 009	65	680	120	113	1,21
1900	6 854	74	794	137	113	1,25
1910	7 612	82	758	152	111	1,05
1920	7 987	86	375	159	105	0,48
1930	8 685	93	698	173	109	0,84
1941	9 316	100	631	186	107	0,70
1949	9 205	99	-111	184	99	-0,15
1960	9 961	107	756	199	108	0,72
1970	10 316	111	355	206	104	0,35

a/ Mértani átlag alapján.

Az 1960-1969 közötti átlagos évenkénti szaporodás az elmúlt száz esztendő tízéves periódusai közül a legalacsonyabb. (Kivéve 1941 és 1949 között, amikor a háborús halálozások miatt népesség fogyás következett be.) Ez a természetes szaporodás visszaesésének következménye, amit elsősorban a születések számának csökkenése okozott; ezzel egyidejűleg - összefüggésben az öregkoruak arányának növekedésével - a halandóság emelkedett.

A TERMÉKENYSÉG ALAKULÁSA

A népesség szaporodása változásának legfőbb tényezője a születések számának, a termékenység nagyságának erős visszaesésében keresendő. Ezért a népességi helyzet jobb megértéséhez szükséges kissé bővebben megvizsgálnunk a termékenység alakulását.

Magyarországon - a többi közép- és kelet-európai országhoz hasonlóan - a születések számának csökkenése később indult meg, mint a legtöbb nyugat-európai országban. Ennek oka főleg a modern ipari forradalom késői jelentkezésében és az ennek következményeként előálló eltérő társadalmi-gazdasági strukturában keresendő. A termékenység csökkenése azonban általában már a múlt század közepe óta nyomon követhető, sőt az első világháború előtti évtizedekben már számottevő mértékben jelentkezett. A születések számának csökkenése a két világháború közötti időszakban tovább folytatódott, sőt - a világháborús születéskiesés pótlásaként az 1920-as évek elején jelentkezett születésszám-emelkedést követően - még fokozódott is. A második világháború előtti években tapasztalt 20 ezrelék körüli élveszületési arányszámával Magyarország az európai országok sorában középen helyezkedett el. Ez a századforduló előtti helyzethez képest relatív csökkenést is jelentett: az akkori időkben tapasztalt 40 ezrelék körüli magyarországi élveszületési arányszám európai viszonylatban még a legmagasabbak közé tartozott.

A második világháborút követően nem volt tapasztalható a születések számának olyan arányu emelkedése, mint amilyen az első világháború után minden hadviselő országra jellemző volt (bár a születéskiesés is jóval elmaradt 1939 és 1944 között az 1914 és 1918 között tapasztalttól). 1947 és 1950 között azonban mégis vi-

szonylag magasabb szintű (21 ezrelék körüli) termékenység alakult ki, ami felette maradt a születések múlt század vége óta tapasztalt általános csökkenési trendjének. Az ezt követő két évben megindult a születések számának "szokásos" csökkenése: 1952-ben már 19,6 ezrelékes élveszületési arányszámot mértek. A következő évek termékenységét azonban jelentősen módosították az ellentétes célzatu és eredményű népesedéspolitikai intézkedések. Először - elsősorban a művi vetélések eltiltására vonatkozó intézkedések hatására - a születések száma növekedett (1954-ben már 23 élveszülött jutott ezer lakosra), majd az 1956-ban kiadott újabb jogszabályok eredményeként, amelyek a művi vetélések engedélyezését tették lehetővé, ismét megindult a születések számának csökkenése.

Az 1956-tal meginduló időszak nem választható el élesen a magyar termékenység általános történetétől. A születési mozgalomban tapasztalható csökkenés évi mértéke ugyan ebben az időszakban (1956 és 1962 között) nagyobb volt a század folyamán általában tapasztaltnál (1900 és 1952 között évi átlagban 0,6 százalékkal, 1956 és 1962 között pedig 5,4 százalékkal csökkent az élveszületések száma), de nem téveszthetjük szem elől, hogy az ezt megelőző 3 évben adminisztratív eszközök alkalmazásával értük el a magas születésszámot. Visszapillantva az 1920-as évekig - a kiegyenlitettebb parabolikus trendet vizsgálva - azt állapíthatjuk meg, hogy még az 1950-es évek közepe után tapasztalt nagyarányú születéscsökkenés sem módosítja jelentősen termékenységünk történeti folyamatát. Inkább az látszik eltérőnek a legtöbb nyugat-európai országban tapasztalthoz képest, hogy míg ott a születések száma valamely adott alacsony termékenységi szint körül stagnál, hazánkban az 1962-es mélypontig csökken.

Mindenesetre e vonatkozásban hazánkban egyedülállóan alacsony élveszületési arány alakult ki: 1962-ben ezer lakosra csupán 12,9 élveszületés jutott, ami a magyar történelem eddigi legalacsonyabb születési arányát jelentette. Ugyanakkor ez volt a legalacsonyabb élveszületési arányszám Európában.

1963-tól kezdődően az élveszületések számában kisebb arányú stagnálás volt tapasztalható: 3 éven keresztül egyaránt 13,1 élveszületés jutott ezer lakosra, majd 1966-ban kisebb, 1967-től kezdődően pedig nagyobb arányú emelkedés tapasztalható.

2. Az élveszületések száma és aránya

Év	Az élveszületések		
	összes	ezer lakosra jutó	ezer 15-49 éves nőre jutó
	száma		
1938	182 206	19,9	73,6
1949	190 398	20,6	75,4
1960	146 461	14,7	58,9
1961	140 365	14,0	56,6
1962	130 053	12,9	52,5
1963	132 335	13,1	53,4
1964	132 141	13,1	53,2
1965	133 009	13,1	53,2
1966	138 489	13,6	54,5
1967	148 886	14,6	57,7
1968	154 419	15,1	58,7
1969	154 318	15,0	58,1
1970	151 819	14,7	56,4
1971 ^{x/}	150 467	14,5	55,7

x/ Előzetes adat.

Az élveszületések számában az 1967-68-tól bekövetkezett növekedés több tényezőre vezethető vissza. Ezek között legnagyobb súlya azoknak a kormányintézkedéseknek van, amelyek a szülési kedv növekedése irányába hatottak. Így 1967-ben bevezetésre került a dolgozó nők gyermekgondozási szabadsága, amely előbb a gyermek két és fél éves, majd 1968-tól három éves koráig fizetett szabadságot biztosít a gyermek nevelésére. Ezenkívül hozzájárult a növekedéshez a propagatív koru nők számának emelkedése is az össznépességen belül: amíg ugyanis az élveszületések száma 1965-től 1968-ig 16 százalékkal és a nyers élveszületési arány 15 százalékkal növekedett, addig az általános termékenység: vagyis a 15-49 éves nőkre jutó élveszületések száma csupán 10 százalékkal nőtt. Ez más néven annyit

jelent, hogy a születésszám-növekedést egyharmadában a népesség kormegoszlásának módosulása idézte elő.

A születési arányszám viszonylag magasabb - 15 ‰ körüli - szintje csupán 1968-69-ben maradt meg, 1970 közepétől 1971 közepéig egy kisebb arányú visszaesés következett be - amit nem indokol a produktív korúak számának megváltozása, mivel a fiatalabb szülőképes korúak aránya még növekedett is. 1971. II. félévében a születések száma lényegében az 1969. évi szinten stabilizálódott. Becsléssel kiegészített adatok szerint 1971-ben az általános termékenység szintje 5 ‰-kal marad alatta az 1968. évi maximumnál, de így is 6 ‰-kal meghaladja az 1962-ben tapasztalt minimumot.

Már hosszú idő óta megfigyelhető, hogy a termékenység csökkenése az anyák fiatalodásával járt együtt. Más szóval ez annyit jelent, hogy elsősorban az idősebb nők termékenysége csökkent (mivel visszaesett az idősebb propagatív korcsoportokban a későbbi szülések gyakorisága), és a fiatalabb nők viszonylag változatlan születésgyakoriságuk következtében egyre nagyobb súllyal jelentkeznek a szülő nők között.

A század elején még csupán a szülő nők alig valamivel több, mint egynegyede volt 20-24 éves; arányuk az 1930-as évek elejére már egyharmadra növekedett. Hasonló volt előfordulásuk az ötvenes évek elején is, majd 1957-től kezdődően fokozatosan növekedni kezdett. 1960-ban már az összes szülő nő 38 százaléka volt 20-24 éves, majd súlyuk 1965-ig tovább nőtt (41 százalék fölé). Ezt követően - a születések száma növekedésének hatására, ami inkább a 20 éven aluliak korcsoportjában jelentkezett - kisebb csökkenés állt elő: 1967-1968-ban az élveszülések 40, 1970-71-ben pedig már 41-43 százaléka származott 20-24 éves korú nőktől.

Ugyanezen idő alatt az idősebb korú szülő nők aránya jelentősen visszaesett. A század elején még egyharmaduk volt 30-39 éves koru és 6 százalékuk ennél korosabb. Az előbbieik aránya a második világháború előtt még alig esett vissza (az 1930-as évek elején 30 százalék körül volt), az utóbbiaké 4 százalékra csökkent. Az ötvenes évek elején már csupán a szülő nők egynegyede tartozott a 30-39, és 3-4 százaléka a 40 éven felüli korosztályokba. A születések számának 1957-től tapasztalt csökkenésével az idősebb szülő nők száma erősen megfogytakozott: 1970-71-ben már csak 16 százalékuk volt 30-39 éves, és alig valamivel több, mint 1 százalékuk tartozott a következő korcsoportokba.

A csökkenő tendencia annál is inkább figyelemre méltó, mert az élveszületések szintje - mint láttuk - általánosságban 1960-ban és 1970-ben azonos volt, ugyanakkor a szülő nők kormegoszlása jelentősen módosult. Az eddig mondottakból már látszik az idősebb korúak arányának fokozatos csökkenése, amihez csupán annyit kell hozzátenni, hogy ez a jelenség függetlenül a születések számának általános alakulásától (tehát az 1962-ig tartó csökkenéstől, majd az 1965-ig tartó stagnálástól és az azóta mutatkozó emelkedéstől) folyamatosan megfigyelhető. Így tehát 1970-ben az általános emelkedés ellenére viszonylag kevesebb 30 éven felüli nő szült, mint a születések mélypontját jelentő 1962. évben, sőt még az általános 19 százalékos születésszám-növekedés ellenére az e korosztályba tartozó nők születéseinek száma gyakorlatilag változatlan maradt.

3. Az élveszületések arányának alakulása az anya korcsoportja szerint

Év	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-49	Össze- sen
	éves korcsoportban						

Ezer megfelelő koru nőre jutó élveszületés

1938	42,1	146,6	134,6	92,9	57,6	13,2	73,6
1949	47,3	162,6	140,7	84,0	52,7	10,9	75,4
1960	52,5	159,2	105,6	52,9	25,0	3,6	58,9
1961	52,0	153,9	100,7	50,2	23,0	3,7	56,6
1962	46,4	143,1	94,8	47,0	20,3	3,7	52,5
1963	43,3	143,9	100,7	48,4	21,1	3,6	53,4
1964	41,8	145,1	101,3	48,0	19,1	3,4	53,2
1965	41,9	147,9	100,6	47,8	18,2	3,0	53,2
1966	45,8	152,7	104,8	48,5	18,8	2,9	54,5
1967	50,4	160,9	112,5	53,0	19,7	2,7	57,7
1968	52,2	164,5	116,3	54,4	19,7	2,4	58,7
1969	53,7	162,3	114,3	53,7	19,5	2,4	58,1
1970	50,1	158,7	109,3	51,2	18,4	2,2	56,4
1971 ^{x/}	50,4	157,3	102,8	49,4	17,8	2,1	55,7

x/ Előzetes adat.

A szülő nők megoszlásában mutatkozó eltéréseket a különböző korúak termékenységeinek eltérő változása eredményezi. Az idősebb korúak szülési súlyának fokozatos csökkenése termékenységszűkülésük eredménye. Az 1910-es években a 30-39 évesek termékenysége még 170 ezrelék volt, de 1930-ra már 94 ezrelékre csökkent. A további visszaesés eredményeként 1949-ben már csak 65 ezreléket ért el, ezt követően ugyan újra megemelkedett (az 1954.évi 87 ezrelékig), utána azonban nagymértékben zuhant. Termékenyséjük 1960-ban már csak 39 ezrelék volt, ami 1966-ig 33 ezrelékre csökkent, de az ezt követő emelkedés eredményeként is csupán 37 ezreléket ért el 1968-ban. Így a korosztály termékenysége alig kétötöde a második világháború után tapasztalt legmagasabbnak, és egyötöde a század elejének. Még nagyobb arányú volt a 40 évesek és idősebbek termékenységeinek csökkenése.

A legfiatalabb korcsoportok termékenységeinek alakulása nem követte az általános képet, és sokban ellentétes volt az idősebbekénél. Így a 15-19 éves nők szülési gyakorisága, amely 1900-tól 1930-ig jelentősen (57 ezrelékről 41 ezrelékre) csökkent, a második világháború utáni években fokozatos emelkedést mutat. 1949-ben termékenyséjük 47 ezreléket tett ki, majd az ötvenes évek második felében 55 ezrelék körül volt, és még 1960-1961-ben is meghaladta az 52 ezreléket. Ezt követően 1964-1965-ig fokozatosan csökkent (42 ezrelékig, amely még mindig magasabb volt a második világháború előttinél), és azóta az újabb növekedés hatására elérte az 1960-1961-es szintet, majd 1971-re újra 50 ezrelékre esett vissza.

A legmagasabb születésgyakoriságot a vizsgált időszakban is - mint az 1930-as évek óta bármikor - a 20-24 éves nők körében találjuk (a század első negyedéig még felülmulta termékenységet a 25-29 éves nők). E korcsoportban azonban a változások mértéke kisebb arányú, mint a náluk fiatalabbaknál vagy idősebeknél. A csökkenés mértéke is kisebb volt, és az emelkedés is az átlagos alatt maradt az utolsó két-három évben. Amíg 1960-ban e korcsoportbeliek termékenysége 51 százalékkal haladta meg a 25-29 évesekét, addig ez a különbség 1971-re 53 százalékra emelkedett. Mindez azt mutatja, hogy a termékenységben második helyet elfoglaló 25-29 éves korcsoport erőbben mutatta a születési hullámokat: e korcsoport termékenysége 1960-tól 1962-ig 10 százalékkal csökkent, ezt követően stagnált, majd 1968-ban 23 százalékkal haladja meg minimális szintjét, és így 10 százalékkal felülmulta az 1960-ast is.

A születési mozgalmat a kor szerinti termékenység alakulása mellett jól (talán még jobban is) mutatja a születéseknek szülési sorrend szerinti vizsgálata. A magasabb termékenységi színvonalat általában a magasabb szülési sorszámú szülöttek viszonylag nagyobb száma, a termékenység csökkenését az alacsonyabb szülési sorszámú szülöttek növekvő aránya jelzi.

Mindez megmutatkozik a születések legutolsó évtizedben tapasztalt alakulásában is. Az átlagos szülési sorrend egy számmal jellemzi az adott év termékenységét. Eszerint az élveszületéseknél a szülési sorrend átlaga a második világháború előtt még 3,05 volt - vagyis átlagosan minden szülött 3. szülött volt - majd e mutatószám a termékenység átlagos csökkenése következtében 1949-re 2,51-re csökkent. Alakulását alig befolyásolta a születések 1953-1954. évi kiugrása, mert a megnövekedett születésszám főleg az alacsonyabb sorszámú szülötteknél jelentkezett. Az átlagos szülési sorszám csökkenésének mértéke így megtorpan: 1956-ig gyakorlatilag stagnált (2,4 - 2,5 átlaggal). A szülési kedv megcsappanása a szülési sorrend átlagának gyorsabb visszaesését okozta: 1960-ban már 2,18 volt, majd ezután is tovább csökkent. A születések számának 1966-1968. évi növekedése sem változtatott ezen a tendencián (mivel, mint látni fogjuk, a növekedés inkább az alacsonyabb szülési sorszámúaknál mutatkozik). Emiatt az átlagos szülési sorszám 1966 óta 2 alá esett, és évről-évre tovább zuhant. 1971-ben 1,88-at ért el. Mindez tehát valójában - a számszerű növekedés ellenére - a tényleges termékenység fokozatos visszaesésére utal.

Ma már egyre kevesebb az olyan nő, aki nagy létszámú családot kíván, vagyis sok élő gyermeke esetén is újabb gyermeket hoz a világra. A második világháború előtt még az összes élveszületések 14 százaléka született az anya 6. vagy további szüléséből. E szülések aránya az 1940-es évek végére 9 százalék alá esett, az 1960-as évek elején pedig 5 százalék körüli értéket ért el. Azóta a zuhanás még fokozottabbá vált: 1971-ben az összes élveszületéseknek már csak 3 százaléka származott az anya 6. és további szüléséből, vagyis az ilyen nagyszámú gyermekkel rendelkező nők aránya lényegében véletlenszerűvé lett.

Nem ilyen nagy mértékben, de igen jelentősen csökkent a 4. és 5. szülöttek aránya, ami szintén az általános termékenység visszaesését okozta. Az összes élveszületések közötti együttes súlyuk a második világháború előtti 16 százalékról az 1940-es évek végéig 11 százalékra esett vissza, majd az 1953-1954. évi kisebb kiugrást követően újból csökkent; 1960-ban 9 százalékot, 1962-ben 8,5 százalékot tett ki, majd tovább zuhanva 1971-ben 5 százalékot ért el.

Ha azonban csupán a 4. és további szülések visszaesésének lennének tanúi, és a 3. szülések száma növekedőben lenne (abszolút és relatív vonatkozásban), még számot adhatnánk a termékenység valamelyes javulásáról. Ezzel szemben a 3. szülők aránya is fokozatosan csökken, függetlenül a születések számának az utóbbi három évben bekövetkezett növekedésétől, 1938-ban még a szülők 15 százaléka tartozott a 3. szülők közé, arányuk az 1940-es évek végére 13 százalékra csökkent, majd a szülési hullám eredményeként 1953-1954-re a 16 százalékot is megközelítette (vagyis a születések számának növekedését főleg a 3. gyermekek - erőszakolt - megszülése okozta). Azóta fokozatos visszaesés tapasztalható: 1963-ig arányuk 12-13 százalék körüli volt, 1966 óta pedig 9 százalék körüli. Az ellentmondásos fejlődést jellemzi, hogy 1968-ban - az átlagos 19 százalékos születésszám-növekedéssel szemben - a 3. szülők száma 11 százalékkal esett vissza.

Igy a legutóbbi időszakban a 3. és további szülők számának csökkenése következtében csupán az első- és másodszülők aránya nőtt. Elsőszülők 1938-ban még csak az összes élveszülők egyharmada volt, és arányuk az 1940-es évek végén is csupán 41 százalékos volt, sőt 1954-re 35 százalékra esett vissza (ami a születések növekedésének a következménye). A termékenység csökkenésének eredményeként az elsőszülők aránya fokozatosan nőtt 1966-ig (49 %). Az utóbbi két évben arányuk már nem nőtt tovább, sőt csekély visszaesés tapasztalható. 1968-ban az összes élveszületések 48,4 százaléka, 1969-71-ben 49 %-a származott első szülésből. Az élveszületések számának növekedését jelentősen befolyásolta az elsőszülők számának növekedése: 1968-ban számuk 26 százalékkal volt magasabb, mint 1962-ben, illetve 15 százalékkal több, mint 1965-ben, amikor a születések száma növekedni kezdett.

Még inkább megmutatkozik a jelenlegi születési hullám a 2. gyermekek születésének alakulásánál. A második világháború előtti 22 százalékos arányuk 1949-re 27 százalékra nőtt, majd 1954-re 30 százalékra emelkedett. Súlyuk kisebb ingadozásoktól eltekintve változatlan maradt 1965-ig, azóta azonban fokozatosan nőtt: 1968 óta már az összes élveszületések 33-34 százalékát teszi ki. Mindez azt is jelenti, hogy az élveszületések legutóbbi hulláma főleg a 2. szülők számának növekedéséből ered. 1968-ban a 2. szülők száma 38 százalékkal haladta meg az 1962. évit és 31 százalékkal az 1965. évit. Így, ha csak a növekedést (1-3. szülők) vesszük figyelembe, ez 54 százalékban a 2. szülők, 44 százalékban az első-

szülöttek száma növekedésének következménye, és csupán 2 százalékból magyarázható a 3. szülöttek számának - kismértékű - emelkedésével.

4. Az élveszületések megoszlása a szülési sorrend szerint

(százalék)

Év	A szülési sorrend száma										Összes szülés	A szülési sorrend átlaga
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.		
1938	33,1	22,1	14,6	9,8	6,5	4,5	3,3	2,3	1,5	2,3	100,0	3,05
1949	40,6	26,6	13,2	7,0	4,1	2,8	1,9	1,4	0,9	1,5	100,0	2,51
1960	44,0	29,3	12,7	5,7	3,2	1,9	1,2	0,8	0,5	0,7	100,0	2,18
1961	45,0	29,0	12,3	5,6	3,0	1,9	1,2	0,8	0,5	0,7	100,0	2,16
1962	45,4	29,0	12,0	5,6	2,9	1,9	1,2	0,8	0,5	0,7	100,0	2,15
1963	45,0	30,2	11,6	5,3	2,9	1,8	1,2	0,8	0,5	0,7	100,0	2,14
1964	47,5	29,7	10,8	4,9	2,6	1,6	1,1	0,7	0,4	0,7	100,0	2,06
1965	48,8	29,9	10,1	4,5	2,5	1,6	1,0	0,6	0,4	0,6	100,0	2,01
1966	49,3	31,0	9,2	4,2	2,3	1,5	0,9	0,6	0,4	0,6	100,0	1,97
1967	48,7	32,5	9,2	3,9	2,1	1,4	0,8	0,6	0,3	0,5	100,0	1,95
1968	48,4	33,6	9,0	3,7	2,0	1,2	0,8	0,5	0,3	0,5	100,0	1,93
1969	49,2	33,4	8,9	3,5	1,8	1,2	0,7	0,5	0,3	0,5	100,0	1,90
1970	49,1	33,5	8,9	3,5	1,8	1,2	0,8	0,5	0,3	0,4	100,0	1,90
1971 ^{x/}	49,3	33,7	8,9	3,4	1,7	1,1	0,7	0,5	0,3	0,4	100,0	1,88

x/ Előzetes adat.

A termékenység általános visszaesését legjobban a házas nők gyermekszám szerinti alakulása mutatja, a népszámlálások adataira támaszkodva.

1970 elején 100 házas nőre 198 gyermek jutott, 34-gyel kevesebb, mint 1960-ban.

Az átlagos gyermekszám csökkenését a három és több gyermeket szült nők számának visszaesése okozta. 1960 és 1969 között a három gyermekes nők száma 3, a négy-öt gyermekeseké 20, a hat- és többgyermekeseké 43 %-kal csökkent. Ugyanakkor a kétgyermekes nők száma 29, az egygyermekeseké 26 %-kal nőtt.

A gyermektelen nők száma lényegében nem változott, arányuk jelenleg 14 %, az 1960. évi 15 és az 1949. évi 18 %-kal szemben.

1970-ben - 1960-hoz hasonlóan - a házas nők között legtöbb a kétgyermekes, és arányuk még növekedett: 26 %-ról 31 %-ra; alig marad el mögötte az egygyermekesek aránya, ami szintén emelkedett (25 %-ról 30 %-ra).

5. Házas nők született gyermekeik száma szerint

Született gyermekek száma	A házas nők százalékos megoszlása		1970. év az 1960. év százalékában
	1960	1970	
0	15	14	101
1	25	30	126
2	26	31	129
3	14	12	97
4-5	12	9	80
6-X	8	4	57
Összesen	100	100	108
Átlagos gyermekszám	232	198	85

A házas nők átlagos gyermekszáma korcsoportonként eltérően módosult: a propagatív koru (50 éven aluli) házas nők átlagos gyermekszáma 198-ról 175-re változott, a csökkenés legnagyobb (15 %-os) a 40-49 éveseknél, legkisebb a 20-24 és a 35-39 évesek körében (10, ill. 12 %), a 20 éven aluliak átlagos termékenysége 5 %-kal nőtt.

A propagatív koron felülieknél a gyermekszám erősebben csökkent, legnagyobb mértékű a legidősebb koruaknál (a 70 éves és idősebbeknél 27 %).

Az átlagos gyermekszám - az 1960. évihez hasonlóan - a korról párhuzamosan emelkedik. Száz 20 éven aluli házas nőnek csupán 45, 20-24 évesnek 88 gyermeke született. A 35-39 éveseknek már 206 az átlagos gyermekszáma, a 40-49 éveseknek (a propagatív kor végén) 220. Természetesen a legidősebb koruak gyermekszáma a legmagasabb: száz 70 évet betöltött házas nőnek átlagosan 289 gyermeke született.

A HALANDÓSÁG ALAKULÁSA

A népesség természetes szaporodása másik tényezőjét jelentő halandóság legújabb alakulásának ismertetését szintén történeti visszapillantással kell kezdenünk.

Az első világháborút megelőzően halálozási viszonyai tekintetében Magyarország volt a legkedvezőtlenebb helyzetben egész Európában. A múlt század 70-es évei végén és a 80-as évek elején tapasztalt 35-39 ezrelékes nyers halálozási arányszám ugyan a XX. század elejére 25 ezrelékre csökkent, de a század első évtizedeiben az ezer lakosra jutó meghaltak száma még mindig 22-24 között mozgott, ami egyike volt abban az időszakban a legmagasabbaknak.

Az első világháborút követően - elsősorban a fellépett influenzajárvány hatására - a halandóság szintje továbbra is magas maradt, számottevő javulás csupán 1925 után volt tapasztalható. Az 1920-as évek elején mért 20-21 ezrelékkal szemben 1925-1929 között ezer lakosra már csak 17-18 meghalt jutott, 1930-ra pedig az arányszám 16 ezrelékre javult. A második világháború előtti legkedvezőbb értéket 1941-ben mérték: akkor ezer lakosra 13,2 meghalt jutott. E jelentős csökkenés ellenére Magyarországnak a két világháború közötti időszakban kialakult halandósága az európai országok sorában még mindig a közepesnél valamivel rosszabb helyet biztosított. Megjegyzendő azonban, hogy az igen magas szintről induló halandóság csökkenése nálunk egyike volt a leggyorsabbaknak Európában.

A halandóság szintje 1946-1947-ben is magas volt (15-13 ‰), ezt követően 1954-ig - a nyers halálozási arányszám 11 és 11,7 ezrelék közötti szinten állandósult. Az 1950-es évek második felében a halálozás jelentősen csökkent; ebben az időszakban átlagosan 10,3 meghalt jutott ezer lakosra.

Az előzőekben ismertetett általános tendencia megváltozott: 1966-1969. évek átlagában már 10,8 ezreléket tett ki a halálozási arányszám, ami a két előző időszakhoz képest 5-6 százalékos növekedést jelent. Különösen szembetűnő a meghaltak magas aránya az elmúlt két évben: 1968-ban és 1969-ben ezer lakosra 11,2, 11,4, 1970-ben és 1971-ben 11,7, ill. 11,9 meghalt jutott.

6. A halálozások száma és aránya ^{x/}

Év	A meghaltak	
	száma	aránya (ezer lakosra)
1876	178 610	34,9
1901	166 662	24,2
1911	184 009	24,1
1921	170 059	21,2
1931	144 968	16,6
1938	130 628	14,2
1941	123 349	13,2
1949	105 718	11,4
1960	101 525	10,2
1961	96 410	9,6
1962	108 273	10,8
1963	99 871	9,9
1964	100 830	10,0
1965	108 119	10,7
1966	101 943	10,0
1967	109 530	10,7
1968	115 354	11,2
1969	116 659	11,4
1970	120 197	11,7
1971	122 852	11,9

^{x/} Valamennyi adat az ország területére vonatkozik. Az 1971.évi adatok előzetes eredmények.

A nyers halálozási arányszámban bekövetkezett általános növekedés a népesség kormegoszlásában bekövetkezett változások eredménye. 1970. elején a 60 évesek és idősebbek száma 1 750 500-at tett ki, ami a tíz évvel azelőttihez képest közel 400 ezer fős növekedést jelent. Tehát jelenleg az öregkorúak száma több mint egynegyedével magasabb, az össznépességhez viszonyított arányuk pedig 17 %, a tíz évvel korábbi 14, ill. az azt megelőző két népszámlálás alkalmával tapasztalt

11-12 %-os aránnyal szemben. Megjegyzendő, hogy a termékenység visszaesése következtében a gyermekkorúak száma 360 ezerrel, 14 %-kal csökkent. Jelenleg a népességnek alig több, mint egyötöde 15 évesnél fiatalabb, az előző négy népszámlálás alkalmával még arányuk meghaladta az egynegyedet.

7. A népesség kor megoszlásának alakulása

Korcsoport (év)	A népesség százalékos megoszlása			1960. év az 1949.	1970. év az 1960.
	1949	1960	1970	év százalékában	
0-14	25	25	21	110	86
15-39	39	37	37	103	105
40-59	25	24	25	105	107
60-X	11	14	17	128	128
Összesen	100	100	100	108	104

E tények erősen befolyásolják a meghaltak számának, illetve össznépességhez viszonyított nyers halálozási arányszámnak az alakulását, elsősorban azért, mert a legutóbbi időszakban a meghaltak zöme az öregkorúak közül kerül ki. Emiatt a nyers halálozási arányszámoknál a valóságot sokkal jobban tükrözik az ún. standardizált halálozási arányszámok, amelyek változatlan kor megoszlást feltételezve hasonlítják össze a különböző időszakok vagy népességcsoportok halandóságát, és ily módon a kiszámított különbségek a halandóság tényleges differenciáit mutatják.

A fentiek figyelembevételével Magyarország 1968. évi halandósága - a kiszámított 11,2 ezrelékkal szemben - csupán 6,5 ezrelék lenne, ha kor megoszlásunk azonos lenne jelenleg az 1910. évivel. Eszerint 1911 óta a halandóság tényleges csökkenése a nyers arányszámoknál mért 54 százalékos javulással szemben 73 százalékos. Ha ugyanezt az 1960-as évek halálozásának alakulására vonatkozóan vizsgáljuk és a standardizálást az 1960. évi kor megoszlásra vonatkozóan végezzük el, azt tapasztaljuk, hogy a nyers arányszámoknál mért 10 százalékos emelkedéssel szemben a standard arányszámoknál 1960 és 1968 között 4 százalékos csökkenés mutatkozik. Ez azonban szintén igen kis mértékű, ha figyelembe vesszük, hogy 1948-1949 és 1960 között a standard arányszámban a csökkenés 19 százalékos volt (évi átlagban közel 2 százalékos). Emellett azt is meg kell jegyezni, hogy az 1960-as

évek folyamán a standard arányszámban is növekedés tapasztalható: 1960 és 1962 kiugróbb standard arányával szemben a többi évben jóval kedvezőbb halálozási gyakoriságot mérhetünk. Az azonos - 1960. évi kormegoszlásra - standardizált mutató 1968-ban (és 1969-ben) is 8 százalékkal volt magasabb, mint az eddigi legkedvezőbb halandóságot mutató 1966. évben, és felülmulta - az 1963-1964. évek kivételével - valamennyi év "tényleges" halandóságát. Eszerint jöllehet halandóságunk legutóbbi években tapasztalt növekedése nem olyan nagy arányu, mint amilyennek a nyers halandósági arányszámok mutatják, mégis tényleges rosszabbodás következett be.

8. A nyers és standardizált halálozási arányszámok alakulása

Év	A nyers	Az 1910.	Az 1960.
		évi népszámlálás kormegosz- lására standardizált	
	halálozási arányszám (ezrelék)		
1911	24,1	24,1	..
1938	14,2	14,0	16,1
1948-1949	11,5	10,1	12,4
1960	10,2	7,0	10,1
1961	9,6	6,6	9,4
1962	10,8	7,2	10,4
1963	9,9	6,6	9,4
1964	10,0	6,4	9,3
1965	10,7	6,6	9,7
1966	10,0	6,2	9,0
1967	10,7	6,4	9,4
1968	11,2	6,5	9,7
1969	11,4	6,5	9,7
1970	11,7	6,5	9,8
1971 ^{x/}	11,9	6,6	9,8

x/ Előzetes adat.

A század elején és első évtizedében a magyarországi halandóságban a legnagyobb súlyt a csecsemő- és gyermekhalálozás képviselte. Az 1900-1901. években

100 meghalt közül 32 volt egy éven aluli és további 22 pedig 1-14 év közötti. Ugyan- ez az arány még 1920-ban is 29, illetve 15 volt. A második világháború előttre a csecsemőhalálozás súlya 18, a gyermekhalálozása pedig 7 százalékra esett vissza, és alig volt más a helyzet az 1940-es évek folyamán. 1960-ban már csak a meg- haltak alig valamivel több, mint 7 százalékát képviselték a csecsemők és kevesebb mint 2 százalékát a gyermekek. Az 1960-as években a csecsemő- és gyermekha- lottak súlyának visszaesése tovább tartott: 1971-ben már a meghaltak kevesebb mint 5 százaléka volt csecsemő és 1 százaléka gyermek.

A csecsemő- és gyermekhalottak arányának csökkenésével párhuzamosan egyre növekszik az öregkorúak aránya a meghaltak között. A század elején még a halottaknak alig valamivel több mint egyötöde volt 60 éves és idősebb és az 1910-es években is csak egynegyede, az 1920-as években pedig kevesebb, mint 30 százaléka. A második világháború előtti években az öregkorúak halálozási aránya 46-48 szá- zalék volt, és az 1940-es évek végén fordult elő először, hogy a meghaltak fele a 60 évet meghaladta. Azóta ez a tendencia tovább nőtt: 1960-ban a halottak keve- sebb mint 70 százaléka, az utóbbi két évben már 77 százaléka volt öregkorú.

A halálozások kormegoszlásában történt jelentős eltolódás csak részben a népesség öregedésének - a születések csökkenésének, illetve éppen a halandóság javulása következtében az öregkorúak növekedésének - az eredménye. Ebbe a je- lenségbe az is belejátszik, hogy a halandóság javulása korcsoportonként igen eltérő, vagyis a halandóság csökkenésének aránya a korral párhuzamosan kisebbedik. E megállapítást huzza alá az a tény, hogy addig, amíg 1900 és 1971 között a cse- csemőhalandóság az akkori 16, a gyermekhalandóság pedig 3 százalékra esett vissza, addig a 60 évesek és idősebbek halandósága csak 71 százaléka a század elejének. Az öregkorúak között is a korral párhuzamosan csökken a javulás: a 60-64 évesek halandósága 50, a 65-69 éveseké 52, a 70-74 éveseké 63, a 75-79 éve- seké 64, a 80-84 éveseké 76, a 85 éveseké és idősebbeké pedig 87 százaléka az 1900. évinek.

Hasonló tendencia tapasztalható az 1960-as évek folyamán. Amíg 1960 és 1971 között a csecsemőhalandóság 30, a gyermekhalandóság pedig 37 százalékkal javult, addig a 60 évesek és idősebbek halandósága azonos maradt és e korcsoport- on belül is a 80-84 éveseknél is - ahol a legjelentősebb a visszaesés - 9 százalé- kos a javulás és a 65-74 éveseknél lényeges változás nem történt.

Mindez arra mutat, hogy halandóságunk javulása elsősorban a csecsemő- és gyermekhalandóság csökkenésével magyarázható és mivel e korcsoportok halandósága a jövőben számottevően alig javítható (mert még ha a legalacsonyabb országok szintjére csökkentenénk csecsemőhalandóságunkat, ez sem javítaná többel, mint 2 százalékkal összhalálozásunkat), így csupán az öregkoruak halandóságának javulásával lehet további csökkenést elérni.

9. A halandóság alakulása főbb korcsoportok szerint

Év (évek átlaga)	0 x/	1-14	15-39	40-59	60-	Összesen
	éves					

Százalék

1900 - 1901 ^{xx/}	31,8	22,0	12,4	12,2	21,6	100,0
1910 - 1911 ^{xx/}	29,3	20,9	12,5	12,4	24,9	100,0
1920 - 1921	28,6	14,9	15,1	12,5	28,9	100,0
1930 - 1931	24,0	9,9	14,8	14,2	37,1	100,0
1938	18,3	7,3	12,7	16,2	45,5	100,0
1941	16,6	6,4	12,7	16,5	47,8	100,0
1948 - 1949	16,7	4,5	10,8	18,0	50,0	100,0
1959 - 1960	7,3	1,9	5,1	16,4	69,3	100,0
1965	4,8	1,3	4,2	14,8	74,9	100,0
1968	4,8	1,1	4,2	14,1	75,8	100,0
1969	4,7	1,0	4,0	14,3	76,0	100,0
1970	4,5	1,0	4,1	13,9	76,5	100,0
1971 ^{xxx/}	4,3	0,9	4,1	14,1	76,6	100,0

1 000 megfelelő koru lakosra jutó halálozás

1900 - 1901 ^{xx/}	215,1	17,7	8,5	16,6	73,4	26,0
1910 - 1911 ^{xx/}	201,2	15,6	8,0	15,9	73,2	24,1
1920 - 1921	192,8	11,3	7,8	14,0	68,0	21,3
1930 - 1931	157,0	6,3	5,6	11,4	61,0	16,1
1938	131,4	4,1	4,4	10,6	62,2	14,2
1941	115,6	3,5	4,1	9,5	58,7	13,2
1948 - 1949	92,5	2,2	3,2	8,4	49,3	11,5
1959 - 1960	50,1	0,8	1,4	7,0	51,9	10,3
1965	38,8	0,6	1,3	6,3	51,1	10,7
1968	35,8	0,6	1,3	6,4	51,5	11,2
1969	35,7	0,5	1,2	6,5	51,4	11,4
1970	35,9	0,6	1,3	6,5	51,8	11,7
1971 ^{xxx/}	34,9	0,5	1,3	6,8	51,9	11,9

x/ Itt és a további táblákban: 1 000 éveszülöttre számítva.-xx/ Magyarországon 1920 előtti területén. - xxx/ Előzetes adat.

A NÉPESSÉG TERÜLETI MEGOSZLÁSA

A népesség általános alakulását jelentő természetes szaporodás mellett igen számottevő Magyarországon a népesség belső mozgása, amit elsősorban a községekből a városokba irányuló vándorlás jelent.

1970. január 1-én az ország lakosságának 20 %-a Budapesten, 27 %-a a többi városban, 53 %-a a községekben lakott. Száz év alatt elsősorban fordult elő, hogy a községek népességének nemcsak aránya, hanem száma is csökkent. Ma már a népesség 47 %-a városlakó, szemben az egy évszázaddal ezelőtti 26, ill. az 1949. évi 38 %-os aránnyal. A városiasodási folyamat az utóbbi tíz évben folytatódott ugyan, de az 1949-1959 közötti időszakhoz képest némileg mérséklődött.

Az elmúlt tíz év alatt Budapest népességszáma 12 %-kal, a többi városé 19 %-kal nőtt, a községeké 5 %-kal csökkent. A népesség szaporodását, ill. fogyását szinte kizárólag az egyes területek közötti belső vándorlás határozta meg.

Igy Budapesten a népesség 12 %-os növekedése 13 %-os vándorlási nyereség mellett következett be. A többi városban a természetes szaporodásból eredő többlet a népesség növekedésének csupán egynegyedét képezi. A községi népesség vándorlási veszteségének a természetes szaporodás alig felét pótolta.

10. A népesség belső vándorlása 1960-1970

Lakóhely	Lakónépesség 1960 I. 1.	Természetes szaporodás, ill. fogyás (-)	Vándorlási különbözet			Tényleges szaporodás, ill. fogyás	Lakónépesség	
			összes	állandó	ideiglenes		1970. I. 1.	1971. I. 1.
			1960 - 1969					
Szám szerint (1 000 fő)								
Budapest	1 787	- 18	235	154	81	217	2 004	2 023
A többi város	2 356	109	339	273	66	448	2 804	2 861
Község	5 801	261	- 574	- 427	- 147	- 313	5 488	5 443
Összesen	9 944	352	-	-	-	352	10 296	10 327
Az 1960. évi népesség százalékában								
Budapest		- 1,0	13,2	8,6	4,6	12,2		
A többi város		4,6	14,4	11,6	2,8	19,0		
Község		4,5	- 9,9	- 7,4	- 2,5	- 5,4		
Összesen		3,5	-	-	-	3,5		

A Budapestre és főleg a vidéki városokba irányuló vándorlási különbözet nagyobb része az állandó letelepedési szándéku - un. állandó - vándorlásból eredt. De viszonylag nagyarányu az un. ideiglenes jellegű vándorlási különbözet is, amely főleg munkavállalás és tanulás miatti második lakóhely választása céljából jön létre. 1970-ben több, mint 500 ezer személy rendelkezett ilyen második - ideiglenes - lakóhellyel, ebből Budapesten 170 ezren, a többi városban 200 ezren.

A községi népesség számának visszaesése, ill. a városi népesség számának viszonylagos és abszolút növekedése - amely a társadalmi-gazdasági átalakulás velejárója - közvetlenül megváltoztatja a népesség demográfiai magatartását, ami szintén a termékenység csökkenésében mutatkozik meg legfőképpen.

A NÉPESÉG STRUKTURÁJÁNAK MEGVÁLTOZÁSA

A népesség összetételének megváltozása az utóbbi évtizedben sok demográfiai ismérvvvel mérhető. Ezek közül az alábbiakban hármat kívánunk kiemelni: az iskolai végzettség szintjének javulását, a népesség, azon belül a nők gazdasági aktivitásának fokozódását, és a gazdasági összetételnek a mezőgazdaság irányából a többi népgazdasági ág irányába történt átalakulását. Mindezeket azért tekintjük megemlítendőnek, mert mindezek olyan tényezők, amelyek jelentősen módosítják a demográfiai magatartást és magyar és nemzetközi tapasztalatok alapján főleg a termékenység csökkenése irányába hatnak.

A népesség *kulturális színvonalának* javulását a legmagasabb iskolai végzettség mutatójával tudjuk legmegfelelőbben bemutatni.

Az analfabétizmus felszámolása szinte megoldottnak tekinthető, hiszen a 10 éves és idősebb népességből az iskolába nem jártak aránya az 1960.évi 3,2 %-ról 1,8 %-ra, számuk ugyanezen idő alatt csaknem kétötödével csökkent. A 15 éves és idősebb népességnek 1970-ben már több mint fele elvégezte legalább az általános iskola 8 osztályát, szemben az 1930.évi egynyolcados és az 1960.évi egyharmados aránnyal. A legalább érettségizettek aránya a 18 éves és idősebb népességből 1949 óta csaknem háromszorosára, 1960-hoz képest közel kétszeresére nőtt. A 25 éves és idősebb népességből felsőfoku tanintézeti oklevéllel rendelkezők ará-

nya az 1930. és 1949. évi népszámlálás adatának két és félszeresére emelkedett. Ugyanez az arány az elmúlt tíz év alatt 2,7 %-ról 4,3 %-ra nőtt.

*11. A népesség iskolai végzettsége
1930 - 1970*

Év	15	18	25
	éves és idősebb népességből		
	legalább az általános iskola 8 osztályát végezte	legalább érettségizett	felsőfoku oklevelet szerzett
	százalékban		
1930	12,9	..	1,7
1949	20,6	5,5	1,7
1960	32,8	8,8	2,7
1970	51,7	15,6	4,3

A nők iskolai végzettségének színvonala mind közép-, mind felsőfokon jelentősebben emelkedett a férfiakénál. A 18 éves és idősebb férfiak közül az érettségizettek aránya az elmúlt két évtized alatt több mint kétszeresére, ezzel szemben a nőknél négyszeresére emelkedett. Az ilyen koru, legalább érettségizett férfiak aránya 1960 óta 12 %-ról 18 %-ra, a nők aránya pedig 6 %-ról 14 %-ra emelkedett. Ennél is nagyobb ütemű a nők térhódítása a felsőfoku tanintézeti oklevelesek körében. Míg a 25 éves és idősebb férfiak közül az oklevéllel rendelkezők aránya az 1949. évi 3,1 %-ról több mint kétszeresére, 6,5 %-ra, addig a nőknél 0,5 %-ról ötszörösére, 2,4 %-ra nőtt. A nők iskolázottsági színvonalának e jelentős emelkedése mellett még mindig több mint egynegyedével magasabb az érettségizett, valamint két és félszerese a felsőfokon végzett férfiak aránya a hasonló végzettségű nőkének.

A társadalmi-gazdasági átalakulás okozta változások fokozatosan növelték a népesség *gazdasági aktivitásának fokát*.

Az 1960 óta eltelt tíz év első éveire az aktív keresők számának átmeneti csökkenése, majd újbóli emelkedése volt jellemző. A növekedés jórészt 1968-1969-ben következett be, amikor az 1950-es évek eleji nagy létszámú évjáratokba tartozók

aktív keresővé válása már érezhető volt. Mindezek következtében az aktív keresők száma 1970-ben - az elmúlt évtizedben bekövetkezett csaknem negyedmilliós növekedés eredményeként - elérte az 5 milliót. Negyven év alatt az aktív keresők száma több mint 1 millió 200 ezer fővel, az 1930. évi aktív keresők számának több mint egyharmadával emelkedett.

Az aktív keresők számának mintegy negyedmilliós növekedése nemenként nagyon eltérő eredményeket takar. 1970-ben az aktív kereső férfiak száma több mint 120 ezer fővel, 4 %-kal kevesebb, mint az előző népszámlálás alkalmával, s a férfiakon belüli arányuk is visszaesett 64 %-ról 59 %-ra, csökkent továbbá az eltartott férfiak aránya 31 %-ról 29 %-ra. Az inaktív kereső férfiak száma ebben az időszakban csaknem megháromszorozódott, arányuk a férfi népességen belül 5 %-ról 12 %-ra nőtt.

A női népesség gazdasági összetételében a férfiakénál lényegesebb a változás. Az elmúlt tíz éves periódusra az aktív kereső nők számának egyenletes emelkedése, az eltartottak számának csökkenése jellemző. 1960 óta több mint 360 ezer fővel, mintegy 22 %-kal emelkedett az aktív kereső nők száma, s a női népességen belüli arányuk már csaknem 40 % az 1960. évi 33 %-kal szemben. A női népességnek nem egészen fele eltartott, 3 %-a gyermekgondozási segélyes, 11 %-a nyugdíjas és egyéb inaktív kereső.

Negyven évre visszatekintve azt tapasztaljuk, hogy míg a férfi aktív keresők száma nem egészen kétszázezer fővel emelkedett, arányuk pedig visszaesett, a női aktív keresőké több mint kétszeresére nőtt. 1930-ban nem egészen 1 millió nő, az összes nők alig több mint egyötöde dolgozott, az 1970-ben dolgozó nők száma meghaladja a 2 milliót.

12. A népesség aktivitása nemek szerint 1930 - 1970

Gazdasági aktivitás	Férfiak				Nők			
	százalékos megoszlása							
	1930	1949	1960	1970	1930	1949	1960	1970
Aktív kereső	65	65	64	59	22	25	33	39
Inaktív kereső	2	3	5	12	2	3	4	14
Eltartott	33	32	31	29	76	72	63	47
Népesség összesen	100	100	100	100	100	100	100	100

Érdemes külön megvizsgálni a két nem munkaképes koru tagjainak: a 15-59 éves férfiaknak és a 15-54 éves nőknek (a nyugdíjkorhatár ui. a férfiaknál 60, a nőknél 55 év) gazdasági aktivitásában bekövetkezett változásokat.

A munkaképes koru férfiakra ma is az jellemző, gazdasági aktivitás szempontjából, ami 1960-ban volt, vagyis közöttük alig van olyan, aki nem dolgozik, vagy nem tanul. A munkaképes koru aktív kereső férfiak számának kismértékű emelkedése ellenére arányuk a munkaképes koru férfiaknál visszaesett, csupán 88 % az 1960. évi 92 %-kal szemben, az inaktív keresőké némileg emelkedett, az eltartottaké pedig 7 %-ról 9 %-ra nőtt. Az arányeltolódás oka főként az, hogy a munkaképes koru férfiakon belül a továbbtanuló eltartottak aránya a tíz évvel ezelőtti nem egészen 6 %-ról több mint 8 %-ra nőtt, ami 90 ezres tanulószám-növekedést mutat.

A munkaképes koru nők aktív vá válása az elmúlt tíz évben is folytatódott. Közöttük az aktív keresők száma a több mint 400 ezerrel, majdnem egyharmadával emelkedett, az inaktív keresőké - a gyermekgondozási szabadságot igénybevevők közel 150 ezer főnyi száma miatt - kilencszerese az 1960. évinek, az eltartottaké több mint 500 ezerrel, 38 %-kal csökkent. A munkaképes koru eltartott nők között a továbbtanulók száma megkétszereződött, számuk meghaladja a 200 ezret, a többi a nem tanuló eltartotté pedig ugyanezen idő alatt majdnem felére csökkent.

A munkaképes koru nők gazdasági aktivitásának értékelésénél figyelembe kell venni, hogy az 1967. évben bevezetett gyermekgondozási szabadság lehetőségét éppen a fiatal munkaképes koru nők veszik igénybe. Ha az ilyen koru gyermekgondozási szabadságon lévő nők jelenleg is dolgoznának, a gazdaságilag aktív keresők aránya a 15-54 éves nők között 69 % volna.

A másodlagos demográfiai következmények miatt indokolt a nők különböző korcsoportjainak gazdasági aktivitását, ill. az abban bekövetkezett változásokat megvizsgálni. 1970-ben a 20-54 éves koru nők mintegy kétharmada dolgozik, közöttük legnagyobb arányban a 30-39 évesek, akiknek 70 %-a kereső. 1930-ban még a 20-29 évesek egyharmada, a 30-54 évesek egyötöde dolgozott és 1960-ban is csupán 50 % körül volt a 20-54 évesek körében a kereső arány.

A sokféle változás közül, amelyek az ország társadalmi-gazdasági, kulturális szerkezetének átalakulását mutatják be, a legjelentékenyebb a *népgazdasági ág* szerinti összetétel évezredes hagyományt megtörő gyökeres változása, mely

gazdasági életünknek 20 év alatti teljes átrendezését mutatja. Még 1949-ben is az aktív keresőknek több mint a fele mezőgazdaságban dolgozott. 1960-ban már csak 39 %-a és 1970-ben csupán egynegyede; számuk 1970-re 555 ezerrel, 1 millió 288 ezer főre csökkent. Közülük is közel 200 ezer fő, a mezőgazdasági aktív keresők 15 %-a csupán az év egy részében (de legalább 90 napot) dolgozott.

Ezzel párhuzamosan 1960 óta az ipar keresőinek száma 36 %-kal, 481 ezer fővel, az építőipar keresőinek a száma 79 ezer fővel, 27 %-kal növekedett. A szállítás területén mintegy 20 %-kal, a kereskedelem és vendéglátásban 32 %-kal dolgoznak többen, mint tíz évvel korábban.

E lényeges változások következményeként az 1970. évi népszámlálásig az ipar és a mezőgazdaság az aktív keresők aránya tekintetében helyet cserélt: az iparban az összes aktív keresőknek 37 %-a dolgozott az 1960. évi 28 %-kal szemben, a mezőgazdaságban pedig 26 % az 1960. évi 39 % helyett.

13. Keresők népgazdasági ágak szerint 1930 - 1970

Népgazdasági ág	Aktív kereső							
	szám (1 000 fő)				százalék			
	1930	1949	1960	1970	1930	1949	1960	1970
Ipar	671	809	1 348	1 829	18	20	28	37
Építőipar	96	91	289	368	3	2	6	7
Mezőgazdaság	2 035	2 200	1 843	1 288	54	54	39	26
Szállítás	114	165	290	348	3	4	6	7
Kereskedelem	240	215	298	392	6	5	6	8
Egyéb	581	605	692	776	16	15	15	15
Összesen	3 737	4 085	4 760	5 001	100	100	100	100

Nemcsak az összes aktív keresőből növekszik népszámlálásonként a nők aránya, hanem az egyes népgazdasági ágakon belül is, kivéve a mezőgazdaságot. Viszonylag legtöbb nőt a kereskedelem (60 %), az egyéb (szolgáltatási) ágak (57 %) és az ipar (41 %) foglalkoztatnak. 1960-hoz képest 1970-ben az építőiparban

84 %-kal, az iparban 72 %-kal, a szállításban 54 %-kal több nő dolgozott, a mezőgazdaságban viszont csökkent a nők száma (30 %-kal) az ágazati létszám visszaesésének megfelelően.

Az aktív keresők egyéni foglalkozás szerinti összetétele az elmúlt tíz év alatt a népgazdasági ági összetétel változásával párhuzamosan módosult. A mezőgazdasági fizikai foglalkozásuak számának jelentős visszaesése miatt - melyet a többi fizikai foglalkozásuak számának emelkedése nem tudott ellensúlyozni - az összes fizikai dolgozók száma és aránya csökkent. Ezzel párhuzamosan viszont számottevően megnőtt a szellemi dolgozók száma és aránya. 1970-ben az aktív keresőknek mintegy háromnegyed része volt fizikai foglalkozásu (1960-ban még 83 %), a szellemi dolgozók aránya pedig az 1960. évi 17 %-ról 26 %-ra emelkedett.

II. Népesedéspolitikai jogszabályok

Célkitűzéseinknek megfelelően ebben a fejezetben azokat a jelenleg hatályos jogszabályokat (a Magyar Népköztársaság Országgyűlése által hozott törvényeket, az Elnöki Tanács által hozott törvényerejű rendeleteket, a Forradalmi Munkás Paraszt Kormány által hozott minisztertanácsi határozatokat és kormányrendeleteket, illetve az egyes érdekelt miniszterek által hozott miniszteri rendeleteket, vagy utasításokat) ismertetjük, amelyek közvetlen vagy közvetett módon befolyásolják a népesedési jelenségeket, illetve a bevezetőben adott szűkitésünkkel a termékenység alakulását, a születésszabályozás, családtervezés gyakorlatát.

Először áttekintést adunk a nők, anyák jogait, a családok helyzetét, stb. meghatározó általános alap jogszabályokról, majd részletesebben ismertetjük az egyéb speciális jogszabályi rendelkezéseket.

1./ Alapjogszabályok

A népesedéspolitikának is alapját képezi a Magyar Népköztársaság *Alkotmánya*^{4/} -, amely az állampolgári jogok és kötelezettségek körében a következőket deklarálja:

"50. §. /1/ A Magyar Népköztársaságban a nők a férfiakkal egyenlő jogokat élveznek.

/2/ A nők egyenjogúságát szolgálják: a munkafeltételeiknek a férfiakéval azonos módon való biztosítása, a terhesség esetére a nőknek járó fizetett szabadság, az anyaság és a gyermek fokozott törvényes védelme, továbbá az anya- és gyermekvédelmi intézmények rendszere.

51. §. A Magyar Népköztársaság védi a házasság és a család intézményét".

4/ 1949. évi XX. törvény

Ebből az alaptörvényből kiindulva a házasságról, *a családról és a gyámságról szóló törvény*^{5/} részletesen szabályozta az ezzel kapcsolatos kérdéseket azzal a céllal, hogy "védje a házasság és a család intézményét, biztosítsa a házasságban és a családi életben a nők egyenjogúságát, a gyermekek érdekeinek védelmét és előmozdítsa az ifjúság fejlődését és növelését." E törvény népesedéspolitikai vonatkozású főbb rendelkezései a következők:

"23. §. A házastársaknak a házaselet ügyeiben egyenlő jogai és kötelezettségei vannak"

"27. §. A házasság megkötésével a házastársak között a házassági életközösség idejére házastársi vagyoni közösség keletkezik."

"70. §. A kiskorú gyermek szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll."

"71. §. A szülői felügyeletet a kiskorú gyermek érdekében megfelelően kell gyakorolni."

"72. §. A szülői felügyeletet a szülők együttesen gyakorolják."

Az Alkotmány alapelveinek megfelelően a munkaviszonyra, illetve a dolgozók élet- és munkakörülményeire vonatkozó rendelkezéseket a *Munka Törvénykönyve*^{6/} és annak végrehajtásaként kiadott kormányrendelet^{7/} szabályozza, tételesen biztosítva a dolgozó nők jogait, és különösen a terhes, valamint kisgyermekes nők kedvezményeit. Ez utóbbi kérdésekkel a későbbiek folyamán foglalkozunk, itt csak a következő alaprendelkezéseket emeljük ki:

Munkaviszony létesítése

"18. §. /3/ A munkaviszony létesítése és a munkaviszonyból eredő jogok és kötelezettségek meghatározása során nem szabad hátrányos megkülönböztetést tenni a dolgozók között nemük szerint."

"19. §. /2/ A terhes nő vagy anya alkalmazását e körülményre tekintettel megtagadni nem szabad. Az alkalmazásnál a terhes nőt és a kisgyermekes anyát azonos feltételek esetén előnyben kell részesíteni."

5/ 1952. évi IV. törvény

6/ 1967. évi II. törvény

7/ 34/1967 (X. 8.) Korm. sz. rendelet (Végr. u.)

"20. §. /2/ Nőt és fiatalkorut nem szabad olyan munkára alkalmazni, amely testi alkatára, illetőleg fejlettségére tekintettel reá hátrányos következményekkel járhat."

Munkaviszony megszüntetése

"Végr. ut. 26. §. A vállalat nem szüntetheti meg felmondással a munkaviszonyt az alábbiakban meghatározott időtartam és az azt követő tizenöt nap alatt:

/g/ a terhesség és a szoptatás alatt, a szülést követő hatodik hónap végéig;

/h/ a beteg gyermek ápolására táppénzes állományba helyezés vagy ilyen célból kapott fizetés nélküli szabadság;

/i/ a gyermekgondozási segély, valamint a gyermek gondozásának céljára kapott egyéb fizetés nélküli szabadság."

"Végr. ut. 27. §. /1/ Csak különösen indokolt esetben mondható fel munkaviszonya

/a/ annak a dolgozónak, akinek négy vagy több általa eltartott családtagja van és családjában más önálló keresettel rendelkező nincsen

/c/ az egyedülálló dolgozó nőnek gyermeke tizenharmadik éves koráig.

A Minisztertanács 1953-ban külön határozatot hozott ^{8/} az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről. Az eltelt hosszú idő miatt a határozat konkrét rendelkezései ma már többségükben idejét multak, de alap szellemében ma is érvényben van. Így szabályozta a teherben lévő nők és az anyák védelmének fokozását, a munkaviszony körében fennálló kedvezményeket, az újszülötteknek juttatott ingyenes csecsemőkelengyét, az intézeti szülési költségeknél fennálló kedvezményeket, valamint intézkedett az anyák és gyermekek egészségügyi ellátásának fokozásáról. Az e kérdésekben ma is hatályos jogszabályokat a későbbiek folyamán majd ismertetjük. Itt csak annak kiemelésére szorítkozunk, hogy ez a jogszabály talán egyetlen olyannak tekinthető hosszú idő alatt, amely átfogóan szabályozta e fontos népesedéspolitikai kérdéskört. Célja a szülési kedv fokozása volt, amelyet az ezzel egyidejűleg kiadott restriktív jogszabályokkal (a művi vetélések eltiltásával) közösen kívánta elérni. Ez utóbbit 1956-ban hatályon kívül helyezték - amire

még külön kitérünk -, azonban a jogszabály alaprendelkezései továbbra is hatályban maradtak, sőt a későbbi években - további kedvezmények megadásával - még bővültek.

Egy másik átfogó - de tartalmában más jellegű - kormányhatározat 1970-ben látott napvilágot, amely a nők *gazdasági és szociális helyzetének megjavításáról* intézkedett.^{9/}

E határozat jelentős részben a foglalkoztatott nők munkahelyi munkafeltételeinek, szociális helyzetének, valamint általában a nők életkörülményeinek további megjavítására szükséges intézkedéseket jelölte meg.

A munkakörülmények javítása, illetve a gyermeknevelés elősegítése érdekében a határozat elrendelte, hogy a főleg női munkavállalókat foglalkoztató "három műszakos textilüzemek éjszakai műszakjai fokozatos megszüntetése lehetőségeinek feltételeit meg kell vizsgálni. Az éjszakai műszakban dolgozó nők munkakörülményeinek fokozatos megjavítását már a IV. ötéves terv során - 1971 és 1975 között - meg kell kezdeni és elsősorban a gyermeküket egyedül nevelő anyák, valamint a többgyermekes anyák éjszakai műszakban történő foglalkoztatását kell csökkenteni."

A nők (családok) életkörülményeinek javítása érdekében a határozat intézkedéseket tartalmaz olyan szolgáltatási ágak fejlesztése érdekében, amelyek megkönnyítik a nők háztartási munkáját. Ugyanilyen okokból elrendelte a dolgozó nők háztartási munkáját könnyítő, vagy helyzetét egyébként megjavító árucikkek körének bővítését, gyártásuk fokozását. A boltok nyitvatartásának megállapításánál kötelezővé tette a dolgozó nők időbeosztásának figyelembevételét.

Ugyancsak intézkedés történt a IV. ötéves terv folyamán a gyermekintézmények - különösen az óvodai férőhelyeknek, az iskolai napközi otthonoknak és az iskolai étkeztetésnek - az eddigieknél gyorsabb ütemű fejlesztésére.

A határozat felhívta még a figyelmet arra is, hogy "a IV. ötéves terv életszínvonalat emelő intézkedéseinek kidolgozása során különös figyelmet kell fordítani a többgyermekes családok anyagi támogatásának növelésére, valamint az egyedülálló és gyermeket nevelő nők anyagi helyzete megjavítására." Ezenkívül úgy rendelkezett, hogy "az egészségügyi miniszter dolgozza ki a nők egészségvédelmét szolgáló (terhesség megelőzés, a helyes családtervezés, stb. intézkedéseket."

9/ 1013/1970. (V.10.) Korm. sz. határozat

Gondoskodás történt az ezirányú propaganda fokozására. Így kimondotta, hogy "a napi sajtó, folyóiratok, a rádió és televízió rendszeresen foglalkozzanak a nők gazdasági és szociális helyzetével. Arra kell törekedni, hogy a közvélemény gondolkodásmódjának helyes irányban való fejlesztésével a dolgozó tömegek támogassák a nők helyzetének megjavítását szolgáló kormányintézkedések végrehajtását.

2./ Speciális jogszabályok

a./ Terhességgel-szüléssel kapcsolatos jogszabályok

Közvetlen népesedéspolitikai célzatúnak tekinthetők azok a jogszabályok, amelyeket a terhes nők védelmére speciális munka- és életkörülményeik kialakítására, továbbfejlesztésére hoztak.

A *terhesek gondozásának* és egészségügyi védelmének szervezettebbé tételét célozta az Egészségügyi miniszter 1953. évi utasítása^{10/}, amely előírta valamennyi egészségügyi intézménynek és azok dolgozóinak, "ha működésük közben terhesség fennállását állapítják meg, vagy erről tudomást szereznek, a terhességről bejelentést kötelesek tenni." Ennek alapján, hogy a területileg illetékes védőnő "a bejelentett terhes nőt a bejelentés megérkezésétől számított egy héten belül keresse fel. A terhes nőt az anyavédelmi tanácsadáson való megjelenésre fel kell hívni."

A már előzőekben idézett általános határozat a teherbenlevő nők fokozott orvosi gondozása érdekében kimondotta:

"I.1/ az állami egészségügyi szolgálat minden teherben lévő nőt terhességi ideje alatt legalább háromszor ingyenes orvosi vizsgálatban részesítsen; először lehetőleg a terhesség harmadik hónapjának vége előtt, utoljára pedig a terhesség nyolcadik hónapjában. A gondozásban való részvétel biztosítása érdekében a védőnő a terhes anyát a terhesség tartama alatt is állandó gondozásban köteles részesíteni."

E rendelkezés hatását érzékelteti, hogy az 1960. évi 94 %-kal szemben 1970-ben már az összes szülés 98-99 %-a megjelent terhestanácsadáson. Az előírt háromszori megjelenést - amelyet későbbi egészségügyi miniszteri utasítások hatra, vagyis a terhesség harmadik hónapjától havonta történő megjelenésekre

10/ 8.100-1/1953. EÜ. M. sz. utasítás

emelt - a tényleges tanácsadások száma jelentősen felülmulta. Az egy terhesre jutó megjelenések száma 1970-ben már 7,6 volt, az 1960. évi 5,1-gyel szemben.

A dolgozó *terhes nő munkakörülményeit* a már hivatkozott munkaügyi jogszabályok védik.^{6, 7/} Az előzőekben - a munkaviszony létesítésére, illetve megszüntetésére vonatkozóan - ismertetett intézkedéseken kívül még az alábbi intézkedések védik a dolgozó terhes nő egészségét:

"Végr.ut. 12. §. /3/ A terhes nőt a terhessége megállapításától kezdve nem szabad egészségére káros munkakörben foglalkoztatni."

"Végr.ut. 40. §. /2/ Nem kötelezhető beleegyezése nélkül más helyiségben végzendő munkára a dolgozó nő terhessége negyedik hónapja kezdetétől a gyermek 1 éves koráig."

"38. §. /3/ A dolgozó nőt terhessége negyedik hónapja kezdetétől gyermeke 6 hónapos koráig egyáltalán nem, ezen túl gyermekének 1 éves koráig pedig csak beleegyezésével szabad túlmunkára és készenlétre igénybe venni. Éjszakai munkára gyermekének egy éves koráig nem kötelezhető."

"Végr.ut. 44. §. /3/ A nőket terhességük negyedik hónapjának kezdetétől gyermekük 1 éves koráig lehetőleg délelőtti műszakba kell beosztani."

Rendelkezések egész sora intézkedik a *szülési szolgáltatásokról*. Ezek közül első helyre kívánnakoznak a dolgozók társadalombiztosításáról szóló törvényerejű rendelet^{11/}, illetve végrehajtási utasításának^{12/} ezirányú rendelkezései.

A szülések intézetben történő végrehajtását segíti elő az a rendelkezés, hogy:

"9. §. /1/ A kórházi ápolásra szoruló dolgozót - a betegségi biztosításkeretében - időbeli korlátozás nélkül, díjtalan kórházi ápolásban kell részesíteni.

Hasonlóképpen - az 1971. évben módosított új rendelkezés értelmében^{13/} "időbeli korlátozás nélkül részesíthető díjtalan kórházi ápolásban a társadalombiztosításban részesülő dolgozó családtagja".

11/ 1955. évi 39.sz. törvényerejű rendelet

12/ 71/1955. (XII. 3.) MT sz. rendelet

13/ 1970. évi 10.sz. törvényerejű rendelet

(Ezt megelőzően a családtag csak 90 napig kaphatott díjtalan kórházi ápolást.)

A magyar társadalombiztosítási rendszer általános kiterjesztésével párhuzamosan (az 1955. évi 60 %-kal és az 1960. évi 85 %-kal szemben, 1970-ben már az ország lakosságának 97 %-a részesül társadalombiztosításban, vagy saját jogon, mint foglalkoztatott, vagy pedig mint ezek családtagja) nőtt az országban az intézeti szülések aránya. 1960-ban még csak a szülések 85 %-a történt intézetben (kórházak szülészeti osztályain vagy szülőotthonban), 1970-re ez az arány már megközelítette a 99 %-ot.

Ugyancsak a társadalombiztosításról szóló rendelkezés 11/12/ mondja ki:

4. §. /3/ Terhesség, szülés, vagy halál esetében a dolgozót *segélyben* kell részesíteni.

15. §. /1/ A dolgozó nőt terhessége, illetőleg szülése esetében *díjtalan orvosi, szülésznői kezelésben* és a szülési szabadsága idejére *terhességi-gyermekágyi segélyben* kell részesíteni.

/2/ Ha a dolgozó nő a szülést megelőzően két éven belül legalább 270 napon át biztosított volt, a terhességi gyermekágyi segély a munkabér teljes összege, ha pedig legalább 180 napon át volt biztosított, a terhességi gyermekágyi segély a munkabér 50 %-a.

16. §. /1/ A terhességi gyermekágyi segélyre jogosult dolgozó nőt *anyasági segély* is megilleti.

A terhességi-gyermekágyi segély a dolgozó nőt *szülési szabadsága idején illeti meg*. Ennek időtartamát az előző Munka Törvénykönyve ^{14/} 84 napban határozta meg, majd ezt az egy 1962. évi újabb jogszabály ^{15/} a következők szerint módosította:

1. §. /1/ A terhes, illetőleg a szülő nőt husz hét szülési szabadság illeti meg. A szülési szabadság rendellenes szülés esetében, hatósági orvosi javaslatra négy héttel meghosszabbítható.

/2/ A szülési szabadságból négy hetet a szülés előtt kell kiadni. A dolgozó nő kérelmére azonban meg kell engedni, hogy a szülési szabadságot teljes egészében a szülést követő időben vegye igénybe, ha a szülést megelőzően végzett munka orvosi vélemény szerint egészségének veszélyeztetésével nem jár."

14/ 1951. évi 7. törvény

15/ 1962. évi 26. sz. törvényerejű rendelet

Ezt az új rendelkezést ismételte meg a Munka Törvénykönyvének végrehajtási utasítása ^{7/} 57. §-ában.

Az egyszeri *anyasági segély* összegét a Szakszervezetek Országos Tanácsa - mint a társadalombiztosítást felügyelő intézmény - határozta meg a dolgozók betegségi biztosításával kapcsolatos kérdések szabályozására vonatkozó szabályzatában ^{16/}, az alábbiak szerint:

67. §. /1/ A dolgozó nőnek járó anyasági segély összege legalább 270 nap előzetes biztosítási idő igazolása esetén:

a/ az első élve született gyermeke után 700.Ft-, minden további élve született gyermeke után 600. -Ft, ha terhességi ideje alatt legalább háromszor, illetőleg koraszülés esetén legalább egyszer terhességi orvosi vizsgálaton részt vett.

b/ Az a/ pontban nem említett egyéb esetekben pedig élveszületett gyermeke után 500. -Ft,

c/ halvaszületett gyermeke után 120. -Ft.

Az anyasági segéllyel kapcsolatban még további módosító rendelkezések láttak napvilágot a hatvanas évek folyamán.

Igy 1967-ig a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok anyasági segélye alacsonyabb (400, ill. 500 Ft) volt. Ezt egy 1967-es rendelkezés a többi biztosított szintjére emelte. ^{17/}

Ha a nő nem dolgozik a feleség szülése esetén anyasági segély jár a dolgozó apának, gyermekenként 460. -Ft összegben. ^{16/}

Eltérő jogállásuk - a társadalombiztosítás szempontjából - a mezőgazdaságban dolgozó nők közül azok, akik a mezőgazdasági biztosítottak körébe tartoznak. Ezek részére ún. egységes anyasági segély jár ^{18/}, amely magába foglalja a terhességi-gyermekágyi segély és az anyasági segély együttes összegét. E segély mértékét az 1955-ös alaprendelkezést ^{13/} követően többször felemelték: 1962-ben ^{19/}, majd ismét 1968-ban ^{20/}.

16/ 6/1955. (XII. 31.) SZOT sz. szabályzat

17/ Az 1968. évi SZOT tájékoztató

18/ 1/1958. (II. 23.) SZOT sz. szabályzat

19/ 3/1962. (XII. 24.) SZOT sz. szabályzat

20/ 3/1968. (VI. 30.) SZOT szabályzat

A kifizetett összegek a következők szerint alakultak:

	Forint		
	1955	1962	1969
a/ ha terhesség idején legalább háromszor, koraszülés esetén legalább egyszer terhességi orvosi vizsgálaton résztvevő			
- első élveszületett gyermek után	2 000	2 900	4 000
- minden további élveszületett gyermek után	1 900	2 800	3 900
b/ egyéb esetben, élveszületett gyermek után	1 800	2 700	3 800
c/ halvaszületett gyermek után	1 420	2 320	3 420

Kiegészítő juttatást biztosít a *sok gyermekes anyák részére* egy 1957-ben kiadott törvényerejű rendelet ^{21/}. Ez azzal egyidejűleg, hogy hatályon kívül helyezi az 1951-ben az ugyancsak sokgyermekes anyák megbecsülésére vonatkozóan alapított ^{22/} "Anyasági Érdemrend" és "Érdemérem" kiadását, 1957. március 8-tól kezdődően egyszeri pénzjutalomba részesíti azokat az anyákat, akiknek ezután hatodik, vagy további gyermekük születik. A pénzjutalom összege progresszíven emelkedik: a hatodik gyermek születésénél 1000, a tizenegyedik és további gyermek születésénél 2000 forint.

A szakszervezeti tagsággal rendelkező szülő nő - illetve ha nem dolgozik, férje - a tagsági idejétől függő mértékű külön *szülési segélyben* részesül.

Külön szolgáltatást jelent az 1953-ban az anya- és gyermekvédelmi határozattal ^{8/} bevezetett ingyenes *csecsemő kelengye* juttatás. Az ezt elrendelő határozat kimondja:

"III. 1953. évi március 1-től kezdődően az állam minden újszületett gyermek részére ingyen csecsemőkelengyét juttat a szülőnek, akár jogosult a szülő társadalombiztosításra, akár nem.

a/ az ingyenes csecsemőkelengye 400. -Ft értékű csecsemőcikket (pelenka és egyéb ruházati cikk) tartalmaz.

b/ Ingyenes csecsemőkelengyében az az anya részesül, aki terhességével kapcsolatban előírt három orvosi vizsgálaton résztvevő. Orvosi igazolásra kiadható a kelengye annak az anyának is, aki a három orvosi vizsgálaton koraszülés miatt nem vehetett részt, de a koraszületett gyermek életképes.

21/ 1957. évi 21. számú törvényerejű rendelet

22/ 1951. évi 9. számú törvényerejű rendelet

Egy 1957. évi kormányhatározat ^{23/} e rendelkezést úgy módosította, hogy az ingyenes csecsemőkelengye juttatásban csupán a társadalombiztosításra jogosultak és a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok részesíthetők, és csak különös méltánylást érdemlő esetben azok, akik nem részesülnek társadalombiztosításban.

Az 1970-ben kiadott kormányhatározat ^{24/} a következőket rendelte el:

"1. 1971. évi január hó 1. napjától az ingyenes csecsemőkelengye természetbeni juttatása megszűnik. Ez időtől kezdve e helyett a betegségi biztosítási szolgáltatásokra jogosult szülő nőnek újszülött gyermeke részére - csecsemőkelengye vásárlására - 400.- forint készpénzsegélyt kell folyósítani." A Végrehajtási Utasítás szerint ^{25/} - "ha terhességi ideje alatt háromszor, koraszülés esetén egyszer terhességi orvosi vizsgálaton részt vett"-

"2. Különös méltánylást érdemlő esetben (szociális helyzet, sok gyermek, stb. - csecsemőkelengye vásárlására 400 Ft) készpénzsegély folyósítható annak az újszülött gyermeknek a részére is, akinek szülője betegségi biztosítási szolgáltatásokra egyébként nem jogosult.

- . . -

A társadalombiztosításba bevontak számának, illetve a foglalkoztatott nők arányának, végül a szüléseken belül a kereső nők szülései arányának növekedése következtében az utóbbi évtizedben jelentősen nőtt a szülési szolgáltatásokban részesült nők száma. 1970-ben 115 %-kal több nő részesült terhességi-gyermekágyi, 23 %-kal több nő anyasági segélyben (ebből 151 %-kal több saját jogon) és 9 %-kal több csecsemőkelengye juttatásban, mint tíz évvel korábban.

23/ 1.032/1957. (III. 22.) Korm. sz. határozat

24/ 1.007/1970. (IV. 12.) Korm. sz. határozat

25/ 7/1970. (X. 15.) SZOT sz. szabályzat

*14. Anyasági- és terhességi-gyermekági segélyben részesülő nők
számának alakulása, 1960-1970*

Év	Anyasági segélyben részesülők száma (1 000 fő)					Terhességi gyermekági segélyezett száma (1000 fő)
	saját jogon			családtagként	összesen	
	általános	mezőgazdasági	együtt			
1960	41	2	43	72	115	40
1965	63	2	65	49	114	61
1969	95	6	101	41	142	94
1970	101	7	108	33	141	99

1960. és 1970. között a kereső szülő nők összes számához viszonyítva a terhességi-gyermekági segélyben részesültek száma 84 %-ról 93 %-ra nőtt; jelenleg az összes szülő nők 92 %-a kapott anyasági segélyt az 1960. évi 77 %-kal szemben. Ugyanezen idő alatt a kereső szülő nők körében az anyasági segélyben részesültek száma 85 %-ról 95 %-ra nőtt.

A csecsemőkelengye juttatásban részesültek számában - tekintve, hogy a szolgáltatás már 1960-ban is csaknem általános volt - alig következett be módosulás. Az 1960. évi 94 %-kal szemben 1970-ben már az összes szülő nők 99 %-a kapta meg a csecsemőkelengye utalványt.

A szolgáltatásban részesültek számával párhuzamosan jelentősen nőtt a szüléstitársadalombiztosítási kiadások összege. E három juttatás együttes összege 1970-ben három- és félszerese volt az 1960. évinek. Ehhez elsősorban a terhességi-gyermekági segély növekedése járul hozzá, amelyet a részesültek számának növelése mellett a szolgáltatások idejének meghosszabbítása és a nők keresetének emelkedése is okozott.

*15. A társadalombiztosítás juttatásai a szülő nőknek
(millió Ft-ban)*

Juttatás	1960	1965	1969	1970	1971
Terhességi-gyermekágyi segély	119	340	604	673	706
Anyasági segély	60	67	86	88	92
Csecsemőkelengye	55	52	60	60	60

b./ Csecsemő- és gyermekgondozásra vonatkozó jogszabályok

A hatályos munkaügyi- és társadalombiztosítási jogszabályok sok segítséget biztosítanak a dolgozó nőknek csecsemőik és kiskoru gyermekeik gondozásához, főleg megbetegedésük esetén.

Igy a társadalombiztosítási alaprendelkezés ^{11/} értelmében a szülési szabadságot követően munkába visszatért nő *gyermekápolási táppénzben* részesül a következő esetekben és feltételekkel:

"11. §. /1/ Táppénzre jogosult az a dolgozó anyja, aki egyévesnél fiatalabb beteg gyermekének ápolása, illetőleg kórházi ápolás alatt álló gyermekének szoptatása miatt foglalkozását nem folytathatja.

/2/ Ha az egyedülálló anyja egy évesnél idősebb, de kétévesnél fiatalabb beteg gyermekének ápolása miatt nem folytathatja foglalkozását, részére legfeljebb hatvan napon át jár táppénz,

/3/ Az /1/ és /2/ bekezdés alapján otthoni ápolás miatt az anyja táppénzre jogosultságát csak abban az esetben lehet megállapítani, ha a gyermek ápolását az anyával közös háztartásban élő más alkalmas családtag keresetvesztés nélkül ellátni nem tudja.

A táppénz a munkabér 65 %-a (13. §.). Az a dolgozó, aki ugyanannál a munkáltatónál két év óta megszakítás nélküli munkaviszonyban áll, 75 %-os táppénzre jogosult. ^{26/}

^{26/} 1957. évi 60. sz. törvényerejű rendelet 1. §.

A Munkatörvénykönyv Végrehajtási utasítása ^{7/} további kedvezményeket biztosít a dolgozó nőknek:

"57. §. /2/ A dolgozó nő kérelmére a vállalat a szülési szabadság letelte után a gyermek gondozása céljából harmadik életéve betöltéséig, a gyermek betegsége tartamára pedig az otthoni ápolás érdekében a gyermek 10 éves koráig *fizetés nélküli szabadságot* köteles biztosítani. A fizetés nélküli szabadság a gyermeket egyedül nevelő apát is megilleti.

/3/ A szülési szabadság, valamint a fizetés nélküli szabadságtartama alatt a társadalombiztosítási, illetőleg a gyermekgondozási segélyre vonatkozó szabályok szerint jár a dolgozó nő részére ellátás."

A táppénz és fizetés nélküli szabadság mellett a rendelet ^{7/} még munkaidő kedvezményeket is megállapít a szoptató nőknek:

"58. §. A dolgozó nőnek a szoptatás első hat hónapjában naponta kétszer háromnegyed óra, ezt követően a kilencedik hónap végéig egyszer háromnegyed óra *munkaidő-kedvezmény* jár. Ez a munkaidő-kedvezmény a napi négy-hat órában foglalkoztatottakat csak az első hat hónapban és naponta egyszer illeti meg. Iktrek esetén a munkaidő-kedvezmény az iktrek számának megfelelő mértékben jár. A munkaidő-kedvezmény, a dolgozó nő kérelmére, a munkaidő kezdetén vagy végén egyszerre is kiadható, annak tartama munkaidőnek számít és arra átlagkereset jár."

Mindezeket kiegészíti az a juttatás, amely a többgyermekes dolgozó anyák pótszabadságában nyilvánul meg, az alábbi rendelkezések szerint ^{7/}:

"50. §. /2/ A dolgozó anyának három gyermeke után évi két, minden további gyermeke után ugyancsak két-két, de évenként legfeljebb 12 munkanap *pótszabadság* jár. A pótszabadságra jogosultság szempontjából az általa gondozott 18 éven aluli és munkaviszonyban nem álló gyermekeket kell figyelembe venni.

55. §. /2/ A többgyermekes anyák pótszabadsága, valamint a jutalomszabadság az egyéb címen járó pótszabadságon felül és az évi 12 munkanapos határon túl is megilleti."

Új és a maga nemében egyedülálló jogintézményt jelent az 1967-ben bevezetett *gyermekgondozási segély*. Bevezetését a Magyar Szocialista Munkáspárt 1966-ban megtartott IX. Kongresszusán jelentették be. E rendelet ^{27/} célja többek között az volt, hogy - az állami anyagi támogatásával - megfelelő lehetőséget biztosítson az anyáknak kisgyermekük otthoni neveléséhez, ezzel ösztönzően hasson a születésszámra. A gyermekgondozási segély folyósításának feltételeire, összegére vonatkozó főbb rendelkezések a következők

1. §. /1/ A dolgozó nőt gyermekgondozási segély illeti meg. A segély a gyermek két és fél éves koráig jár, folyósításának tartama azonban a szülési szabadság idejével együtt a 30 hónapot nem haladhatja meg.

/2/ Annak a dolgozó nőnek állapítható meg gyermekgondozási segély, aki

a szülést közvetlenül megelőzően 12 hónapig folyamatos munkaviszonyban, vagy másfél éven belül, összesen 12 hónapig munkaviszonyban állt és

- munkakörére megállapított teljes munkaidővel dolgozott, továbbá
- a gyermek gondozása céljából fizetés nélküli szabadságot vesz igénybe (Mt. 98. §. /4/ bek.).

/3/ A gyermekgondozási segély a dolgozó nőt örökbefogadott, mostoha és nevelt gyermeke után is megilleti.

2. §. /1/ Gyermekgondozási segélyre jogosult az a nő is, aki a fegyveres erők, fegyveres és rendészeti testületek hivatásos, illetőleg továbbszolgáló állományu tagja, illetőleg kisipari szövetkezetnél, vagy mezőgazdasági termelőszövetkezetnél tagsági viszonyban áll.

/2/ A mezőgazdasági termelőszövetkezet nő tagja gyermekgondozási segélyre abban az esetben jogosult, ha a szülést megelőző naptári évben vagy a szülést megelőző tizenkét hónapban termelőszövetkezeti tagként legalább százhusz napon át részt vett a közös munkában.

3. §. /1/ A gyermekgondozási segély összege - a /2/ bekezdésben foglalt kivétellel - havi 600 forint. Több, gyermekgondozási segélyre igényt adó gyermek után a segély gyermekenként jár.

/2/ A mezőgazdasági termelőszövetkezet nő tagja, valamint a mezőgazdasági termelőszövetkezettel munkaviszonyban álló dolgozó nő részére járó gyermekgondozási segély összege havi 500 forint.

7. §. A gyermekgondozási segélyt az 1967. évi január hó 1. napján vagy azt követően született gyermekek után kell folyósítani.

A rendeletet az 1969-ben kiadott kormányrendelet^{28/} a következő további kedvezményekkel egészítette ki:

"1. §. A gyermekgondozási segélyről szóló 3/1967. (I. 29.) Korm. sz. rendelet (a továbbiakban: R.) 1. §-a helyébe a következő 1. §., illetőleg 1/A. §. lép:

"1. §. /1/ A dolgozó nőt a szülési szabadság lejáratát követően a gyermek hároméves korának betöltéséig gyermekgondozási segély illeti meg, ha

- a/ a szülést közvetlenül megelőző másfél éven belül összesen 12 hónapig munkaviszonyban állt és
- b/ legalább napi 6 órai munkaidővel dolgozott, továbbá
- c/ a gyermek gondozása céljából fizetés nélküli szabadságot vesz igénybe (Mt. V. 57. §.) /2/ bekezdés).

A gyermekgondozási segély bevezetésének a születésszámmra vonatkozó hatását az előző I. fejezetben már kifejtettük. Itt csupán arra kívánunk utalni, hogy az 1967. óta eltelt időben egyre több nő - az erre jogosultak közül - élt kedvezményeivel. Mind a négy eddig erre a juttatásra alkalmas kohorsba (1967-1970. szülési évjárat) tartozó nők közül a gyermekgondozási segélyt igénybevevő nők aránya meghaladta az ezzel a lehetőséggel élni tudók kétharmadát, sőt az 1970-es kohorsnál megközelítette a háromnegyedét. A négy év folyamán közel 280 000 nő élt ezzel a kedvezménnyel.

28/ 5/1969. (I. 28.) Korm. sz. rendelet

16. A gyermekgondozási segély igénybevétele

	1967	1968	1969	1970
Összes élveszületések száma	148 886	154 419	154 318	151 819
Ebből: kereső nőknél ^{a/}	85 585	97 390	105 150	110 050 ^{c/}
Kereső nők élveszületései az összes élveszületések %-ában	57,5	63,1	68,1	72,5
Gyermekgondozási segélyt igénybevevők száma	61 385	68 225	69 100	80 000 ^{c/}
Gyermekgondozási segélyt igénybevevők száma a kereső szülő nők %-ában	71,7	70,1	65,7	72,7
Gyermekgondozási segélyt igénybevevők az anyasági segélyben részesült kereső nők %-ában ^{b/}	75,2	72,6	68,5	74,2

a/ Ebben a számban azok a kereső szülő nők nem szerepelnek, akik a segélyigénybevételére nem jogosultak (alkalmi munkások, napszámosok, önállóak, nyugdíjasok). Ezek száma évenként kb. 2000-3000 fő. - b) Anyasági segélyre félévi előzetes munkaviszony alapján jogosult a kereső szülő nő, a gyermekgondozási segélyre való jogosultság feltételei részben bővebbek, részben szűkebbek. - c) Becsült adat.

Természetesen a többévi igénybevétel miatt a gyermekgondozási szabadságon lévők állománya jóval meghaladja az adott évben igénybevevők számát. A legutolsó rendelkezésre álló adat szerint - 1971. szeptemberében - már 175 000 nő volt gyermekgondozási szabadságon. Számuk 1970. elején 144 000, 1971. elején 167 000 volt. A gyermekgondozási segélyre történt társadalombiztosítási kifizetések száma a következőképpen alakult:

(millió Ft-ban)

1967	64
1968	449
1969	870
1970	1 191
1971, I-IX	988
1971	1 319

c./ A családi pótlék rendszerrel kapcsolatos szabályok

A családok gyermeknevelési költségeihez történő állami (társadalombiztosítási) hozzájárulás alapját képező *családi pótlék* rendszer Magyarországon hosszú múltra tekinthet vissza.

A II. világháború előtti időszakban csak a foglalkoztatottak egy része kapott családi pótlékot. A közszolgálati alkalmazottaknál történt meg először -1912-ben - a családi pótlék rendszeresítése, majd ezt követte 1938-ban a 20 vagy több dolgozót foglalkoztató munkáltatók ipari dolgozóinak családi pótlék rendszere. Egy 1946. évi jogszabály kiterjesztette a családi pótlékot az összes betegségi biztosításra kötelezett dolgozóra, továbbá az állami vállalatok mezőgazdasági dolgozóira, akik korábban arra nem voltak jogosultak. Az 1953-ban megjelent újabb intézkedés kiküszöbölte a foglalkoztatottak különböző csoportjaira vonatkozó megkülönböztetéseket és kiterjesztette a jogosultságot a mezőgazdasági termelészövetkezeti tagokra is.

A hatvanas évek elején hatályos kormányrendelet ^{29/} intézkedései az utolsó évtized során sok vonatkozásban megváltoztak, részben a jogosultak körének kiterjesztésével, részben a családi pótlék összegének többszöri felemelésével. Az alábbiakban a jelenleg érvényes jogszabályok alapján ismertetjük a magyar családi pótlék rendszert, annak megjegyzésével, hogy az utolsó évtizedben milyen módosulások következtek be.

A magyar családi pótlék rendszer alapjogszabálya a Munka Törvénykönyvében ^{6/} található, amely kimondja:

"69. §. /1/ A dolgozó eltartott gyermekei után családi pótlékot kap."

A családi pótlék jogosultságának körét a különféle rendelkezések a dolgozók különböző kategóriáira kiterjesztették. Az alaprendelkezések mindig a munkaviszonyban álló dolgozókat érintik, de a legutolsó kormányrendelet ^{30/} már a következő kategóriákat sorolja fel, mint olyanokat, akik - azonos, vagy kissé módosult feltételek szerint és eltérő összegben - részesülnek családi pótlék juttatásban:

29/ 38/1959 (VIII. 15.) Korm. sz. rendelet

30/ 20/1968 (V. 21.) Korm. sz. rendelet

- "a/ a munkaviszonyban álló dolgozók,
- b/ a mezőgazdasági és a halászati termelőszövetkezeti tagok,
- c/ az egyszerűbb mezőgazdasági szövetkezeti tagok,
- d/ a fegyveres testületek tagjai,
- e/ a kisipari szövetkezeti tagok,
- f/ a bedolgozók,
- g/ az öregségi és rokkantsági nyugdíjasok,
- h/ társadalmi tanulmányi ösztöndíjban részesülő felsőoktatási intézményi hallgatók,
- i/ utolsó éves szakmunkástanulók"

E rendelkezés azonossá tette a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok gyermekeire vonatkozó jogosultság feltételeit a munkaviszonyban álló dolgozókéval és kiterjesztette - az 1966. évi jogszabállyal ^{31/} szemben - a családi pótlékot az egyszerűbb mezőgazdasági szövetkezetek tagjaira. Az 1959. évi rendelkezés még csak a munkaviszonyban állók és termelőszövetkezeti tagok jogosultságát tárgyalta. A továbbiakban - bár a többi kategóriák jogosultsága eltérő - csupán a munkaviszonyban állók (és az ezekkel általában azonos elbírálás alá eső termelőszövetkezeti tagok) családi pótlék rendszerét ismertetjük, mivel ezek teszik ki a foglalkoztatottak döntő többségét.

A családi pótlék jogosultságát a jelenleg is hatályos, de részleteiben többször módosított 1966. évi rendelkezés az alábbiak szerint állapítja meg:

2. §. /1/ E rendeletben megszabott feltételek mellett családi pótlékra jogosult az a betegség esetére kötelezően biztosított munkaviszonyban álló dolgozó (a továbbiakban: dolgozó), akinek munkaideje az illető iparágra vagy munkakörre a Munka Törvénykönyvében vagy más jogszabályban megállapított heti (havi) munkaidőnek a felét eléri és legalább két gyermeket tart el. Gyermeknek számít a dolgozó vérszerinti gyermekén felül a mostoha-, örökbefogadott, nevelt gyermeke, az unokája, testvére és mostohatestvére is.

Azon gyermekek körét, akikre vonatkozóan családi pótlékot általában folyósítanak, az 1966. évi rendelet így szabályozza:

31/ 16/1966. (VI. 1.) Korm. sz. rendelet

"4. §. Családi pótlékre jogosultság szempontjából azt a gyermeket kell figyelembe venni, aki:

- a/ tizenhatodik életévét még nem töltötte be;
- b/ az általános iskola vagy a középfoku iskola nappali tagozatán folytatja tanulmányait, vagy első, ill. másodéves szakmunkás tanuló és tizenkilencedik életévét még nem töltötte be;
- c/ az a/ ill. b/ pontban meghatározott életkor betöltése előtt testi vagy szellemi fogyatkozása vagy betegsége miatt munkaképességét legalább kétharmad részben elvesztette és ez az állapota legalább egy éve tart, vagy egy év alatt előreláthatólag nem szűnik meg, ennek az állapotnak tartama alatt."

Az 1968. évi jogszabály határozza meg - kissé módosított szöveggel - az egyedülálló és a vak dolgozók jogosultságát;

"2. §. /2/ Az az egyedülálló, továbbá az a vak dolgozó, akinek házastársa (élettársa) is vak, egy gyermek után is jogosult családi pótlékra."

A rendelkezés lényeges új eleme, hogy egyedülálló dolgozóról tesz említést, szemben a korábbi - 1959. évi - jogszabállyal, mely egyedülálló dolgozó nőről beszél. Így az új jogszabály szerint családi pótlékra az egyedülálló apa is jogosult egy gyermeke után.

Az egyedülállónak tekintendők körét a családi pótlék szabályozásáról szóló végrehajtási rendelet ^{32/} az alábbiakban szabályozza:

- "4. §. /1/ Egyedülállónak kell tekinteni azt a dolgozót:
- a. / aki hajadon, nőtlen, özvegy, elvált, vagy házastársától külön él;
 - b. / akinek férje sorkatonai szolgálatot teljesít;
 - c. / akinek házastársa:
 - letartóztatásban van;
 - szabadságvesztés büntetését tölti;
 - felsőoktatási intézmény nappali tagozatának hallgatója;
 - testi vagy szellemi fogyatkozása vagy betegsége miatt előreláthatólag legalább 6 hónapon át teljesen munkaképtelen;

32/ 1/1968. (V. 21./SZOT sz. szabályzat

- nyugellátásban részesül;
 - bíróság által elrendelt kényszergyógykezelésben részesül és keresete (jövedelme) vagy nyugellátása a havi 500 forintot nem haladja meg;
- d. / aki házastársával ugyanabban a lakásban lakik, azonban
- a házasság felbontása iránt bírói eljárás van folyamatban;
 - az életközösség megszüntetése miatt bírói ítélet (bírói egyezség) alapján házastársa részére vagy házastársától saját részére vagy a nála lévő gyermekük után tartásdíjban részesül."

A végrehajtási szabályzat ^{32/} szabja meg az eltartott gyermek fogalmát az alábbiak szerint

"2. §. /1/ A családi pótlékra jogosultság szempontjából eltartott az a gyermek, aki a dolgozó háztartásában él, abban az esetben is, ha a gyermeket bölcsődében, óvodában, vagy napközi otthonban helyezte el.

/2/ A dolgozó által eltartottnak kell tekinteni azt a gyermeket is, akit nevelőotthonban, általános iskolai, illetőleg középiskolai diákothonban, egészségügyi-, csecsemő- vagy gyermekotthonban, gyógypedagógiai intézetben, szociális intézetben vagy magánszemélynél (rokonnál) helyezett el."

A családi pótlék - egy naptári hónapra járó - mértékét a különböző rendelkezések 1959-től mostanáig a következőképpen határozták meg:

(a családi pótlék alapeseteinél):

17. Családi pótlék havi összege (Ft)

	33/ 1959	34/ 1965	31/ 1966	30/ 1968	30/a 1972. I. 1. től
--	-------------	-------------	-------------	-------------	----------------------------

I. Munkások és alkalmazottak

1 gyermek után	-	-	-	-	-
2 -"-	75	200	300	300	300
3 -"-	360	360	510	510	810
4 -"-	480	480	680	680	1 080
5 -"-	600	600	850	860	1 360
6 -"-	720	720	1 020	1 020	1 620

Egyedülálló nő

1 gyermek után	90	90	140	140	240
2 -"-	240	240	340	340	540

Egyedülálló férfi

1 gyermek után	-	-	-	140	240
2 -"-	-	-	-	340	540

II. Mezőgazdasági termelősövetkezeti tagok

1 gyermek után	-	-	-	-	-
2 -"-	-	-	140	200	400
3 -"-	210	210	210	360	660
4 -"-	280	280	280	480	880
5 -"-	350	350	350	600	1 100
6 -"-	420	420	420	720	1 320

Egyedülálló nő

1 gyermek után	70	70	70	120 ^x	220 ^x
2 -"-	140	140	140	240 ^x	440 ^x

Egyedülálló férfi

1 gyermek után	-	-	-	120	220
2 -"-	-	-	-	340	440

x/ Ugyanannyi a testi és szellemi fogyatékosok részére.

33/ 15/1959 (III. 27.) Korm. sz. rendelet

34/ 8/1965 (VI. 13.) Korm. sz. rendelet

30/a 50/1971 (XII. 29.) Korm. sz. rendelet

Megkötöttséget jelent a családi pótlék kifizetésénél, hogy ehhez az adott hónapban bizonyos minimális munkaidő (legalább 18 munkanap) ledolgozása szükséges. (1966-os rendelet 6.§-a.)

A családi pótlékra való jogosultság minden eddigi rendelkezés szerint - két szülő munkaviszonya esetén - az apa jogán jár. Az 1966. évi rendelkezés kimondja:

9. §. /1/ Ugyanazon gyermek után, ugyanarra az időre családi pótlékot csak egy dolgozó kaphat. A családi pótlék csak egyféle jogcímen jár.

Ezt a végrehajtási szabályzat ^{29/} az alábbiak szerint magyarázza:

"1/ Ha az együttélő szülők mindketten jogosultak családi pótlékra, az apa jogán kell a családi pótlékot megállapítani. Az anya jogán a családi pótlékot akkor lehet megállapítani, ha egyedülállónak kell tekinteni /4. §. / és ezen a címen magasabb összegű családi pótlékra jogosult, mint amennyi az apát saját jogán megilletné. Az anya jogán kell a családi pótlékot megállapítani abban az esetben is, ha az apa gyermekeiről már legalább két hónapja nem gondoskodik.

/2/ Ha az együttélő szülők közül az apa családi pótlékra nem jogosult, az anya jogán kell a családi pótlékot megállapítani, ha egyedülállónak kell tekinteni /4. §. /, vagy ha az apa gyermekeiről már legalább két hónapja nem gondoskodik."

A családi pótlékra jogosultak körének kiterjesztése és a pótlék mértékének fokozatos növelése következtében a hatvanas évek folyamán jelentősen növekedett az erre a célra kifizetett társadalombiztosítási kiadás, ill. a jogosult családok száma. 1970-ben erre a célra több mint kétszerannyi kifizetés történt, mint 1960-ban és a részesült családok száma ugyanezen idő alatt több, mint egyharmadával nőtt. Ez annyit is jelent, hogy a családonkénti családi pótlék összege tíz év alatt az átlagos 200 Ft-ról közel 330 Ft-ra, vagyis közel kétharmadával nőtt.

**18. A családi pótlékra fordított összeg és az ebben részesülő
családok számának alakulása 1960-1970**

Év	Családi pótlék, millió Ft	A családi pótlékban részesült családok átlagos száma 1 000-ben
1960	1 391	570
1965	1 560	600
1969	2 886	721
1970	2 810	713
1971	2 744	704

Családi pótlékban 1970-ben összesen 1,6 millió gyermek részesült az összes 16 éven aluli gyermek kétharmada 11 %-kal több, mint 1960-ban.

E növekedést még hangsúlyozottabbá teszi az a tény, hogy a termékenység csökkenése eredményeként 1960 és 1970 között mintegy negyedével csökkent a 16 éven aluli gyermekkel rendelkező családok száma. Amíg 1960-ban még csak a legalább két 16 éven aluli gyermekkel rendelkező családok, illetőleg legalább egy ilyen koru gyermekkel rendelkező egyedülállók alig valamivel több mint fele kapott családi pótlékot, addig 1970-re ez az arány már meghaladta a 90 %-ot.

A családi pótlékban részesültek gyermekszám szerinti megoszlását az alábbi tábla érzékelteti (ez is mutatva a magasabb termékenységu családok erős visszaesését).

**19. A családi pótlékban részesülő családok megoszlása
gyermekszám szerint, 1960, 1970**

Családok összetétele	Munkás-alkalmazott családok			Mezőgazdasági termelőszövetkezeti családok		
	százalékos megoszlása					
	1960	1970	1971	1960	1970	1971
Egyedülállók						
1 gyermekkel	7,9	13,7	14,4	7,7	5,9	6,1
2 "-	3,1	4,0	4,1	3,2	2,3	2,4
Családok						
2 gyermekkel	56,4	62,8	62,9	-	67,4	68,4
3 "-	20,5	13,2	12,6	62,0	17,4	16,5
4 "-	7,2	3,7	3,4	19,6	4,5	4,3
5 "-	2,9	1,4	1,4	5,5	1,5	1,4
6 és több "-	2,0	1,2	1,2	2,0	1,0	0,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

d./ Gyermekintézmények

Népesedéspolitikai célokat szolgálnak a csecsemők és gyermekek napközi ellátását szolgáló intézmények, amelyek főleg a dolgozó és többgyermekes anyák gyermekeinek nevelési gondjait vannak hivatva segíteni. Valamennyi ilyen intézmény-típusban szakszerű nevelést és gondozást kapnak a gyermekek, orvosi felügyeletet és étel-miszer ellátást.

Ezek az intézmények a gyermekek kora szerint három csoportba oszthatók:

- bölcsődék; a 3 éven aluli gyermekek elhelyezésére,
- óvodák; a 3. életévüket betöltött és az általános iskolába még nem került (6 éves) gyermekek elhelyezésére,
- általános iskolai napközi otthonok; a 6-14 éves általános iskolai tanulók elhelyezésére, arra a napszakra, amikor nem folyik oktatás.

A *bölcsődék* feladatát szervezeti és működési szabályzatuk szerint ^{35/} a következőképpen határozhatjuk meg:

"I. 1. A bölcsőde 1 hónaposnál idősebb, de a 3-ik életévét még nem töltött egészséges gyermekek időszakos elhelyezésére, gondozására és nevelésére szolgáló egészségügyi intézmény.

2. A bölcsőde feladata a dolgozó anyák gyermekeinek szakszerű gondozása és nevelése az anya munkaideje alatt."

A gyermekek felvételével kapcsolatban a szabályzat a következőt mondja ki:

"III. 2. A bölcsődébe 1 hónapos kortól a 3-ik életév betöltéséig vehetők fel olyan gyermekek, akiknek mindkét szülője dolgozik. Előnyben kell részesíteni az egyedülálló anyák gyermekeit. Nem dolgozó anya gyermeke abban az esetben vehető fel, ha az anya betegsége miatt nem dolgozik."

A szülők gyermekeik gondozásáért bölcsődei térítési díjat kötelesek fizetni. Ennek mértéke a különböző típusu (területi, hivatali, üzemi) bölcsődékben eltérő, de általában jóval alatta marad a fenntartási költségeknek.

35/ Kiadva a 128/1956. Eü.M. sz. utasítással.

A szülők által fizetendő térítési díjakat az erre vonatkozó rendelkezés ^{36/} aszerint állapítja meg, hogy mennyi a szülők együttes havi jövedelme és a családnak mekkora a gyermekszáma. A jövedelem szempontjából 9 kategóriát különböztet meg és csökkenő arányú a térítési díj a gyermekek száma szerint. Így pl. az egy gyermekes családoknál gyermekenként a napi térítési díj a szülők együttes havi jövedelme szerint 2 és 15 Ft. között mozog. Az adott kategórián belül az egy gyermekes családoknál a térítési díj maximum kétszerese, vagy annál valamivel alacsonyabb, mint a négy-gyermekes családoknál.

Az *óvodák számára* kiadott Rendtartás ^{37/} az óvodajogosultságra vonatkozóan az alábbiakat mondja ki:

"3. §. 1. óvodába a harmadik életévét elért testi-
leg és szellemileg egészséges gyermek vehető fel. A
gyermek óvodai nevelésben a hatodik életévének betöl-
tését követő szeptember 1-ig részesülhet."

Az óvodába történt felvételekről, amennyiben az ide jelentkezők száma az óvoda férőhelyeinek számát meghaladja, az erre a célra létrehozandó felvételi bizottság dönt. A Rendtartás szerint a felvétel elbírálásánál a bizottság az alábbi sorrendet tartsa szem előtt:

"20. §. 4. b/" egyedülálló szülő gyermeke, mindkét szülő dolgozik, nincs olyan felnőtt családtag, aki a gyermeket ellátja, egyéb szociális indokok (sokgyermekes család, lakáskörülmények, stb.), ötéves, illetve a következő tanévben iskolába lép a gyermek. Előnyben kell részesíteni a bölcsődéből jövő gyermeket, ha szociális körülményei azonosak a nem bölcsődés gyermek körülményeivel."

Az óvodai térítési díjak megállapítása a bölcsődeihez hasonlóan történik.

36/ 1008/1961. (III. 28.) Korm.sz. rendelet
37/ Kiadva a 155/1966. MM.sz. utasítással.

Az általános iskolai napköziotthonok feladatát az erre vonatkozó szabályzat az alábbiakban szabja meg. ^{38/}

"10. §. /1/ A rászoruló tanulók tanulmányi munkájának segítése, foglalkoztatása, valamint étkeztetése érdekében napközi otthon szervezhető.

/2/ A napközi otthonba elsősorban azoknak a dolgozó szülőknek a gyermekét lehet felvenni, akiknek családjában nincs a gyermek felügyeletére alkalmas felnőtt családtag, továbbá akiknek családi körülményei a felvételt feltétlenül indokoltá teszik."

A napközi otthoni foglalkoztatásért, valamint étkeztetésért a szülők térítési díjat fizetnek.

A hatvanas évek folyamán - a szükségletek fokozódásával párhuzamosan, amelyet a kereső anyák számának és arányának növekedése indokolt a csökkenő termékenység ellenére - emelkedett a gyermekintézmények befogadóképessége. 1970-ben a bölcsődei férőhelyek száma több mint egyharmadával, az óvodai férőhelyeké mintegy 30 %-kal, az általános iskolai napköziotthonok befogadóképessége pedig kétharmadával haladta meg a tíz évvel azelőttit.

E jelentős bővülés ellenére sem biztosítják ezek az intézmények a megfelelő koru gyermekek elhelyezését. 1970. végén a 3 éven aluli gyermekek 9 %-a volt bölcsődébe, az óvodáskorúak 53 %-a óvodába és az általános iskolai tanulók 19 %-a napköziotthonba elhelyezhető.

20. Gyermekintézményekbe elhelyezhető gyermekek száma, 1960-1970

Év	100 megfelelő koru gyermekre jut		
	bölcsődei	óvodai	általános iskolai napközibe járó gyerek
	férőhely		
1960	6,8	29,8	8,1
1965	9,2	46,2	12,7
1969	9,0	52,4	17,3
1970	9,1	52,9	18,8
1971	9,3	54,4	20,5

38/ Kiadva a 123/1964. MM.sz. utasítással

Ha figyelembe vesszük, hogy a bölcsődékbe általában csak dolgozó anyák gyermekeit veszik fel, helyesebb, ha a viszonyítást ezen intézmény vonatkozásában csupán a kereső nők tekintetében végezzük. Így vizsgálva első pillantásra úgy tűnik, hogy csökkent a bölcsődék relatív kapacitása, mivel a kereső szülő nők száma jobban növekedett, mint a bölcsődei férőhelyeké. Emiatt, amíg 1960-ban a kereső anyák 3 éven aluli gyermekeinek 21 %-a volt bölcsődébe elhelyezhető, 1970-re ez az arány 13 %-ra esett vissza. E romlás azonban csupán látszólagos, mert az 1967-ben bevezetett gyermekgondozási segély csökkenti a bölcsődék iránti érdeklődést, ui. az anyák éppen a bölcsődés koru gyermekeket tudják otthon gondozni ezen juttatás segítségével. Így ha leszámítjuk azokat a gyermekeket, akiknek anyjuk gyermekgondozási szabadságon van, akkor 1970-ben az "igény jogosult" kereső anyák 3 éven aluli gyermekeinek már 26 %-a volt bölcsődében elhelyezhető, ami már kisebb mérvű növekedést jelent 1960-hoz képest.

e./ Lakásügyi jogszabályok

Népesedéspolitikai célzatuak az 1971-ben kiadott *lakásügyi* jogszabályok azon rendelkezései is, amelyek a gyermekes családok lakásviszonyainak kielégítését segíti elő.

Igy a lakások elosztásáról intézkedő rendelkezés ^{39/} kimondja

13. §. /1/ A lakásigények kielégítése során elsőbbségben indokolt részesíteni:
b/ a sokgyermekes lakásigényelőket.

Emellett intézkedés történt a tekintetben is, hogy un. szociálpolitikai kedvezményben részesüljenek a gyermekes családok. Ez a tanácsi bérlakások vonatkozásában a következőképpen van biztosítva: ^{40/}

5. §. /1/ A bérlőt a tanácsi bérlakásra megállapított lakáshasználatbavételi díj összegéből az általa eltartott, vele közös háztartásban élő gyermekek és más családtagok után szociálpolitikai kedvezmény (továbbiakban: kedvezmény) illeti meg.

/2/ A kedvezmény mértéke

- a. / egy gyermek után 20 %, a további gyermekek után - gyermekenként - 25 %
- b. / más családtag után - személyenként - 20 %

39/ 1/1971. (II. 8.) Korm.sz. rendelet

40/ 2/1971. (II. 8.) Korm.sz. rendelet

/6/ Fiatal házaspár részére - kérelmére - a kedvezményt két gyermekig meg kell előlegezni, ennek időtartama egy gyermek után három év, két gyermek után hat év. A kedvezmény megelőlegezésére a házaspár akkor jogosult, ha a kedvezmény megállapításakor a házastársak egyike sem töltötte be a harmincötödik életévét.

Hasonló jellegű a lakások vásárlásánál és építésénél biztosított szociálpolitikai kedvezmény is: ^{41/}

7. §. /1/ Az épített (vásárlót) az öröklakás értékesítés (4. §. /2/ bekezdés), valamint a családiházépítés (5. §.) kivételével, az általa eltartott vele közös háztartásban élő gyermekek és más családtagok után az építési költség (eladási árból) szociálpolitikai kedvezmény (a továbbiakban: kedvezmény) illeti meg.

/2/ A kedvezmény összege

- a. / tanácsi értékesítésű lakások vásárlásánál, valamint telepszerű többszintes lakóházépítésnél (vásárlásnál) gyermekeként 30 000 Ft, más családtagok után személyenként 20 000 Ft;
- b. / egyedi többszintes lakóházépítésnél (vásárlásnál) gyermekek és más családtagok után személyenként 20 000 Ft.
- c. / tanácsi értékesítésű lakások vásárlásánál, valamint telepszerű többszintes lakóházépítésnél (vásárlásnál) az építési költség (eladási ár) 45 %-át nem haladhatja meg;

/3/ Fiatal házaspár részére - kérelmére - a kedvezményt két gyermekig meg kell előlegezni; ennek időtartama egy gyermek után 3 év, két gyermek után 6 év. A kedvezmény megelőlegezésére a házaspár akkor jogosult, ha a kedvezmény megállapításakor a házastársak egyike sem töltötte be a 35. életévét.

f./ A születésszabályozással kapcsolatos rendelkezések

A születésszabályozások már hosszú ideje engedélyezett módszerei közé tartozik Magyarországon a különféle hagyományos fogamzásgátló eszközök használata; így főleg a kondom (amelynek használatára - születésszabályozási okokból - már a század elején sor került -, a műanyagból és gumiból készült, rugós peremmel ellátott hüvelyi pesszárium (amelynek tömegesebb elterjedésére

^{41/} 7/1971. (II. 8.) Korm. sz. rendelet

1949-től ^{42/} került sor) és a különféle vegyi módszerek) amelyek közül legnagyobb felhasználása a Timidonnak van, amely vagy tablettá, vagy pedig zselé formájában kerül felhasználásra. Az 1954-ben bevezetett tablettá 6 mg cetylpyridinium bromidot és 190 mg acidum tartaricumot tartalmaz. Az 1956-ban használatba került zselé tubusonként 0,2 g cetylpyridinium bromidot, 0,1 g acidum lacticumot, 0,1 g chrininum hydrochloricumot, 0,6 g acidum boricumot tartalmaz 50 g lemosható kenőcsben. Csomagolása a tablettá 15 db-os, ára 4,50 Ft; 1 tubus csővel 15,90 Ft, cső nélkül 7,50 Ft.

A hatvanas évek folyamán történt meg a modern fogamzásgátló módszerek, így elsőként az *orális* védekezési eszköz engedélyezése, majd pedig egyre fokozódó bevezetése. Hosszabb ellenőrzés után 1967-ben került sor a magyar gyártmányú Infecundin elnevezésű szer (1 tablettá 2,5 mg norethynodrelum (gestogen) és 0,10 mg methoxyaethinyloestradiolt (ösztrogen) tartalmaz) bevezetésére. Az erre vonatkozó rendelkezés ^{43/}, illetve a jelenleg érvényben lévő kiegészítése ^{44/} e védekezési eszköz felhasználását bizonyos feltételekhez kötötte.

A rendelkezés a fogamzásgátló szerv alkalmazása tekintetében kimondja:

"1. §. /2/ Az Infecundin fogamzásgátlás céljából - kiskorúak kivételével - minden nő számára rendelkezhető."

Megkööttséget rendel el a tekintetben, hogy az orális fogamzásgátlót csak az állami egészségügyi szolgálat területi szakrendelő intézeteinek szakorvosa, illetve az 1968. évi rendelkezés szerint őket kiegészítve a fekvőbeteg-gyógyintézetek szakorvosai írhatják fel.

A fogamzásgátló szer felírása csak meghatározott vizsgálatok, folyamatos használat esetén ellenőrző vizsgálat elvégzése után történhet. Ezek a vizsgálatok az utasítás 1. sz. mellékletében adott felsorolás szerint a következők:

"Kezelés megkezdése előtti vizsgálatok:

- a/ Anamnesis
- b/ Az általános állapot vizsgálata
- c/ A panaszok, melléklünetek értékelése (fejfájás, szédülés, hányinger, hányás, libidó, stb.)
- d/ A vérzés adatai (a ciklus hossza, a vérzés mennyisége, a mennyiség változása menstruációk közti vérzés, stb.)

42/ Forgalombahozatalát a 3.180/1949 (X.9.) MM. sz. rendelet engedélyezte

43/ 9/1967. Eü. M. sz. utasítás

44/ 36/1968. Eü. M. sz. utasítás

e/ Testsúlymérés
f/ Nőgyógyászati vizsgálat (méhszáj, emlők is)
g/ Vérték vizsgálata
h/ Májműködés vizsgálata
i/ Vizelet vizsgálata
Ellenőrző vizsgálatok: b/-i/, valamint a gyógyszer szedését indokoló megbetegedéssel kapcsolatosan előírt egyéb vizsgálatok."

Ellenjavallatok (májműködési zavarok, thromboemboliás megbetegedés, nem tisztázott vérzéses rendellenességek, malignus tumorok, valamint addig, amíg vetélést követően a ciklus nem tért vissza, szülés után a szoptatás tartama alatt), illetve a vizsgálatok nem megfelelő, vagy hiányos eredménye esetén az orális szert felírni nem szabad. A vizsgálatokat hat havonként, indokolt esetben gyakrabban kell megismételni.

Az orális szert fogamzásgátlás céljából a társadalombiztosítás terhére (annak költségére olymódon mint a gyógyászati célra szolgáló készítményeket) felírni nem szabad. Ezért ennek költségeit - bár ezt a gyógyszerházak csak különleges vényre szolgáltatják ki - a nő viseli.

Egy 21 napos időszakra szolgáló fiola ára az Infecundin esetén 31 Ft, az ujabban bevezetett Bisecurinnál pedig 24 Ft.

A szakorvos az Infecundint az alaprendelkezés szerint

"5.§. /2/ legfeljebb három hónapra szükséges mennyiségben rendelheti. A vény csak három egymást követő hónapban váltható be"

Ezt az időhatárt az 1968. évi módosító rendelet az alábbiak szerint emelte fel:

"3.§. /2/ Az Infecundin fogamzásgátlás céljából legfeljebb 6 hónapra szükséges mennyiségben rendelhető. E mennyiség a nő kívánsága szerint egyszerre legfeljebb 2 hónapra előírt mennyiségben adható ki."

Ezt követően 1971. februárjától egy újabb készítmény, a Bisecurin bevezetésére került sor. Ennek elrendeléséről szóló utasítás ^{45/} ennek használatát

45/ 4/1971. Eü. M. sz. utasítás

az Infecundinéval azonos módon szabályozta. E szer összetétele: 1 tabletta 1 mg aethynodiolum diaceticumot (gestogent) és 0,05 mg aethyniloetradiolumot (ösztrogent) tartalmaz.

Az IUD hivatalos bevezetésére vonatkozóan csupán a közelmúltban jelent meg rendelkezés ^{46/}, amely az orális szerekhez hasonlóan bizonyos feltételeket mond ki.

Igy az Intrauterin-nek nevezett, magyar gyártmányú eszköz felhelyezése csupán fekvőbetegintézetek (klinikák és kórházak) szülészeti-nőgyógyászati osztályain és olyan szülőotthonokban történhet, amelyet szakorvos vezet.

Alkalmazása csak az alábbiaknál történhet:

- "1. §. /2/ Az Infecundin alkalmazható a mindenkori szakmai irányelvek figyelembevételével
- a. / a már szült nőknél, életkoruktól függetlenül,
 - b. / azoknál a nőknél, akik 18. életévüket betöltötték és akiknek a terhessége végleges vagy átmeneti betegség vagy egészségi állapot miatt nem kívánatos."

Szabályokat állít fel a felhelyezés előtti vizsgálatokra, ill. ennek időpontjára vonatkozóan is:

- "2. §. /1/ Az Intrauterin csak akkor helyezhető fel, ha az előzőleg végzett nőgyógyászati és hüvelyváladék vizsgálat eredménye kóros eltérést nem mutat.
- /2/ A felhelyezés időpontja
 - a. / a havi vérzés utolsó napja,
 - b. / a szülés után a 6. hét,
 - c. / terhességmegszakítás vagy méhüri beavatkozás után az első havi vérzés utolsó napja.
 - /3/ A felhelyezés után jelentkező esetleges átmeneti panaszok (görcs, vérzés, szédülés stb.) miatt, a nőt pár órással ellenőrzés alatt kell tartani.
 - /4/ A nőt az IUE felhelyezését követő első havi vérzés után ellenőrző vizsgálatra kell berendelni, ezt követően az ellenőrző vizsgálatokat félévenként kell elvégezni."

E vizsgálatok tartamát is előírja, kizáró jelleggel az alábbiak szerint:

- "3. §. /1/ Az IUE felhelyezése előtt a szakorvosi vizsgálatnak ki kell terjednie annak megállapítására, hogy
- fennáll-e terhesség,
 - a nemi szervek egészségesek-e, nincs-e fejlődési rendellenesség, onkológiai elváltozás,
 - a méhen vagy környezetében milyen műtéteket végeztek és annak van-e következménye.
4. §. /1/ Az IUE-t nem lehet alkalmazni, ha a nemi szervek
- a. /organikus (gyulladás, daganatos fejlődési rendellenesség) és
 - b. / funkcionális (vérzési rendellenesség) betegségét állapították meg."

Az Intrauterin felhelyezése, valamint az ezzel kapcsolatos vizsgálatok és ellenőrzések térítésmentesek. Magának az eszköznek az árát (31 Ft) a nő köteles kifizetni, ezt a társadalombiztosítás nem fedezi.

1968-ban a hagyományos és modern fogamzásgátló eszközök gyártása mellett megindult egy új fogamzásgátló, az ún. C-film gyártása és az ezt követő évben tömeges forgalombahozatala. Ezen fogamzásgátló eszköz minden megkötöttség nélkül - nem is a gyógyszerárak, hanem az általános kereskedelmi há-lózat keretében - került forgalomba. Először tömegesen került használatba, majd elég magas teherbeesési aránya miatt 1970. második felében gyártása leállt, és csak az addig elkészült mennyiség forgalmazása történik jelenleg is. Az erre vonatkozó tájékoztató felhívja a figyelmet, hogy

- "4. / ... a C-film profilaktikus eszköz az Ogino-Knauss módszerrel kombinálva nyújt csak megfelelő biztonságot."

A születésszabályozási módszerek elterjedtségére vonatkozó régebbi vizsgálatok^{47/} és újabb becslések elég alacsony modern eszköz használatát mutatják Magyarországon. A következő adatok érzékeltetik azt, hogy még jelenleg is a hagyományos védekezési módszerek vannak többségben.

47/ 41.000/1969. Eü. M. tájékoztató

21. A védekező házas nők megoszlása a fogamzásgátlás használt fő módszerei szerint

Fogamzásgátlás fő módja	1965-66	1970
	százalékban	
Coitus interruptus	62	53
Condom	15	14
Hüvelyöblítés	5	4
Pesszárium	5	3
Ogino-Knauss	4	4
Kémai módszerek	4	4
Orális	0	10
C-film ^{a)}	6	3
Egyéb	5	5
Összesen	100	100

a) A C-film vékony, áttetsző, hajlítható vízbeoldható film, 4 m² nagyságu, 0,15 g súlyu, a film felülete spermiciddel impregnált. Ára 10 db-os csomagolásban 10 Ft, 1968-tól 1970. I. n. é. -ig 1,3 millió 10 db-os tasak gyártására került sor.

1960. óta vizsgálva a hagyományos módszerek felhasználását, azt látjuk, hogy legnagyobb arányu a condom-fogyasztás, amely 1967 után az egyre nagyobb arányu modern eszköz használatával erősen visszaesett. Érdekes, hogy 1970-re újabb növekedés mutatkozik, amely valószínűleg a C-film használatának visszaesésével áll összefüggésben. Ugyancsak csökkenő tendenciát mutat a pesszárium és a Timidon felhasználása.

22. Fontosabb fogamzásgátló szerek forgalmi adatai, 1960-1970

Év	Óvszer 1 000 db	Pesszárium 1 000 db	Timidon	
			fiola (15 tabletta)	zselé (tubus)
			1 000 db	
1960	7 489	32	33	86
1965	11 560	42	30	131
1967	10 294	44	58	158
1968	7 103	36	39	148
1969	6 384	34	30	120
1970	8 529	22	24	117
1971	6 733	24	23	103

Az orális fogamzásgátló szert használók száma - ezen eszköz bevezetése, vagyis 1967 óta - fokozatosan emelkedik. A legutolsó rendelkezésre álló 1971. decemberi adat szerint ma már 222 000 nő használja rendszeresen ezt az eszközt fogamzásgátlásra. Számuk 1970-ben több, mint egyharmadával, 1971-ben további egynegyedével nőtt. Az ezévi emelkedésben szerepe van a Bisecurin bevezetésének is. Jelenleg már nagyarányu az újabb szer használóinak száma (1971.dec.: 114 ezer), az Infecundin használóké a januári 160 ezres csucsról 108 ezerre esett vissza).

*23. Orális fogamzásgátló szert használó nők száma
1967-1971*

Időszak (hónap)	Orális fogamzásgátló szert meg- vásárló nők száma ^{x/} 1000 fő
1967. december	16
1968. "	57
1969. "	127
1970. "	175
1971. "	222

x/ Gyógyszertárakban megvásárolt, 21 tablettát tartalmazó Infecundin, illetve 1971. februárjától Bisecurin fiolák száma.

A jelenlegi adatok azt jelentik, hogy a propagatívkoru - 15-49 éves - nők 8 %-a, ezen belül a házások 10 %-a védekezik orális fogamzásgátló szerrel. A házások fiatalabbkorcsoportjaiban még magasabb ez az arány: a 20-24 évesek közel egyhatoda a 25-29 évesek egyötöde már így védekezik.

g./ Művi vetéléssel kapcsolatos jogszabályok

A művi vetélések engedélyezésére - ezt megelőző többszöri és gyakran szigorító eltiltó rendelkezéseket követően 1956-ban került sor, amikor egy minisztertanácsi határozat ^{48/} az alábbiakban rendelkezett erről:

48/ 1.047/1956, (VI.3.) sz. minisztertanácsi határozat

"A Minisztertanács a nők egészségének fokozottabb védelme és a terhesség megszakítása körüli eljárások enyhítése érdekében a következőket határozza

1. / A terhesség megszakítását a továbbiakban is engedélyhez kell kötni és azt csak gyógyintézetben szabad végrehajtani. Az engedélyt a területileg kijelölt járási, városi (kerületi) kórház (klinika) mellett működő hetenként összeülő bizottság adja meg a nála előterjesztett kérésre. A bizottság elnökét a fővárosi, a megyei, illetve megyei jogú városi főorvos jelöli ki. Tagja az illetékes tanács végrehajtó bizottsága szociálpolitikai csoportvezetője, illetve előadója és egy, lehetőleg a szakszervezetek által javasolt asszony.

A bizottság engedélyezi a terhesség megszakítását betegség, valamint méltánylást érdemlő személyi és családi körülmények esetén. A bizottság feladata az engedélyezés mellett a felvilágosítás a megszakítás káros egészségi kihatásairól, továbbá a kérelmező meggyőzése olyan esetben, amikor a kérelem indokolatlannak látszik. Amennyiben ennek ellenére a kérelmező a terhesség megszakításához ragaszkodik, a bizottság az engedélyt ahhoz megadja. Betegségi indokok esetén a kórház szakvéleménye alapján dönt a bizottság. A nem betegség, hanem egyéb ok miatt engedélyezett terhesség megszakítás esetén a kórházi ápolási költség a kérelmezőt, vagy fizetésre köteles hozzátartozóját terheli.

2. / Biztosítani kell a megfelelő fogamzásgátlószerek gyártását és alacsony áron való korlátlan forgalombahozatalát."

E határozat végrehajtásáról szóló rendelet ^{49/} részletes intézkedéseket tartalmaz a terhesség megszakításával kapcsolatos eljárásról. Így intézkedik a terhesség megszakítását engedélyező bizottságok felállításáról és működéséről, majd állást foglal a tekintetben, hogy milyen esetben engedélyezi a bizottság a terhesség megszakítását. Ezek az alábbiak:

"3. §. /1/ A bizottság a terhesség megszakítását engedélyezi:

- a. / ha a terhes nő életének megmentése vagy súlyos betegségtől, illetőleg annak további súlyosbodásától való megóvása érdekében szükséges, vagy ha a születendő magzatot előreláthatólag súlyos károsodás fenyegeti;

49/ 2/1956. (VI. 24.) Eü. M. sz. rendelet

- b. / ha a terhesség megszakítását méltánylást érdemlő személyi és családi körülmények indokolják, vagy a terhesség megszakításához a kérelmező a /3/ bekezdés szerinti felvilágosítás után is ragaszkodik.
- /2/ A terhesség megszakítása az /1/ bekezdés b/ pontja alapján csak abban az esetben engedélyezhető, ha a terhesség 12 hétnél nem idősebb"

Hosszan foglalkozik a rendelkezés a bizottságok eljárási szabályaival, így e vonatkozásban megállapítja, hogy

"4. §. /1/ A terhesség megszakítása iránti kérelmet a kérelmező lakhelye szerint illetékes bizottságnál személyesen kell előadni. A kérelem előadása előtt a terhes nő tartozik a kijelölt egészségügyi intézményben vagy a rendelőintézet nőgyógyászati szakrendelésén - vagy Budapesten a terhesgondozó rendelésén - a szükséges szülésszakorvosi vizsgálat elvégzése végett megjelenni és a szülésszakorvos által szükségesnek tartott egyéb vizsgálatokat is elvégeztetni. A vizsgálatokat lehetőség szerint még azon a napon kell elvégezni, amely napon a kérelmező vizsgálatra jelentkezik."

A rendelet kimondja azt is, hogy a terhességmegszakítást csak fekvőbeteg intézményben (kórház-klinika szüléssz-nőgyógyászati szülőotthon osztálya) lehet elvégezni és hozzáteszi, hogy

"/8/ A terhesség megszakítását járóbetegként (ambulanter) elvégezni nem lehet"

Az egészségügyi intézmény felülbíráhatja a bizottság döntését az alábbiak szerint:

"7. §. A terhesség megszakítását a szülészeti-nőgyógyászati osztály (klinika, szülőotthon) vezetője (orvosa) a nő egészségi állapota miatt ellenjavallhatja és a terhesség megszakítására későbbi időpontot jelölhet ki. Ilyen esetben az ellenjavallat indokának megszűntével, az eredeti engedély alapján a terhességet meg kell szakítani feltéve, hogy időközben a terhesség a 12 hetet legfeljebb négy héttel haladta meg.

8. §. Azt az időt, amelyet a nőnek a terhesség megszakítása után az egészségügyi intézményben el kell tölteni, az intézmény szülészeti-nőgyógyászati osztályának (szülőotthon) vezetője határozza meg."

A családtervezési célból történt művi vetélés esetén (3. §. b/ pont) a társadalombiztosítás nem fedezi (mint egyéb gyógykezelés esetén) a költségeket. E tekintetben a rendelkezés a következő:

"9. §. /3/ Ha a kérelmező a társadalombiztosítás szolgáltatásaira jogosult és a terhességet a 3. §. /1/ bekezdésének b/ pontja alapján szakítják meg, a kórházi ápolás első háromnapjának költsége a kérelmezőt, illetőleg férjét, vagy ha a kérelmező kiskorú és keresete (jövedelme) nincs, a fizetésre kötelezett hozzátartozóját terheli. Ebben az esetben a keresőképtelenség első három napjára sem táppénz, sem pedig a biztosítás egyéb szolgáltatása nem jár. A kórházi ápolás negyedik napjától, illetőleg a keresőképtelenség negyedik napjától a kérelmezőt a társadalombiztosítás szabályai szerint a biztosítás minden szolgáltatása megilleti."

A kórházi ápolás egy napra jutó költsége 70. -Ft; a nőnek a kórházba történt felvételekor 210. -Ft-ot kell befizetnie, amely magába foglalja egy napi ápolás és a műtét költségét az esetleges további két napért napi 70. -Ft-ot kell téríteni.

Egy kiegészítő rendelkezés ^{50/} kimondotta, hogy a 20 éven aluli hajadonoknak terhesség megszakítása kivételesen a terhesség 18. hetéig engedélyezhető.

A művi vetélés engedélyezése mellett továbbra is megmaradt az illegális vetélések büntetőjogi szankcióira vonatkozó rendelkezés. A hatályos Büntető Törvénykönyv ^{51/} e vonatkozású rendelkezése a következőket mondja:

"256. /1/ Aki más magzatát elhajtja, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

/2/ A büntetés hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztés, ha

a/ az elkövető visszaeső;

b/ a büntetett üzletszerűen vagy

c/ a nő beleegyezése nélkül követték el;

d/ a büntetett súlyos testi sértést okozott,

/3/ A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a büntetett halált okozott.

/4/ Az a nő, aki magzatát elhajtja, vagy elhajtatja, hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

50/ 4/880/1961. (XII. 14.) Eü. Min. tájékoztató

51/ 1961. évi V. törvény

/5/ Nem büntethető magzatelhajtás miatt, aki a terhesség megszakítását az erre hivatott szerv által jogszabály alapján kiadott engedélynek megfelelően hajtja, illetve hajtattja végre."

A művi vetélések legalizálásával kapcsolatban 1956-tól fokozatosan nőtt a művi vetélések száma és aránya. Az abszolút szám tekintetében a csúcspontot az 1969. év jelentette - amikor 207 ezret ért el számuk. A 100 élveszületésre jutó arány 1964-ben volt a legmagasabb - amikor ez 140 -et tett ki, az akkori viszonylag igen alacsony termékenység következtében is. 1970-től kezdődően lassú csökkenés tapasztalható, valószínűleg a modern fogamzásgátlók fokozatos elterjedése következtében.

*24. A művi vetélések számának és arányának alakulása
1956-1971*

Év	A művi vetélések		
	száma 1 000	1 000 15-49 éves nőre	1 000 élveszülettre
1956	82,5	32,7	43
1957	123,4	49,4	74
1958	145,6	58,4	92
1959	152,4	61,0	101
1960	162,2	65,2	111
1961	170,0	68,6	121
1962	163,7	66,1	126
1963	173,8	70,1	131
1964	184,4	74,3	140
1965	180,3	71,6	136
1966	186,8	73,0	135
1967	187,5	72,1	126
1968	201,1	75,9	130
1969	206,8	78,0	134
1970	192,3	72,0	127
1971 a)	186,7	69,2	124

a/ Előzetes adat.

h./ Nővédelmi tanácsadás

A családtervezés, illetve az ezzel összefüggő születésszabályozás kérdéseinek megfelelő irányítása és közegészségügyi vitele céljából az Egészségügyi Minisztérium irányelveket adott ki^{52/} 1971-ben a *nővédelmi tanácsadók* megszervezésére és működésére vonatkozóan. Ezek az állami szakorvosi rendelőintézetek keretében működnek un. elkülönített óraszámú szakrendelés keretében. Feladatukat az említett irányelvek az alábbiakban határozzák meg: elsődlegesnek kell tekinteni a társadalom és az egyén összehangolt érdekeinek leginkább megfelelő magatartási forma kialakítását, törekedni kell a családi életre való nevelésre, a szülői feladatok vállalásának elfogadtatására. El kell érni, hogy a szülés ne véletlenül következék be, hanem a szülők elhatározásától függjön.

A nővédelmi tanácsadók feladatát képezi a fiatalok, a házasulandók valamint a házások felvilágosítása, nevelése. Törekedni kell a felmerült kérdések korszerű, biológiai és etikai alapokon nyugvó megválaszolására.

A nővédelmi tanácsadóknak foglalkozni kell a gyermektelen házások, a habituálisan vetélő, vagy koraszülő esetek, valamint a többgyermekes házasságok egészségügyi problémáinak megoldásával is. Feladata továbbá - figyelembe véve a nők, illetve a házaspárok azon jogát, hogy szabadon választhatják meg gyermekeik számát és a szülések időpontját - szakmai tanácsokkal, gyakorlati útmutatással, megfelelő fogamzásgátló módszerek ajánlásával elkerülhetővé tenni a nem kívánt terhesség létrejöttét.

A tanácsadók munkája akkor lesz eredményes, ha a korszerű ismeretanyagnak közlésével és gyakorlati bemutatással megtanítja a tanácsadásra irányított jelentkezőket a nem kívánt terhesség megelőzési módjára, a korszerű fogamzásgátlás módszereinek helyes alkalmazására. Ezzel a módszerrel el lehet érni, hogy a művi vetélések magas száma csökkenjen, azok esetlegesen káros következményei elkerülhetők legyenek. Ugyanakkor ennek a munkának együtt kell járnia a népesség fejlődését biztosító reprodukciónak a megfelelő szülési szám (családnagyság) propagálásával.

Jó módszernek bizonyul, ha a tanácsadóban rendelkezésre állnak az országban kapható összes fogamzásgátló eszközök és gyógyszerek mintapéldányai. Biztosítani kell, hogy a mechanikus és lokálisan alkalmazott kontraceptívumok használatát ne csak rajzokon, hanem erre a célra készített műanyag modelleken is be lehessen mutatni.

III. Népesedési nézetek (1962-1970)

A csökkenő születési arányszámok és az 1962-ben bekövetkezett mélypont széles körben igen nagy érdeklődést váltott ki. Nemcsak a demográfusok foglalkoztak igen behatóan a kérdés tanulmányozásával, hanem írók, újságírók, orvosok és történészek kutatták a születéscsökkenés okait. A folyóiratok hasábjain élénk vita alakult ki a különböző nézetek képviselői között. 1963 közepén jelenik meg Bor Ambrus író első cikke a "Kortárs"-ban, melyben meghuzza a vészhangot a "Tizenhárom ezrelék"^{53/} miatt. Ez az írás még viszonylag kis visszhangot kelt, csak három hozzászólást közöl le a folyóirat. A vita akkor széleseedik ki, amikor az "Élet és Irodalom" c. hetilapban folytatódik. Az apropót Pálffy József - valószínűleg minden célzat nélkül megjelentetett - cikke^{54/} szolgáltatja, melyben a gazdaságilag gyengén fejlett országok túlnépesedési problémáit ismerteti. Ebben az írásban - nem is ez a témája - egy szó sem esik a hazai helyzetről, mégis ez robbantja a bombát; mindenki szaporodik csak mi nem? Elpusztítjuk saját magunkat? Olyan mélyre süllyedt a társadalmi morál, hogy "irtózunk a gyermektől"? Természetesen szót kér az ellentétes nézetis: mi is a túlnépesedés gondjaival akarunk küzdeni?

A népesedési vita 1964-ben folyik voltaképpen, de hullámai 1970-ig gyűrűznek. Bekapcsolódik a "Nők lapja" is teljes nyilvánosságot adva a vitának, amikor felszólítja olvasóit, hogy mondják el véleményüket.^{55/} A többi folyóiratban is egyre-másra jelennek meg a témával kapcsolatos írások, a szociológusok, filozofusok a család funkcióinak megváltozásáról, a család válságáról cikkeznek (erre a mellékvágányra természetesen itt nem kívánunk kitérni).

53/ Bor Ambrus: Tizenhárom ezrelék, Kortárs, 1963. 5.szám

54/ Pálffy József: Az emberiség kenyeret kér - Népeség, szaporodás- és távlatok, Élet és Irodalom, 1963., 47.szám

55/ "Élünk magunknak?" (Vita; vitázáró Fekete Gyula tollából) Nők Lapja, 1970 (több számban folyamatosan)

Az egymásnak ellentmondó nézetek között nehéz rendet teremteni, a nem tudományos, hanem írói módszerekkel megfogalmazott gondolatokból nehéz kiolvasni a népesedési elképzelést. A következőkben mégis megpróbáljuk a népesedéspolitikai nézetek csoportosítását elsősorban aszerint, hogy pozitív, vagy negatív álláspontot foglalnak-e el; a nagyobb népszaporodást kívánatosnak tartó nézeteket aszerint is, hogy mit tartanak a születéscsökkenés okának, illetve milyen ösztönzést tartanak hatásosnak.

A demográfusok és a kérdéssel foglalkozó más kutatók nem szólnak bele a vitába, nézeteiket, tanulmányaikat a szakfolyóiratokban közlik. Ezek ismertetésére külön térünk ki.

Sajtóvita

Elsőnek ismertetjük *Bor Ambrus* író nézeteit, aki erősen szíven viselve a kérdést, két folyóiratban is vitaindító cikket jelentetett meg.^{56/} Véleménye szerint nálunk jelenleg *érthetetlenül* minimális a születési index; a kedvező születésszám *életigenlés*, de milyen bajok lehetnek a mi társadalmunkban, amire a nemzet a szaporodás megtagadásával válaszol: nálunk "... több kenyérrel és a biztató jövőbe nézve - kevesebb a gyerek". Ahelyett, hogy a szocialista, a társadalomért élő ember típusa alakult volna ki, a kispolgári anyagiasság és önzés mocsarába süllyedtünk: "... A születéscsökkenés "tisztán anyagi" okait keresve bele-beleütközünk a mohóság jeleibe ... az önző ügyeskedő ... bölcsen úgy segít magán, hogy megteremti a kenyér és a szájak közötti üdvös egyensúlyt: tartózkodik a szaporodástól Mi gyakran nézzük a női egyenjogúságot valamiféle eszményi megvalósultság magaslatáról, pedig bizony vannak elegendően, akik az egyenjogúsításból csak annak anyagilag előnyös vonásain kapnak: az asszony az egyenjogúsítással egy családi közkereseti társaság hasznát hajtó beltagjává léphet elő."

"A városiasodásból és a nők helyzetének változásából természetesen folyó birth control és szülési optimum helyett mohó kispolgári városiasodás, ... női egyenjogúság torz, majdnem perverz értelmezése, születési minimum, a törvényesített terhességmegszakítás eszközével való visszaélés, egy nép öntudatlan meggyőződéstelen sorvasztása az emberi szabadság vívmányának ürügyén."

56/ Bor Ambrus: Több kenyér - kevesebb gyerek? *Élet és Irodalom*, 1963. 50. szám valamint az 1/ jegyzetben idézett munka.

"El kell oszlatni azt a hiedelmet, hogy az anyagi okok megszüntetése a születések kérdésében azonnal és kizárólagosan megszünteti a társadalom tartózkodó, vagy éppen negatív magatartását. ... Az ember hitében és magatartásában kell látni minden kérdés végső megoldását."

- * -

A legsúlyosabb szavakat *Jobbágy Károly*^{57/} írja le: A legális abortusz lehetőségét biztosító törvényt mindenki örömmel fogadta, mert megszüntette a kényszerszülések lelki megpróbáltatásait, s íme alig nyolc év múltán "a nemzet-kihalás rémével birkozunk". A magyarság megritkulásának veszélye fenyeget, s a bajokat mélyen kell keresni. A "gyermektől való irtózásnak" morális okai vannak. A mai diáklányok inkább anyagi jólétet, mint gyermeket kívánnak. Szerintük a felnőttek sem szeretetből szülik gyermekeiket, hanem ügyetlenségből és butaságból.

Felveti a kérdést: Mi segít kialakítani azt a közszellemet, amely a család iránti vágyat, vagy legalább is a kötelességérzetet hangsúlyozza? Szerinte valami hit, "szent örület". Lehet ez egy szó: a nemzet; az, hogy meggyöngyül a magyarság. Az a gondolat, hogy egy váratlan világmegpróbáltatást a nagyobb létszámu, erős nép túléli, a kicsi áldozatul esik.

Veres Péter író^{58/} a tervgazdálkodás, a jövőendő munkaerőszükséglet szempontjából elemzi a kérdést és teszi le szavazatát a nagyobb népszaporulat mellett:

"... a bővített ujratermelést biológiai értelemben is meg kell tervezni és szervezni. ... Vigyázzunk, oda jutunk, hogy már a szaporodó gépekre sem jut elegendő ember. ... És ebben a dologban szerintem az állami intézkedések is nagyon sürgősek, a közgondolkodás és a közérzület megjavítása, a biológiai felelősségnek az állampolgárok ... összességével való elfogadtatása pedig mondhatni *életkérdés*, mert ha már a társadalom tulnyomó többsége szándékosan, "elvből" gyermektelen vagy egykés házaspárokból áll, akkor igen hamar kialakul a "kontra erkölcs", ... ahol már szégyen a sok, sőt már az egynél több gyermek is."

- * -

57/ *Jobbágy Károly*: "Ezer év" *Élet és Irodalom*, 1964. 6. szám

58/ *Veres Péter*: *Tervgazdaság és népesedéspolitika* Kortárs, 1964. 10. szám

A józanabbak és mértéktartóbbak talán kevesebb hangzatos írói fordulattal, de annál több valóságérzéssel mondják el gondolataikat.

Bozóky Éva ujságíró nő cikkeinek^{59/} az a vezérfonala, hogy a gyermek nem magánügy, hanem az egész társadalom gondja, nevelése az egész társadalom erőfeszítését igényli. A születések csökkenésének egyik legdőntőbb oka a gyermeket magánügynek tekintő köztudat. A jelenlegi bérviszonyok például olyanok, hogy egy házaspár gyermek nélkül, vagy egy gyermekkel jól megél, de ahol több a gyermek, ott már a pusztta létfenntartás is gondot okoz. Vitába száll Bor Ambrussal, aki - szerinte - összetéveszti az okot az okozattal: nem a jómóduak nem akarnak gyermeket, hanem az "tollasodik" meg, aki nem nevel gyermeket. Az a véleménye, hogy vissza kellene állítani a gyermektelenségi adót. Világosan látja, hogy a nők teherbírása sem végtelen, az ő napjuk is csak 24 órából áll: "Legsúlyosabb akadály az időkérdés... megdöbbenően minimális az az időmennyiség, amelyet az anyák átlagban a gyermekükre fordíthatnak." A nőnek, ha vállalja több gyermek világrahozatalát, csak háromféle perspektívája van: vagy felhagy foglalkozásával és ezzel rontja a család jövedelmi szintjét, vagy akad egy áldozatkész nagymama, vagy rászakad az állandó rohanás.

Ezzel el is érkeztünk azokhoz a nézetekhez, melyek elsősorban anyagi, és csak másodsorban tudati eredetűnek tartják a születéscsökkenés okait. *Velkey László* orvos nyíltan kimondja: "... a jelenlegi átlagkereseti viszonyok csak egy túlzott igények nélküli, s legfeljebb egy gyermekes család életszínvonalát biztosítják."^{60/}

Györfy Sándor történész pontosan felsorolja, mekkora családi pótlékot kellene fizetnie ahhoz, hogy a különböző gyermekszámu családok életszínvonala kiegyenlítődjön.^{61/}

Németh László író úgy véli, hogy az egyes ember, de maga az állam is védelmezi a már kialakult életszínvonalat: "... amit a szokás, példa, gyermekek igénye a keresőtől megkövetel. Az így értelmezett életszínvonal az oka, hogy nemcsak a gyermekek iránti közöny, de a gyermekszeretet, sőt imádat is gyer-

59/ Bozóky Éva: Hozzászólás Bor Ambrus cikkéhez Kortárs, 1963. 7. szám

Bozóky Éva: Magánügy vagy a köz gondja? Élet és Irodalom, 1964. 2. szám

60/ Velkey László: A jövő miatt - a jövőért Borsodi Szemle, 1964. 3. szám

61/ Györfy Sándor: A családi pótlék emelésének lehetőségei Élet és Irodalom, 1964. 10. szám

mekszám-csökkenésre vezet. A harmadik ... sőt néha már a második gyermek azért nem születik még, mert a szülő a meglévőt akarja "rendesen" nevelni. De nem így gondolkozik-e az állam is gondterhelt fejével? A gyermekvédelem, iskoláztatás szintje nagyot emelkedik, de csak bizonyos számú gyermekre vannak intézményeink."^{62/}

- * -

Tekintsük most át a szélsőségesen negatív véleményeket. Feltűnő, hogy a legszélsőségesebb gyermek-ellenes nézetek hangoztatói az ismeretlenség homályában maradnak a folyóiratok szerkesztősége és vitapartnereik diszkréciójának jóvoltából. Így ezek többsége névtelen, írásuk teljes egészében meg sem jelent nyomtatásban, csak cáfolóik emlegetik nézeteiket ("egy levélírónk", "egy pályatársam", "fiatalok", "egy gimnázium IV. osztályos tanulói" stb. megnevezéssel). Így ezeket zömében Fekete Gyula - a vita tanulságait összefoglaló^{63/}, illetve a Nők Lapjában folyt vitát lezáró^{64/} - cikkeiből idézzük.

Sok szót nem érdemes vesztegetni azokra a teljesen önző, minden gondolkodást és látókört nélkülöző ujságolvasói levelekre ("Antianya" s hasonló jelleggel), melyek mondanivalóját úgy foglalhatjuk össze, hogy nem kell gyerek, mert az gond és kiadás, és különben sincs szükség rá, mint jövőbeli eltartóra, hiszen öregségére mindenki nyugdíjat fog kapni. Primitív gondolkodás, de tartathatlansága első pillantásra szembeszökő, így kevésbé veszélyes és sértő, mint az un. "Hobby-elmélet" (Fekete Gyula elnevezése), melyet egy névtelen vitatkozó írásából idézünk:

"Szólamokat puffogatni persze lehet, de az igazság mégis csak az: civilizált társadalomban, ahol az ember már nincs vak ösztöneinek és a természet törvényeinek alárendelve, az egyén szempontjából a gyerek lehet önző érdek, felelőtlenség, vagy többségében - merjük kimondani - hobby (tehát magánügy), mint teszem azt a bélyeggyűjtés, kutyatartás, stb. ... Ugynevezett "társadalmi érdekből" ... legfeljebb militarizálódó államokban szültek és szülnek gyereket,

62/ Németh László: Bezáruló méhek Kortárs, 1966. 7. szám

63/ Fekete Gyula: Gyömölcs a korfán Kortárs, 1970. 1. szám

64/ Fekete Gyula: Vitazáró az "Élünk magunknak" vitához Nők Lapja, 1970.

elbutított, fanatizált szülők, hazug propagandától megtévesztve. ... A nemzet pedig nem fog kihalni, emiatt nem kell aggódnunk, mindig lesznek olyanok, akiknek a gyerek a hobbyjuk, mint ahogyan kutya barátok is mindig vannak, ha nem is kapnak kutya pótlékot és kutyaólat."

És most lássuk a hobby-elmélet finomított, intellektuális változatát. Gyurkó László^{65/} szerint a gyerek az egyetlen, aki örömet szerez a nőnek és ez az egyetlen győzelme (Sic!) a férfi felett, mert létrehozott valamit, amire a férfi képtelen.

A nagyobb népszaporodás ellenzői között is akad olyan, aki az emberiség - és hazánk - jólétéért száll sikra, csak éppen ellenkező előjellel. Ezek a túlnépesedést, nem pedig a "nemzethalált" látják reális veszedelemnek. Ismét Fekete Gyula közlésére támaszkodva idézzük egy "pályatárstól" kapott levél részleteit:

"Vakok vagytok? ! Hiszen az emberiség az atomháború után a túlnépesedéstől rettenetesen retteg legjobban! Hol az az emberiség, mely a magyarokon számonkéri, miért vannak és miért születnek ilyen kevesen? ... Amerika nem tud mit kezdeni ember-feleslegével. Dél-Amerika sem. India sem. Afrika sem. Kína sem. ... S akkor ti jösztek, hogy kevés a magyar ...

Érvelések mélységesen demagóg. A tiédhez hasonló hévvel lehetne bizonygatni, hogy az állam túl keveset ad az egyes embernek, túl sokat von el a nemzeti jövedelemből mások felelőtlenül szült gyermekeinek eltartására, ... ma hazánkban ... olyan átlaga alakult ki a népesedésnek, amely a legegészségesebbek egyike a világon! ... És akkor jön ez az elképesztő kampány, hogy borítsuk fel egyensúlyunkat újra ..."

Lázár István^{66/} szerint a balladai sötétségű jóslatok nem indokoltak. A munkaerőhiányt új technológiai eljárások kidolgozásával, gépek beállításával meg lehet oldani. Kiveszni nem fog a magyarság, és a 3 milliárdhoz képest édesmindegy, hogy 10 vagy 20 millióan vagyunk-e. Ha az atomháború jön, akkor "huzzuk le a redőnyt", de ha nem, akkor nincs félnivaló, mert 10 millióan is érték, szin leszünk a földön az emberiség nemzeteket, osztályokat felszámoló, mindenkit munkája, majd szükséglete szerint ellátó közösségében.

- * -

65/ Gyurkó László: A gyengébb nem Kortárs, 1965. 297. old.

66/ Lázár István: Tízmillió körül Valóság, 1964. 4. szám

Természetesen ebben az időszakban szakmai körökben is sokan és sokat foglalkoznak népesedésünk helyzetével. A kutatók különböző - a népszaporodás szempontjából jelentős - kérdéseket vesznek vizsgálat alá, így más-más oldaláról világítják meg a rendkívül bonyolult kérdést. Olvashatunk tanulmányokat a népeség demográfiai jellemzőinek jövőbeni alakulásáról, az alacsony születésszám gazdasági hatásairól, a reprodukciós számítások módszertanáról, a női kohorszok és a differenciális termékenység kérdéseiről, a művi vetélésekről, a népesedéspolitikáról és a születések számának összefüggéseiről.

A szerzők mind egyetértenek abban, hogy:

a/ a jelenlegi születésszám rendkívül alacsony:

b/ ha nemzeti katasztrófához nem is vezet, de állandósulása súlyos gondokat jelentene a jövőben (különös tekintettel a korosztályok arányának eltolódására):

"Bár egyes tényezők jövőbeni alakulása és várható hatása meglehetősen bizonytalan, a tényezők összességének következményei a termékenységre vonatkozó néhány gyakorlatilag használható hipotézisben még összefoglalhatók. Az egyik ilyen - bár nem a legsötétebb, de meglehetősen pesszimista - feltételezés az, hogy a feltehetőleg a mélypontig érkezett, s lényegében most már 1961. végétől stagnáló termékenység a jövőben nem változik, hanem olyan alacsony marad, mind 1962-ben volt. ... A vázolt pesszimista feltétel bekövetkezése esetén a népesség száma a továbbélőket is figyelembe véve két évtized alatt összesen több mint félmillióval szaporodna, perspektivikusan azonban ez a szülőképes korú népesség olyan csökkenését jelentené, amely változatlanul alacsony termékenység mellett a későbbiekben a népesség tényleges fogyáshoz vezetne. A vázolt hipotézis a jelenlegi helyzetből adódó következményeket foglalja össze, arra az esetre, ha a továbbiakban a termékenység közel évszázados csökkenését jelenleg éppen ellensúlyozó tényezők a jövőben nem erősödnek, vagy csak éppen annyira, hogy az egyensúlyt megtartsák. ... Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy a jelenlegi termékenységi szint néhány évtizedes rögződése viszont egy olyan korösszetételt hozna létre, amely a 2000-es évek elejére a lassu fogyás, sőt a későbbi elnéptelenedés mellett társadalmi-gazdasági téren is súlyos helyzetet teremtené." (Szabady Egon)^{67/}

^{67/} Szabady Egon: Magyarország jövőbeli népességi perspektívái Demográfia 1964. 3-4. szám

"Ha ... a munkaerő nem nő, akkor ugyanolyan beruházások (termelő-alap-növekedés) esetén kevesebbel nő a nemzeti jövedelem, mintha a munkaerőlétszám nőne. ... Amikor a jelenleg megszülető kisebb nemzedékek 15-20 év múlva munkába lépnek, a nemzeti jövedelem növekedése kisebb lesz, mint ha az élveszületési arányszám ma nagyobb lenne. ... a jelenlegi kis születésszám rövid távon csökkenti ugyan a gyermekek eltartásának terhét, de ennek ára a népesség fokozott öregedése következtében hosszú távon az eltartási teher megnövekedése, a nemzeti jövedelem lassabb növekedése és a ... fejlődés meglassulása." (Andorka Rudolf)^{68/}

c/ hatékony és átgondolt népesedéspolitikára lenne szükség:

"A népesedéspolitikai irányelvek kialakításának alapvető feltétele a jelenlegi demográfiai helyzet tendenciáinak lehetőség szerinti pontos előrevetítése, az eddig említett és más tényezők súlyának mérlegelése. ... Ha a jelenlegi születési arányok valamelyes javulását kívánjuk elérni, nem utolsó sorban éppen a gazdasági növekedés biztosítása érdekében - és az elméletileg, gyakorlatilag nem indokolatlan - akkor egy nagyon alapos, lassu eredményeket váró, forradalmi változásokra egyáltalán nem számító, az ország gazdasági erőforrásaival számotvető, reális népesedéspolitikai tervet kell kidolgozni. ... Az élet sok apró, de a népesedési magatartást mégis befolyásoló momentumát átfogóbb, nagyobb horderejű intézkedésekkel összehangolni és érvényrejuttatni - egy új népesedéspolitikai koncepció feladata." (Dányi Dezső)^{69/}

"... a női kereső aránynak - a távlati tervek által előírt - növekedése esetén a jelenlegi szint állandósulását figyelembe véve a termékenység további csökkenésével és ezzel egyidejűleg népességünk reprodukciójának további hanyatlásával kellene számolnunk. Emiatt népesedéspolitikai irányelveinknek, ill. az ezek alapján megszülető intézkedéseknek éppen olyan irányba kell hatniok, hogy növelje a kereső nők szülési kedvét." (Klinger András)^{70/}

68/ Andorka Rudolf: A születésszám alakulásának gazdasági hatásai Demográfia, 1964. 3-4. szám

69/ Dányi Dezső: Népesedéspolitikánk és a születések Demográfia, 1964. 3-4. szám

70/ Klinger András: A differenciális termékenység újabb alakulása Demográfia, 1964. 3-4. szám

"... ilyen demográfiai helyzetben, melyben jelenleg vagyunk, megfelelő pozitív népesedéspolitikai befolyásolás szükséges a születési hullámvölgyből való kiemelkedésre. Azok az európai országok, melyeknek már a század elején, vagy a két világháború közötti időszakban kellett szembenézniök hasonló problémákkal, jelentős - és nem eredménytelen - erőfeszítéseket tettek a családvédelem fokozására anyagi vonatkozásban és a társadalmi közhangulat befolyásolására egyaránt. Nagyrészt ennek tulajdonítható a születési mozgalomnak ... fellendülése, mely az utóbbi években ezekben az országokban tapasztalható"(Szabady Egon)^{71/}

d/ adminisztratív intézkedések (pl. abortusz tilalom) tartós eredményt nem hozhatnának, legfeljebb újabb népesedési hullámot idéznének elő, ami egyáltalán nem kívánatos:

"Hangsúlyozni kell azonban, hogy az abortusz nem oka, hanem csak eszköze a születéskorlátozásnak; ezt a népesedéspolitikai kialakításánál is figyelembe kell venni." (Miltényi Károly - Szabady Egon)^{71/}

"Jelenlegi helyzetünkben ... a reáljövedelem emelkedésének és a nyugodtabb társadalmi és politikai légkörnek népesedéspolitikai hasznosítását éppen a nevelési, az értékrend megváltoztatására ható pszichológiai eszközökkel érhetjük el. ... Ez a pszichológiai faktor azt is előírja, hogy óvakodjunk a gyors, az eddigi társadalmi gyakorlattal teljesen ellentétes magatartás idő előtti megkövetelésétől. Azaz, még ha káros is, és a családtervezésnek nem ideális eszköze a terhesség művi megszakítása, akkor sem szabad gyors, teljesen ellentétes gyakorlat bevezetésére gondolnunk." (Dányi Dezső)^{73/}

e/ a termékenység csökkenésének társadalmi, gazdasági és népesedéspolitikai okai voltak:

f/ a születésszámot befolyásoló tényezők igen sokrétűek, hatásuk nagyságát további vizsgálatoknak alaposabban fel kell deríteniük:

71/ Szabady Egon: Születésszámunk nemzetközi és történeti megvilágításban Demográfia, 1964. 3-4. szám

72/ Miltényi Károly-Szabady Egon: Az abortuszhelyzet Magyarországon, demográfia és egészségügyi összefüggések

73/ A 69/jegyzetben idézett munka

"Nem mondtuk ki, de feltételeztük, hogy gazdaságunk nehezen viszonyert egyensúlyát, a kialakult fogyasztási strukturát, nem utolsó sorban pedig a reáljövedelmek tervezett emelkedését kedvezőtlenül befolyásolná a születések számának vagy arányainak jelentős emelkedése. A társadalom népesedési magatartását pedig mindezek a ki nem mondott, de néhány intézkedésből kiolvasható elképzelések nagymértékben befolyásolták. ... Ezt a korszakot, amely tulajdonképpen 1954-ben vette kezdetét és 1960 után alakult ki ... összefoglalva úgy jellemezhetjük, hogy lényegében tovább folytatódott a több évtizede tartó népesedési magatartás. Ennek oka pedig elsősorban a hiányzó népesedéspolitikai intézkedésekben keresendő. Ugy tetszik ugyanis, mintha 1960 után ... nem tettünk volna eleget a népesedési jelenségek negatív vagy esetleg veszélyes vonásainak kiegyensúlyozására ..." (Dányi Dezső)^{74/}

"... megállapítható, hogy jelentős eltolódás következett be az egyes társadalmi-foglalkozási csoportok termékenységeinek színvonalában. Látszólagosnak és - valószínűleg - időlegesnek tekinthető azonban a parasztság alacsonyabb termékenysége (ami nagymértékben befolyásolja termékenységünk jelenlegi általános színvonalát is), mivel ez inkább eddigi magasabb termékenységeinek visszahatásaként jelentkezik. ... Továbbiakban is negatív hatású lesz a termékenység szempontjából az a tény, hogy ... a szellemi dolgozók rétegének termékenysége jóval alatta marad a fizikai dolgozókénak. Ennek hatása még annál is inkább fokozottabban jelentkezik, mert számarányuk a továbbiakban még jelentősen növekszik. A termékenység megfelelőbb szintre emelkedését éppen e réteg növekvő termékenységevel lehet elérni. ... Közismert az a megállapítás, hogy az a tény, hogy a nő (anya) dolgozik, negatív hatással van a gyermekszám kialakulására. ... a kereső és eltartott nők termékenysége között fennálló különbség még most is elég jelentős és ennek következtében a kereső nők számának és arányának jelentős emelkedése - termékenységünk abszolút és viszonylagos javulása ellenére is - negatív hatással van az össztermékenység kialakulásában. ... A keresők alacsonyabb szülési gyakorisága mind a fizikai, mind a szellemi foglalkozásuaknál és mindkét csoport minden korcsoportjában megmutatkozik. A különbség azonban a fizikaiknál fokozottabb, mint a szellemieknél;" (Klinger András)^{75/}

74/ A 69/ jegyzetben idézett munka

75/ A 70/ jegyzetben idézett munka

Az iparosodással összefüggő társadalmi átrétegződés a magasabb termékenységre mezőgazdasági lakosság arányát csökkentette; ... a nők munkavállalásának elterjedése termékenységet ... csökkentette. ... az iparosodás következtében a falusi nagycsalád-rendszer jelentősége egyre inkább háttérbe szorult; a munkás, alkalmazott és termelőszövetkezeti (kétgenerációs) kis családokban pedig a gyermekek eltartása a tanulási idő növelése nyomán mind költségeiből vált." (Szabady Egon)^{76/}

"A kereső nők kisebb családra való törekvése a házas nők minden csoportjában megnyilvánul. ... A kereső nők csoportján belül a férjükéhez hasonló foglalkozást folytatók születéskorlátozása nem olyan erős, mint az eltérő foglalkozási összetételű, heterogén családokban. ... Különösen jelentős különbség tapasztalható a családalapítási szándék tekintetében a gyermekteleneknél; a homogén házasságok 4/5-ében, a heterogén házasságoknak csak alig több mint 3/4 részében vállalkoztak az első szülésre. ... A homogén házasságok között a túlnyomórészt mezőgazdasági foglalkozásuaknak a legmagasabb a szülési készsége. A munkások családalapítási hajlama áll sorrendben a középső helyen, de színvonalában lényegesen közelebb az alacsonyabb termékenységre értelmiségiekéhez. ... Összefoglalva e vizsgálatunk eredményeit megállapíthatjuk, hogy a heterogén házasságokban minden esetben annak a társadalmi rétegnek a születésszabályozással kapcsolatos magatartása érvényesül erősebben, melynek a termékenysége alacsonyabb. Azokban a házasságokban pedig, ahol a férj társadalmi helyzete a közfelfogás szerint lényegesen magasabb, mint a feleségé ... a családalapítási szándék a legalacsonyabb és jelentősen elmarad bármelyik házas fél társadalmi rétegének homogén házasságaihoz képest. ... Mindezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a Magyarországon tapasztalható születéskorlátozásban bizonyos - mérsékelt - szerepe a heterogén házasságok elterjedésének is van. ... e befolyás viszonylag kismértékű és nem alapvető jelentőségű, a többi születéskorlátozást befolyásoló tényezőkhöz képest inkább másodlagos jellegű." (Miltényi Károly)^{77/}

76/ A 71/ jegyzetben idézett munka

77/ Miltényi Károly: A heterogén házasságok hatása a születéskorlátozásra Demográfia, 1962, 4. szám

"Hosszabb - akár csak 5-10 éves - időtávlatban ... a termékenység várható alakulására vonatkozó feltételezések kidolgozása sokoldalú vizsgálatokat igényel, ... Magyarországon a termékenység várható alakulásával kapcsolatos feltételek kialakításánál a következőkre kell elsősorban tekintettel lenni:

- feltehetőleg a termékenység növekedésének irányában fog hatni a népesedéspolitikai szempontból is értékelhető sokrétű intézkedések megkezdett és reálisan várható sora,

- többirányú hatása lehet a távlati gazdasági tervek alapján az életszínvonal, a lakáshelyzet, a lakosság anyagi jóléte terén bekövetkező változásoknak,

- valószínűleg a termékenység csökkenésének irányában fog hatni a nők további munkábaállítása, a városiasodás, a foglalkozási átrétegződés, a műveltségi színvonal emelkedése (ezen belül a születésszabályozásra vonatkozó ismeretek és lehetőségek további terjedése) s végül

- nagy hatással lehet a termékenység alakulására, hogy a nevelés, az irodalom, a sajtó, a nemzetközi élet eseményei milyen mértékben és irányban fogják alakítani a társadalmi tudatot, s ezen keresztül a családra vonatkozó egyéni elképzeléseket". (Szabady Egon)^{78/}

A leszűrt nézeteket és a jövőben követendő népesedéspolitikai irányelveket Szabady Egon: "Gazdaság és népesedés"^{79/} című cikkében foglalja össze, ebből idézünk:

"... A magyar gazdaságpolitika kialakítása során is jelentős figyelmet kell fordítani a demográfiai összefüggésekre. ... A Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság a magyar népesedéspolitikai céljaként azt jelölte meg, hogy egyrészt elősegítsük a születésszámnak fokozatos növekedését oly mértékben, hogy az legalább a népesség reprodukcióját biztosítsa, másrészt pedig törekedjünk a népesség korösszetételének fokozatos kiegyenlítésére."

"Nagy jelentősége van annak is, hogy a születésszám emelkedését célzó népesedéspolitikai intézkedéseket megfelelően időzítsük annak érdekében, hogy a népesség korösszetételének a célkitűzésben is megjelölt kiegyenlítődését elősegítsük. ... Ha a termékenység alakulását a jövőben nem sikerül úgy befolyásolni,

78/ A 67/ jegyzetben idézett munka

79/ Szabady Egon: Gazdaság és népesedés Gazdaság/Economy, 1970. N° 4.

hogy a demográfiai hullámvölgy propagatív korban lépésének éveiben a termékenység növekedjen, akkor ez a hullámvölgy visszhangszerűen meg fog ismétlődni, újra és újra magával hozva a velejáró káros gazdasági hatásokat." ... Ezért különösen az 1980-as években van szükség egy magasabb termékenységi szint biztosítására."

"... népesedéspolitikánknak szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés egyes - önmagukban pozitív jellegű kívánatos - mozzanatai átmenetileg csökkenthetik a termékenységet. ... a gazdasági-társadalmi fejlődés egy meghatározott szintjén érvényesülő népesedési összefüggések nem tekinthetők változatlanoknak, a fejlődés későbbi szakaszaiban az adott történeti szituációban elvesztik érvényüket, sőt ellentétes jellegű törvényszerűségek is kialakulhatnak."

"Ismeretes, hogy az elmúlt másfél évtizedet a jövedelmek folyamatos, szolid ütemű növekedése jellemezte, ami azonban a fogyasztási lehetőségek ugrásszerű bővülésével együtt jelentkezett. ... Ez az új fogyasztási szempontok által befolyásolt életvitel nyilvánvalóan a családlétszám korlátozásának irányában hatott ... Könnyen lehetséges azonban, hogy ez a részben divat és preztizs szempontok által determinált attitűd bizonyos fogyasztási telítettség, vagy akár a megszokottság, érdektelenné válás fázisába érkezve előbb-utóbb megváltozik. ..."

"... azt hiszem feltételezhető, hogy hazánkban a jövedelmi szint további emelkedése már nem fog ugyanazokkal a negatív népesedési hatásokkal járni, mint az eddigiekben tapasztalható volt. A negatív összefüggés feltétlenül gyengülni fog, és bizonyos időn belül feltételezhető pozitív jellegű kapcsolat kialakulása is, amikor tehát az életszínvonal emelkedése kedvezően hat a születésszám alakulására."

"Népesedési helyzetünk egyik legfontosabb tanulsága, hogy olyan átfogó, konzisztens népesedéspolitikai koncepcióra és rendszerre van szükség, amely figyelembe veszi nemcsak az elsődleges ilyen jellegű tényezők és intézkedések, hanem a társadalmi-gazdasági élet más irányú mozzanatainak és intézkedéseinek közvetett népesedési hatásait is. Más szavakkal éppen az elmúlt évtizedek fejleményei igazolták, hogy a népesedéspolitika csak akkor lehet hatásos, ha szerves részét képezi a gazdasági és társadalompolitikának. A legutóbbi évek, elsősorban a gyermekgondozási segély népesedéspolitikai sikere ennek a felismerésnek a kezdeti eredményeit is meghozták már."

Politikai állásfoglalások

A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusa is foglalkozott a népesedés kérdésével. *Kádár János* beszámolójában a következőket mondta:^{80/}

"Társadalmi kérdéseink közül meg kívánom még említeni a népesedés alakulását. Mint ismeretes, az utóbbi években hazánkban különböző okok következtében erősen csökkent a születési arányszám. Sok tulzó megállapítás is elhangzott erről. Bár mintegy két éve a csökkenés megállt, és nagyon kis értékű javulás mutatkozik, mégis úgy tartjuk, hogy államunknak és társadalmunknak is jelentős kérdéséről van szó, amellyel foglalkozni kell. Sokan a születési arányszám növelését leszűkítik a kérdés anyagi (bölcsődei, óvodai férőhelyek, s lakáshiány, családi pótlék) oldalára. Kétségtelen, hogy itt többről - társadalmi, szemléleti, egészségügyi és anyagi vonatkozásu dolgokról - van szó.

A Központi Bizottság azt tartja, hogy nagyon sokrétű, a társadalom, az emberek életének sok vonatkozását komolyan érintő kérdésről lévén szó, csak rendkívül körültekintő vizsgálatok, az érdekeltekkel való beható tanácskozás alapján lehet olyan intézkedéseket kidolgozni, amelyek célszerűek a születési arányszám növekedésének elősegítéséhez. Szükségesnek látszik, hogy az illetékes kormányzati szervek foglalkozzanak a népesedés alakulásával, és a társadalmi szervek bevonásával dolgozzák ki mindazokat az intézkedéseket, amelyek a nők, az anyák, a család, a társadalom érdekének megfelelnek, és a kérdés társadalmi, etikai, közegészségügyi és anyagi oldalát egyaránt átfogják."

A IX. kongresszus a következő Határozatot hozta: (részlet)

"Hazánk lakossága az 1961-1965. években csak 154 000 fővel, mintegy másfél százalékkal nőtt, 1962. óta 1 000 lakosra évente 13 élve születés jut, s ez a szám nemzetközi méretekben is rendkívül alacsony. Ugyanakkor jelentősen kitolódott az életkor felső határa. Öt év alatt a nyugdíjaskorúak aránya 17 százalékról 19 százalékra nőtt, a 14 évnél fiatalabbaké pedig 24 százalékról 21 százalékra csökkent. Ha ez az irányzat nem változik, néhány év múlva érezhetően nőni fog az eltartott lakosság száma a munkaképes dolgozókéhoz viszonyítva. Az egész nép érdeke, nemzeti gondunk, hogy ennek okait sokoldalúan vizsgálva és feltárva megfordítsuk a népességszaporulat jelenlegi irányát.

80/ A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. Kongresszusa, 1966. november 28-december 3. A Központi Bizottság beszámolója, előadó KÁDÁR JÁNOS;

Pártunk javaslatára az elmúlt években több ízben megemeltük a családi pótlékot, erőnkhez mérten bővítettük az óvodai, bölcsődei férőhelyeket, javítottuk a gyermekek felnevelését elősegítő egészségügyi hálózatot. Eddigi erőfeszítéseink nem tudták megoldani a problémákat; továbbra is nagy a különbség a többgyermekes és a gyermektelen családok életszínvonala között. Indokoltnak tartjuk, hogy a családi pótlék 1966-ban végrehajtott emelését, ahogyan azt anyagi erőink megengedik, a későbbi években további lépések kövessék. ...

Gondoskodni kell arról, hogy az anyákat, és különösen a sokgyermekes családokat, nagyobb társadalmi megbecsülés övezze. A kongresszus javasolja megvizsgálni hogyan lehetne növelni a gyermekes családok anyagi biztonságát és milyen további könnyítéseket nyújthatna a társadalom a dolgozni és tanulni akaró gyermekes anyáknak. Javasoljuk, hogy 1967-ben gyermekgondozási segélyt vessenek be. Jóval nagyobb mértékben kell lehetővé tenni a gyermekes anyák számára a napi 4-6 órás munkát és a bedolgozást. Következétesen kell érvényesíteni azt az elvet, hogy a lakásépítés állami támogatásánál és a lakások elosztásánál a gyermekes családok előnyben részesüljenek. ...

Átgondolt és széleskörű gazdasági, szociális, egészségügyi intézkedésekkel egyidejűleg, a jövőben nagyobb figyelmet kell szentelni a családvédelem, a gyermeknevelés kérdéseinek, és harcolni kell a társadalmi felelőtlenség jelenségei ellen.⁸¹

- * -

A Magyar Szocialista Munkáspárt X. Kongresszusa ismót foglalkozott a nők, és különösen a gyermeket nevelő anyák helyzetével.

Erdei Lászlóné a Magyar Nők Országos Tanácsának elnöke felszólalásában a következőket mondta:^{81/}

81/ A Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusának jegyzőkönyve (1970. nov. 23-28. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971.

"... Mostanában azt a kérdést is nekünk szegeznek, hogy vajon helyes-e a nők ilyen nagyarányú foglalkoztatása, hiszen a kettős megterhelést nehezen viselik. Ugy gondolom, a kérdésre eddig elért eredményeink birtokában határozott igemmel felelhetünk. Helyes a nők munkához való jogának biztosítása, mert ez egyik feltétele népgazdaságunk fejlődésének, a családok magasabb életszínvonalának, helyes mert kedvezően hat a nők politikai, kulturális és szakmai műveltségére, és megszünteti évszázados kiszolgáltatottságukat. Ez a pozitív folyamat azonban gyorsabb ütemben ment végbe, mint az ehhez szükséges társadalmi feltételek kialakítása: a szociális ellátás, a szolgáltatások fejlődése, a közfelfogás megváltozása. Ez az ellentmondás átmenetileg valóban fáradtságosabbá teszi a nők életét, és kettős hivatásuk betöltése áldozatvállalást követel. A nők többsége azonban egyik hivatását sem hanyagolja el a másik kedvéért.

Jelenleg a legnagyobb feszültséget a gyermekek intézményes elhelyezése okozza. A kereső nők háromnegyed része a 18. és 45. év közötti korban van. Érthető tehát, hogy egyre nagyobb az igény a gyermekintézmények, elsősorban az óvodák iránt. Sok gyermeket azonban a fejlődés ellenére sem tudunk óvodába elhelyezni. Még azokat sem, akiknek erre nagy szükségük volna. Ez pedig egyre inkább társadalmi problémává válik. ... A párt IX. kongresszusának határozata alapján bevezetett gyermekgondozási segély, amely egyedülálló szociálpolitikai vívmány, megkönnyítette a nők kettős hivatásának betöltését."

Kádár János az MSZMP központi bizottságának első titkára vitázó beszédében visszatért a kérdésre:^{82/}

"Nagyon sok felszólaló foglalkozott a nők társadalmi helyzetével. Valóban eleven égető kérdéseket vetettek fel, így például azt, hogy a nőknek még mindig nehéz vezető posztra jutniuk, hogy az egyenlő munkáért egyenlő bért elvét még nem sikerült mindenütt érvényesíteni, hogy gondok vannak a bölcsődei, az óvodai helyekkel. Ez mind igaz, és jó, hogy itt a kongresszuson is szóba került."

"A Központi Bizottságnak van elvi döntése, a Minisztertanácsnak vannak átfogó határozatai mindezekben a kérdésekben. Teljes megvalósulásukhoz évekig kell következetesen dolgoznunk, mert itt nem olyan dolgokról van szó, amelyeket egy hét alatt, egy határozattal meg lehet oldani. ..."

82/ Lásd a 81/ jegyzetben.

"E kérdésnél maradva, szeretnék még néhány szót szólni az anyák tiszteletéről. A IX. kongresszuson elvi döntés született a gyermekgondozási segély bevezetéséről. Ez meg is történt. Sok más is kell még, bölcsőde, óvoda és egyéb is, hogy valóra válhasson az a szándék, ami ezt a tényleg eredeti és úgy látszik sikerült elgondolást, a gyermekgondozási segélyt megfelelőképpen kiegészíti.

Szeretném itt is hangsúlyozni mély meggyőződésemet, hogy a család gyarapodásához, a gyermekek neveléséhez anyagi eszközök kelljenek. Mi, materialisták, jól tudjuk, hogy csak sóhajból megélni, gyereket nevelni nagyon nehéz. De merem állítani, elvtársak, változtatnunk kell egy jelenleg eléggé elterjedt - bár nem uralkodó - szemléletmódon is. Ha ki-kí saját lelkiismerete szerint latolgatja, hogy tv-t vesz inkább vagy kocsit, mintsem hogy gyermeke legyen, az ő dolga. Itt kötelező törvények nincsenek. De ha ez odáig fajul, hogy megszólják az állapotos anyát, mert nem saját jólétével törődik, akkor ezzel nekünk, kommunistáknak, szembe kell szállnunk. Aki a társadalom normális törvényei, az emberi természet nemes vonásai szerint él, azt nem lehet csufolni, mi ezt nem tűrhetjük. ..."

- * -

A Központi Bizottság állásfoglalásában a következőket olvashatjuk:^{83/}

"A nők szélesebb körű részvétele a társadalmi munkamegosztásban, fokozódó hivatástudatuk, közéleti tevékenységük és gazdasági önállóságuk nagy, alapján kedvező változásokat hozott a családban. A családi élet tartalma változóban van, s megfelelő családfelfogás kezd kialakulni. ...

A munkaviszonyban álló nők szabadideje igen kevés. A munkarend erősen kihat otthoni elfoglaltságukra, családi életükre. Az éjszakai műszakon kívül a huszonnégyórás, a folyamatos munkarend terjedése és a túlóráztatás további gondokat okoz. Évi szabadságukat - elsősorban azok, akiknek kisebb gyermekük van - elaprózzák. Helyzetükön könnyített a gyermekgondozási segély és a havi két szabad szombat. Új szabadnapjaikat azonban szinte kizárólag házimunkára fordítják, hogy vasárnap pihenhessenek."

83/ A nők politikai, gazdasági és szociális helyzete Az MSZMP Központi Bizottságának 1970. február 18-19.-i ülése Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1970.

"A foglalkoztatottság növekedésével az anyai hivatás egyre inkább munkaviszonnyal párosul. Ez új problémát jelent. A nők tömeges munkavállalása, az urbanizáció, a megváltozott életforma miatt zömében a kétgyermekes család-eszmény alakult ki, ami nem megnyugtató. Kevesebb a gyermek ma már falun is.

Körültekintően gondoskodunk a szülő anyákról, az újszülöttekről. Nagy eredményünk, hogy a nők 97 százaléka kórházban, szülőotthonban hozza világra gyermekét. Az anyák szülési szabadságban, gyermekeik gondozása érdekében különböző kedvezményekben részesülnek. A családtervezés gyakorlata még nem elég elterjedt. A születésszabályozás uralkodó módszere ma még a nők egészségére káros művi vetélés. Egészségügyi szervezetünk a családi és az egészségügyi körülményekhez alkalmazkodó felvilágosításra és prevencióra nem készült fel. ..."

- * -

Idézzük a Hazafias Népfront Országos Nőbizottságának ajánlásából a nőbizottságok munkaprogramjához:^{84/}

"A nők tömeges munkába állásával lényegesen megváltozott a társadalomban és a családban elfoglalt helyzetük. Ez sok vonatkozásban ma nehezebb, mint régen volt. Megrövidült a családra fordítható idő, ugyanakkor - az ismert objektív és szemléletbeli okok miatt - a családok többségében a munka nagyobbik része ma is a nőre hárul. ...

A nőbizottság elemezze a család szerepét, jelentőségét a szocialista társadalomban. Propagálja a párt és a kormány mindazon intézkedéseit, amelyek a családok erősítése, segítése, az anyaság védelme, a gyermekek nevelése érdekében születtek. ...

Lehetőségeit felhasználva foglalkozzon a családtervezéssel, mozgítsa elő az anyaság tudatos vállalását. Legyen aktív részese olyan társadalmi közvélemény kialakításának, mely megbecsüli, tiszteletben tartja az anyaságot."

- * -

84/ A hazafias Népfront Országos Nőbizottságának ajánlása a nőbizottságok munkaprogramjához (A nők politikai, gazdasági és szociális helyzete, (mint az 1/ jegyzetben) Az MSZMP Központi Bizottságának 1970. február 18-19.-i ülése, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1970.)

A Szakszervezetek Országos Tanácsa a következőképpen foglalt állást:^{85/}

"A nőket foglalkoztató munkahelyek szakszervezeti bizottságai határozottabban lépjenek fel a örvénytelen tulóráztatások ellen. A kis- és többgyermekes anyák tulóráztatásához ne járuljanak hozzá."

"A dolgozó anyák és különösen a több gyermekesek problémáiban arra az álláspontra kell helyezkedni, hogy a gyermekek, a jövő munkaerő felnevelésének gondja, költségei a mainál nagyobb mértékben tekintendők társadalmi tehernek. ... A Szakszervezetek Országos Tanácsának az az álláspontja, hogy e réteg szociális helyzetét elsődlegesen a családi pótlék felemelésével tudjuk megjavítani."

85/ A Szakszervezetek Országos Tanácsának Állásfoglalása és határozata a dolgozó nők politikai, gazdasági helyzetéről és a további feladatokról.

IV. Magyarországon lebonyolított családtervezési és születésszabályozási vizsgálatok

Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal vagy annak Népeségterületi Kutató Intézete 1958 óta a következő termékenységi, családtervezési és születésszabályozási vizsgálatokat hajtotta végre (időbeli sorrendben):

1. Termékenységi, családtervezési és születésszabályozási kísérleti vizsgálat (TCS-próba felvétel) - 1958-1960

2. Részletes termékenységi és családstatistikai vizsgálat - 1960 (népszámlálás)

3. Részletes vizsgálat a művi vetélésen átesett nőkről - 1960. október

4. Termékenységi és családtervezési reprezentatív vizsgálat - 1963 (mikrocenzus)

5. Részletes vizsgálat a művi vetélésen átesett nőkről - 1964. április

6. Termékenységi, családtervezési és születésszabályozási vizsgálat (TCS-66 vizsgálat) - 1965-1966

7. Szülészeti esetek reprezentatív megfigyelése - 1968

8. Longitudinális házassági vizsgálat - az 1966. évi házasságkötések reprezentatív megfigyelése alapján, az alapvizsgálat megismétlése első ízben: 1969. november-december

9. Részletes termékenységi és családstatistikai vizsgálat - 1970 (népszámlálás 25 %-os mintája)

10. Az ismételt művi vetélések reprezentatív vizsgálata (kísérleti megfigyelések) - 1970 és 1971

11. Modern fogamzásgátlókat használó nők reprezentatív megfigyelése - első vizsgálat: 1967-1969; folyamatos megfigyelés: 1970. augusztustól

12. Művi vetélések folyamatos megfigyelése - 1971. januártól.

Az egyes vizsgálatok rövid leírása.

1. Termékenységi, családtervezési és születésszabályozási kísérleti vizsgálat (TCS-próbafelvétel)-1958-1960^{86/, 87/}

A vizsgálat célja: a magyar nők termékenységre, családtervezésre és születésszabályozásra vonatkozó ismereteinek, véleményének és gyakorlatának elsődleges vizsgálata.

Kikérdezett személyek: A vizsgálat kísérleti jellegű volt és a fő ismeretek szerzésén kívül ki akarta próbálni a módszert. Amia vizsgálat tárgyát illeti, - az orvos és a páciens közötti kapcsolat alapján - a kikérdezés nem regionális mintán alapult, hanem főképpen egészségügyi intézetekben hajtották végre. A vizsgálatba 6732 nőt kapcsoltak be. Az esetek 57 %-ánál a kikérdezés szülészeti eseménnyel (szülés, abortusz) volt kapcsolatos, az esetek további egynegyedénél a kikérdezés egy másik nőgyógyászati vizsgálatkor történt. A szelekció ezzel a módszerrel nem tekinthető "mintá"-nak, de figyelembe véve a területi megoszlást, az intézetekben történő kiválasztás véletlenszerű jellegét és a kor és társadalmi csoportok szerinti megoszlást, az adatok mégis általánosíthatók. A TCS minta magában foglalja a 15-49 éves nők 0,27 %-át és ezen belül a 15-39 éves nők 0,44 %-át.

2. Részletes termékenységi és családstatistikai vizsgálat - 1960 (népszámlálás)^{88/, 89/}

A vizsgálat célja: az volt, hogy jobb ismereteket szerezzünk a termékenységi helyzetről; az 1960. január 1-i állapot szerint végrehajtott népszámláláskor részletesebben dolgoztunk fel termékenységi adatokat, mint régebben, a 14 éven felüli nőkről, valamennyi családi állapotról és első ízben férfiakról is.

Kikérdezett személyek: Teljes vizsgálat volt, így tehát 3 918 517 15 éves és idősebb nőt és 3 513 074 hasonló koru férfit ölelt fel.

86/ "Adatok a családtervezésről, a születésszabályozásról és terhességmegszakításokról". Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1963. A. rész, p. 9-93.

87/ Acsádi Gy. - Klinger A.: "A családtervezési és születésszabályozási vizsgálatok eredményei". Statisztikai Szemle, 1963. p. 221-258.

88/ "Termékenységi adatok". Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Csoport Közleményei 14., Budapest, 1966. pp. 349.

89/ "1960. évi népszámlálás: 5. Demográfiai adatok." Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1962. pp. 200.

3. Részletes vizsgálat a művi vetélésen átesett nőkről - 1960. október^{90/, 91/, 92/, 93/}

A vizsgálat célja az volt, hogy a rendszeres információ kérdésén kívül, ismereteket szerezzünk a művi vetélésen átesett nők megoszlásáról az abortusz oka és körülményei szerint.

Kikérdezett személyek: A vizsgálat 26 157 olyan nőt foglalt magában, akiket egészségügyi intézetekből (kórházak, egyetemi klinikák, szülő otthonok) bocsátottak el szülészeti eseménnyel kapcsolatos kezelés után 1960. októberében. E nők 37 %-a szült, 52 %-ának művi vetélése és 11 %-ának spontán vetélése volt.

4. Termékenységi és családtervezési reprezentatív vizsgálat - 1963 (mikrocenzus)^{94/}

A vizsgálat célja: adatok biztosítása országos viszonylatban a magyar nők termékenységi viszonyairól és a családtervezés elterjedéséről.

Kikérdezett személyek: A vizsgálat kapcsolatban állott az országnépességének 2 %-át felölelő 1963. évi mikrocenzus adatgyűjtésével. A felvételnél külön kérdőívet töltöttek ki valamennyi 50 éven aluli, 1913 után született házasság, özvegy és elvált nőről, összesen 38 000 főről.

5. Részletes vizsgálat a művi vetélésen átesett nőkről - 1964. április^{95/, 96/, 97/}

A vizsgálat célja: az 1960. évi vizsgálat ismétlése a művi vetélések újabb alakulásának elemzésére.

90/ "Adatok a családtervezésről, a születésszabályozásról és a terhességmegszakításokról". Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1963, B. rész, p. 97-172.

91/ Miltényi K.: "Művi vetélések Magyarországon az 1957-1959. években". Demográfia 1960. p. 424-435.

92/ Barsy Gy. - Sárkány J.: "A művi vetélések hatása a születési mozgalomra és csecsemőhalandóságra. Demográfia 1962. p. 427-267.

93/ Miltényi K. - Szabady E.: "Az abortuszhelyzet Magyarországon; demográfiai és egészségügyi összefüggések." Demográfia 1964. p. 303-309.

94/ "1963. évi mikrocenzus személyi és családi adatai". Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1964. pp. 214.

95/ "Szülészeti események reprezentatív megfigyelése". Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1966. pp. 127.

96/ A. Klinger: Abortion Programs, in: Family Planning and Population Programs, ed. Berelson, B., The University of Chicago Press, Chicago and London, 1966, p. 465-476.

97/ A. Klinger: Demographic effects of abortion legislation in some European socialist countries, in: World Population Conference, 1965, Vol. II., United Nations, New York, 1967. p. 89-91.

Kikérdezett személyek: 27 915 nő, akik szülés, művi és spontán vetélés miatt voltak egészségügyi intézmények, kórházak szülészeti osztályain, szülészeti klinikákon és szülőotthonokban 1964. áprilisában. E nők 38 %-a szült, 53 %-ának művi vetélése és 9 %-ának spontán vetélése volt.

6. *Termékenységi, családtervezési és születésszabályozási vizsgálat (TCS-66 vizsgálat) - 1965-1966*^{98 -105/}

A vizsgálat célja: reprezentatív adatok biztosítása a propagatív korban lévő házas nők termékenységre, családtervezésre és születésszabályozásra vonatkozó ismereteiről, magatartásáról és gyakorlatáról.

Kikérdezett személyek: Az 1960. évi népszámlálás anyagából kétlépcsős mintavétellel először a népességszám-kategória és a mezőgazdasági népesség aránya alapján az ország 3273 településéből kiválasztottunk 395-öt, majd ezekből a településekből véletlenszerű mintavétellel kiválasztottuk a lakások megfelelő számát (a lakások 0,5 %-át) (összesen 13 940 lakást). A meglátogatott lakásokban (amelyek száma - figyelembe véve a közelmúltban épült lakásokat - 14 704 volt) 8 800 propagatív kora házas nő élt, ami megfelelt az országban 1966. január 1-én élő 1 779 500 15-49 éves házas nő 0,5 %-ának.

- 98/Survey techniques in fertility and family planning research: experience in Hungary. (Authors: Acsádi Gy. - Klinger A. - Szabady E.) Publications of the Demographic Research Institute 26. Budapest, 1969. pp. 152.
- 99/Családtervezés Magyarországon - az 1966. évi termékenységi és családtervezési vizsgálat (TCS) fontosabb adatai". (Szerzők: Acsádi Gy. - Klinger A. - Szabady E.). Népeségstudományi Kutató Intézet közleményei, 27. Budapest, 1970. pp. 204.
- 100/Family planning in Hungary - main results of the 1966 fertility and family planning (TCS) study) Authors: Acsádi Gy. - Klinger A. - Szabady E.). Publications of the Demographic Research Institute, 31, Budapest, 1970. pp. 212.
- 101/Szabady E. - Klinger A.: "Az 1965-1966. évi termékenységi, családtervezési és születésszabályozási vizsgálat". Demográfia, 1966. p. 135-161.
- 102/ E.Szabady - A.Klinger - Gy.Acsádi: The Hungarian fertility and family planning study of 1965-1966. In: Preventive Medicine and Family Planning. Proceedings, Fifth Conference of the Europe and Near East Region of the IPPF, Hertford, 1967. p. 265-274.
- 103/Szabady E.: "Családtervezési trendek: a magyar vizsgálat." Demográfia, 1968. p. 333-346.
- 104/A.Klinger - E.Szabady: The Hungarian fertility and family planning study.. Paper presented at Family Planning and National Development Conference, Bandung, 1-7 June, 1969, IPPF South East Asian and Oceania Region, pp.12.
- 105/Szabady E.: "Magyar termékenységi és családtervezési vizsgálatok" A Nemzetközi Családtervezési Szövetség (IPPF) Európai és Közép-keleti Régiójának Budapesten 1969. szept. 15-17-én tartott 6. konferenciáján megvitatott előadás. Demográfia, 1969. 4.sz., p. 417-436.

A vizsgálat végrehajtása: A kikérdezés 1965. decemberében és 1966. januárjában történt. A kikérdezést 669 védőnő végezte, akiket a területi védőnő-apparatusból választottunk ki, általában a nők saját körzetében.

7. Szülészeti események reprezentatív megfigyelése - 1968^{106-109/}

A vizsgálat célja: Részletesebb adatgyűjtés, elsősorban a nők előzetes szülészeti eseményeiről - a szülő és abortáló nőkről, amiből megállapítható az összefüggés az előzetes terhességek száma és lefolyása és a későbbi koraszülések gyakorisága illetve az ismételten végrehajtott abortuszok gyakorisága között.

Kikérdezett személyek: Külön kérdőívet töltöttek ki az ország valamennyi szülészeti klinikáján, kórházak szülészeti osztályain és szülőotthonokban a szülő és abortáló nők 20 %-áról utólagos adatgyűjtéssel - a kórházi kórlapokból - olyan esetekre vonatkozóan, amelyek kimenő száma "0"-val és "5"-tel végződik. Ilyenképpen adatok állnak rendelkezésre az intézményekben lezajlott 387 000 szülészeti esemény 20,2 %-áról, azaz 78 089 esetről. E nők 40 %-a szülés, 51 %-a művi vetélés és 9 %-a spontán vetélés miatt részesült kórházi kezelésben.

106/ "A koraszülöttek adatai". (Klinger A.) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1970. pp. 147.

107/ A. Klinger: Demographic consequences of the legalization of induced abortion in Eastern Europe. A Hatodik Nőgyógyászati és Szülészeti Világkongresszuson (New York, 1970. április 12-17) benyújtott dolgozat, pp. 26.

108/ Klinger A.: "Magyarország népesedési helyzete az 1960-as években". Statisztikai Szemle, 1969. p. 1066-1096, 1171-1188; 1970, p. 227-252.

109/ "A vetélések adatai" (Klinger A.), Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1970. pp. 82.

8. *Longitudinális házassági vizsgálat* - az 1966. évi házasságkötések reprezentatív megfigyelése alapján, az alapvizsgálat megismétlése első ízben: 1969. november-decemberben.

A vizsgálat célja: Házassági kohorszból vett minta alapján a családi viszonyok, lakásvizonyok alakulásának, az ott lakó személyeknek, a nők munkájának, családtervezésének, termékenységének és születésszabályozásának megfigyelése.

Kikérdezett személyek: Kétlépcsős mintavétellel - először települések, majd házasságok véletlenszerű kiválasztásával - mintát alakítottunk ki 93 230 1966-ban kötött házasságból. Így a házasságkötés előtt az anyakönyvvezető adatokat gyűjtött 4 662 pártól, külön a vőlegénytől és külön a menyasszonytól. 3 év után - 1969. decemberében - a területi védőnők meglátogatták őket lakásukon, hogy újabb adatokat gyűjtsenek további életükről és megállapítsák a bekövetkezett változásokat.

9. *Részletes termékenységi és családstatistikai vizsgálat - 1970 (népszámlálás 25 %-os mintája)*^{110/}

A vizsgálat célja: Részletes információ szerzése a magyar nők termékenységről.

Kikérdezett személyek: Az 1970. január 1-i népszámlálás adatgyűjtésekor részletes kérdéseket tettünk fel az 1955-ben vagy korábban született 14 éves és idősebb nők 25 %-ának gyermekeikről és házasságaikról. A mintavétel úgy történt, hogy a számlálóbiztos bővebb programu kérdőíveket töltött ki minden negyedik számlálókörzetben, amikor a nőknek feltette e speciális kérdőív részletes kérdéseit is. Ilyenképpen részletes információt szerzünk körülbelül 880 000 nőről.

10. *Az ismételt művi vetélések reprezentatív vizsgálata (kísérleti megfigyelések) - 1970 és 1971*^{111/}

A vizsgálat célja: Az ismételt művi vetélések okainak alaposabb vizsgálata, elsősorban a nők pszichológiai magatartása vonatkozásában.

110/ "1970. évi népszámlálás. 2. Részletes adatok 1 %-os képviselői minta alapján. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1970. pp. 228.

111/ Psychosocial study of women having aborted repeatedly (Pilot survey). Hungarian Central Statistical Office, Demographic Research Institute. A "Pszichológiai tényezők a nemzetközi családtervezési kutatásban" témájú konferencián (Genf, 1970. április 28-30.) benyújtott dolgozat.

Kikérdezett személyek: 1970. márciusában próbafelméréseket végeztünk 6 egészségügyi intézményben (szülészeti klinikákon és kórházak szülészeti osztályain) az ezekben az intézményekben lévő 279 szülő, abortáló illetve nőgyógyászati kezelésben részesült, propagatív koru nőre vonatkozóan. E felvétel tapasztalatai alapján egy másik próbafelmérést is végeztünk 1970-1971 telén. Akkor a kikérdezés három csoportot foglalt magában.

A második próbafelvétel alanyai három kórház és három rendelőintézet betegei voltak. A felmérés 218 nő adatait tartalmazza.

A két próbafelvétel tapasztalatai alapján vizsgálatot hajtunk majd végre 1972. első negyedében. A felvétel magában foglalja majd 3 000 propagatív koru házasságú nő adatait. Ezek között lesz 1 000 olyan nő, akinek három vagy több művi vetélése volt, 1 000 nőt azok közül választunk ki, akik fogamzásgátló tablettát szednek és sohasem volt művi vetélésük, és 1 000 nőt pedig azok közül, akik, habár szednek fogamzásgátló tablettát, de már volt 1 művi vetélésük.

11. Modern fogamzásgátlókat használó nők reprezentatív megfigyelése - első vizsgálat: 1967-1969; folyamatos megfigyelés: 1970 augusztustól.

A vizsgálat célja: Orális fogamzásgátlókat használó nők demográfiai-egészségügyi jellemzőinek, a fogamzásgátló tabletták hatékonyságának és esetleges mellékhatásainak vizsgálata.

Kikérdezett személyek: A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézete az Infecundin (fogamzásgátló tablettát (összetétele: 2,5 mg Norethymodrol és 0,10 mg Methoxyaethinylöestradiol) szedő nőkre vonatkozó első vizsgálatot 1967. május 1 és 1969. március 31 illetve április 15. között hajtotta végre. A vizsgálat teljes volt és körülbelül 50 000 nő adatait foglalta magában. A második vizsgálat 1970. augusztus 1-én kezdődött. A felmérés tartalmazza majd azoknak a nőknek az adatait, akik kb 50 nőgyógyászati szakrendelésen megjelentek Infecundin és Bisecurin (összetétele: 1 tablettát 1 mg aethynodiolum diaceticumot és 0,05 mg ethinylöestradiolumot tartalmaz) felírás végett. A longitudinális vizsgálat három éven át figyeli az orális fogamzásgátlókat szedő nőket. A vizsgálatnak három dokumentuma van:

"Adatfelvételi lap a fogamzásgátló tablettát szedő nőről", amelyet az első megjelenéskor töltenek ki, "Ellenőrző lap a fogamzásgátló tablettát szedő nőről", amelyet a további megjelenésekor töltenek ki 6 havonként, és egy "Felhívás",

amely válaszlevelet tartalmaz az ellenőrzés biztosítására. A Központi Statisztikai Hivatal az adatfelvételi lapokat és az ellenőrző lapokat folyamatosan kapja az intézetektől a tárgyhót követő hónap 10-éig.

A Központi Statisztikai Hivatal 1970-ben majdnem 18 000 nő és 1971. első 10 hónapjában kb 15 000 adatfelvételi lapját kapta meg. Ez a szám valamivel kevesebb, mint az Infecundint és Bisecurint szedő nők 16 %-a.

Az adatfelvételi lapok feldolgozása 1971. júliusban kezdődött és 1970-ben fejeződött be.

1971. negyedik negyedévében bevezették az "Intrauterin" nevű magyar méhen belüli fogamzásgátló eszközt. A fogamzásgátlót kórházak nőgyógyászati osztályain és szülőotthonokban helyezik be. 1972-től kezdve vizsgálatot tervezünk olyan nőkre vonatkozóan, akik megjelennek a fogamzásgátló behelyezése céljából, hasonlóan a fogamzásgátló tablettát szedő nők vizsgálatához.

12. Művi vetélések folyamatos megfigyelése - 1971. januártól

A vizsgálat célja: Az abortusz okainak megállapítása, ezek kombinatív vizsgálata és elemzése.

Az adatgyűjtés egyéni lapokon történik. Ezek demográfiai adatokat, a nő előző terhességeinek történetét, valamint a műtét leírását tartalmazzák.

Az abortuszbizottságok a terhességmegszakítás engedélyezésekor egyéni lapot töltenek ki. A nő ezt a lapot az abortuszbizottság jegyzőkönyvével együtt elviszi a szülészeti osztályra. A szülészeti osztály a lapon leírja a műtétet és valamennyi elbocsátott nő lapjait a tárgyhót követő hónap 5. napjáig megküldi a Központi Statisztikai Hivatalnak.

A jövőbeni kutatási tervek

Az ország népesedési helyzetének alakulásával összefüggő kérdések vizsgálatára vonatkozó középtávú kutatási tervnek megfelelően 1972 és 1975 között a termékenység és a népesség reprodukciója tárgykörében az alábbi vizsgálatokra kerül sor:

A termékenység demográfiai, társadalmi és gazdasági tényezőinek vizsgálata.

A kutatások célja a termékenység körülményeinek és újabb változásainak demográfiai, társadalmi és gazdasági okainak tanulmányozása, a nők újabb születési és házassági kohorszainak termékenységét is figyelembe véve. Vizsgálni kell e termékenység befolyását a népesség reprodukciójára, valamint a termékenység jövőbeli perspektíváit. E kutatások az alábbi részfeladatok megoldására terjednek ki:

- a/ A női népesség születési és házassági kohorszai termékenységének újabb vizsgálata.
- b/ Új kutatási irányként tanulmányozni kell a különböző termékenységi modellek (mint determinisztikus modellek, makro- és mikroszimulációs modellek) építésének lehetőségeit és kísérleteket kell folytatni az elemzéseink számára leghatásosabb modellek realizálásával.
- c/ A perinatális halálozás és a koraszülések magas arányának a népesség reprodukciójára gyakorolt számottevő hatása miatt tanulmányozni kell a koraszülöttség biológiai és társadalmi okait.
- d/ A vetéléseknek a népesség reprodukciójára és reprodukciós kapacitására gyakorolt befolyása miatt vizsgálni kell a vetélések demográfiai, egészségügyi és társadalmi okait.
- e/ A fenti kutatások kiegészítéseként vizsgálni kell a népesség biológiai állapotának és fejlődésének demográfiai, egészségügyi, gazdasági és társadalmi tényezőit, amely kérdések jelentősen befolyásolják az alapvető demográfiai folyamatokat.

A családtervezés és születésszabályozás, valamint demográfiai hatásaik vizsgálata

A kutatások célja az újabb családtervezési trendek és elképzelések tanulmányozása, a népesség családtervezési viselkedésében végbement változások mérése és e változások tényezőinek elemzése. Vizsgálni kívánjuk a születésszabályozás modern módszereinek elterjedését és hatékonyságát, különös tekintettel az elmúlt évtized során propagatív korba lépett nők kohorzaiban. E kutatások az alábbi részfeladatok megoldásait teszik szükségessé:

- a/ A születésszabályozás modern módszerei elterjedésének és hatékonyságának 1967-ben megkezdett folyamatos vizsgálatát longitudinális módszerek segítségével kívánjuk folytatni.
- b/ Az abortuszok hatásának (elsősorban pszichoszociális tényezőknek) vizsgálata kiegészíti a fenti kutatásokat.

A népesedéspolitikai intézkedések értékelésével és a népesedéspolitikai koncepció demográfiai megalapozásával kapcsolatos demográfiai kutatások

Az elmúlt évek népesedéspolitikai intézkedéseinek demográfiai értékelése

A kutatások célja az 1965 és 1967 között hozott népesedéspolitikai intézkedések, valamint az általános jellegű elsődlegesen más irányú gazdasági és társadalmi intézkedések népesedéspolitikai hatékonyságának értékelése, valamint a népesedéspolitika kialakításában követett alapelvek és a népesedéspolitika kitűzött céljainak felülvizsgálata.

Vizsgálatok a népesedéspolitika módosításának, illetőleg alternatív népesedéspolitikai koncepciók kidolgozásának demográfiai megalapozása terén

A vizsgálatok célja alternatív népesedés-politikai célkitűzések kidolgozása, illetőleg a korábban kidolgozott népesedéspolitikai koncepció módosítási lehetőségeinek tanulmányozása. E kutatások kitérnek a népesedéspolitika alapelveinek újraértékelésére és szükség esetén módosítására, figyelembevéve annak lehetőségét, hogy a népesség strukturája, illetőleg fejlődése a születési mozgalmon túlmenően más demográfiai jelenségeken keresztül és befolyásolható. Szisztematikusan foglalkozni kell azokkal a lehetőségekkel, amelyek az általános gazdaság- és társadalompolitikában rejlenek népesedéspolitikai célkitűzéseink elérése számára.

V. Jövőbeni népesedéspolitikai elgondolások

A jövőre vonatkozó népesedéspolitikai elgondolásokat a már idézett^{1/} "Népesedéspolitikánk alapkérdései" című dolgozat tartalmazza, amelynek főbb megállapításai a távlati tervezés alapjául is szolgálnak. Hivatalos - kormány-szintű - elfogadásukra még nem került sor, azonban elképzeléseiben megfelel a hivatalos népesedéspolitika célkitűzéseinek.

A magyar népesedéspolitika céljai a következőképpen fogalmazhatók meg:

- elősegíteni a születések számának fokozatos növekedését oly mértékben, ahogy az legalább a népesség reprodukcióját biztosítsa,
- a népesség korösszetételét lehetőség szerint fokozatosan kiegyenlíteni.

E célok a következőkkel indokolhatók:

Az 1960-as évek elején rendkívüli mértékben visszaesett születésszám már nem biztosította a népesség egyszerű reprodukcióját sem, vagyis azt, hogy a későbbi generációk egy-egy évjáratához tartozók száma elérje a jelenlegi felnőtt generációban élők számát. Jóllehet az 1960-as évek második felében a születésszám valamelyest emelkedett, - a jelenlegi termékenység állandósulása esetén - a népességszám a század utolsó évtizedétől kezdve fokozatosan csökkenne. Ez elsősorban azért volna káros, mert a csökkenő népességben az öregkorúak aránya - amely már jelenleg is igen magas -, rendkívüli mértékben tovább növekedne, és a korösszetétel eltorzulna. Ennek megelőzésére a jelenlegi magyarországi viszonyaink mellett a népesség lassu növekedésére lenne szükség. A 70-es évek elején ez azt jelentené, hogy az utóbbi 3 év 15 %-os elveszületési arányszám legalább 17 %-ra növekedjék.

Ezen célkitűzések kialakításához a népesedéspolitikának az alábbi három alapelvet kell követnie:

Több szempontból hátrányos az is, ha az egymást követő nemzedékek létszáma erősen eltérő, ezért a népesség korösszetétele szabálytalan.

Magyarország jelenlegi korfája rendkívül egyenetlen. Például az 1954-ben született nemzedék több mint 70 %-kal nagyobb az 1962. évi nemzedéknél. Ha a termékenység alakulását a jövőben nem sikerül úgy befolyásolni, hogy a "demográfiai hullámvölgy" propagatív korba lépésének éveiben (amikor a kis létszámú nemzedékek 20-29 évesek) a termékenység növekedjék, akkor a "hullámvölgy" visszhangszerűen meg fog ismétlődni, újra és újra magával hozva a velejáró káros társadalmi és gazdasági hatásokat. Ezért a születésszám emelését célzó távlati népesedéspolitikai intézkedéseket úgy kell időzíteni, hogy azok legerősebb hatásukat az 1970-es évek közepétől fejtsék ki, amikor a szülőképes korban lévő nők létszáma csökkenni kezd. A távlati intézkedések időzítésénél azonban figyelemmel kell lenni arra is, hogy a népesedéspolitikai ösztönzők hatása gyakran csak több év időeltolódással jelentkezik.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy jóllehet a legerősebb népesedéspolitikai beavatkozás a reprodukció spontán folyamataiba az 1970-es évek vége felé szükséges, bizonyos kezdeti lépések azonnal, illetve a közeljövőben is indokoltak, figyelemmel arra, hogy az eddig megtett intézkedések hatása már inkább csökkenni látszik, anélkül, hogy a népesség egyszerű reprodukciójához szükséges termékenység szintet elértük volna.

A körvonalazott célkitűzések és alapelvek figyelembevételével többirányú népesedéspolitikai intézkedésre történt javaslat, mint olyanokra, amelyeket már eddig is felhasználtak és a jövőben is fel lehet használni a születésszámnak a kívánatos irányába való befolyásolására. A javasolt népesedéspolitikai intézkedések bevezetését részben már a IV. ötéves terv (1970-1975) is előirányozza, másrésztük megvalósítását távlati elgondolások vezetik, vagyis az 1985. évig történik teljes kialakulásuk. A javaslatok a következőkben foglalhatók össze:

1. Tovább kell fejleszteni a *családi pótlék* rendszerét. Ezzel el kell érni azt, hogy a társadalom egyre nagyobb részt vállaljon a gyermeknevelés költségeiből. Így az elgondolások szerint amíg a családi pótlék mai összege jelenleg az erre jogosult gyermekeknél az átlagos családi gyermeknevelési költségek 15 %-át fedezi, addig ez az arány a jelenlegi előirányzatok szerint 1975-ig 20-21 %-ra emelkedik és 1985-re eléri a 35-40 %-ot, sőt a gazdasági fejlődés igen kedvező üteme esetén elképzelhető, hogy megközelíti az 50 %-ot. A 3 és többgyermekes családoknál és az egyedülálló anyáknál már az 1972. évi terv is előirányoz családi pótlék emelést.

A családi pótlék rendszerének népesedéspolitikai célú fejlesztésénél az alábbi két módosítás indokolt:

- a gyermek számától függő progresszivitást oly módon kell megállapítani, hogy a három gyermekes család részesüljön gyermekenként a legnagyobb összegű családi pótlékban és a negyedik gyermektől kezdődően a progresszivitás csökkenjen;
- a családi pótlékot az első gyermek után is folyósítsák annak 3 esetleg 5 éves koráig, mivel ez enyhítené az első gyermek miatt jelentkező magasabb családi kiadásokat és feltehetően ösztönözve a második gyermek szülésére.

2. Kivánatos a *gyermekgondozási segély* rendszer fenntartása és továbbfejlesztése. A segély összegét legalább a munkajövedelmekkel arányosan kell növelni. Felmerült egy olyan elgondolás is, hogy ezt a juttatást minden kereső nő megkapná - gyermeke 3 éves koráig - függetlenül attól, hogy szünetelteti-e munkáját vagy tovább folytatja-e, azzal a feltétellel, hogy nem veszi igénybe a bőlcsődei szolgáltatást.

3. A *gyermekintézmények* (bölcsőde, óvoda, napközi) fejlesztése is szükséges, mivel ezek komoly mértékben járulnak hozzá a családok terheinek könnyítéséhez, ami elősegíti a dolgozó nők számára az anyaság vállalását. Már a IV. ötéves terv időszakában kisebb mérvű fejlesztésre lehet számítani és a távlati elgondolások főleg az óvodák és napközi otthonok gyorsabb, a bölcsődék - a gyermekgondozási segély miatti - mérsékelt ütemű fejlesztésével számolnak. A bölcsődéskorú gyermekek 14-15 %-a, az óvodáskorúak 60-65 %-a, esetleges gyorsabb fejlesztés esetén 78 %-a, az általános iskolai tanulók egyharmada lesz elhelyezhető a megfelelő gyermekintézményben 1985-ben, 1975-ben ugyanezen mutatók 10, 52, 21 %-ot fognak elérni.

4. Növekvő szerepe van a népesedési helyzetben a *lakásellátásnak*. Ezért a lakásépítés általános növekedése mellett tovább kell fejleszteni a fiatal házaspárok és a többgyermekes családok számára biztosított kedvezményeket a lakáshoz jutáshoz. Így olyan jellegű intézkedések vannak elgondolás alatt, hogy a fiatal házaspárok családalapítási hitelt kaphassanak és a törlesztési összeget a gyermekek születése esetén csökkenteni kellene vagy megfelelő halasztást kellene adni a visszafizetésre. Ugyancsak népesedéspolitikai célú a távlati terv azon célkitűzése, hogy növekszik a lakások alapterülete, illetve férőhely száma: az új

lakások átlagos alapterülete a jelenlegi 50 m²-ről 1985-ig 65-68 m²-re emelkedik, a három és több szobás lakások aránya 20 %-ról 40 %-ra nő. A lakásellátás javítását célozza az a célkitűzés is, hogy legkésőbb 1985-ig minden család részére lehetővé vállják az önálló lakáshoz jutás.

5. Javítani kell az *anyavédelmi* intézkedéseket is, mivel elsősorban az anyák azok, akikre a nagyobb családdal járó többletterhek hárulnak. Ezek sorában felmerült az anyasági és terhességi-gyermekágyi segély növelésének gondolata, a munkajövedelmek emelkedésének arányában. Növelni kellene a szülési szabadság hosszát egy vagy két hónappal, olyan módon, hogy ezt a többletet kizárólag a várható szülés időpontját megelőzően lehessen kivenni, ami a gyermeket váró anyák életkörülményeit javítja és a koraszülés veszélyeit csökkenti. Felmerült még a gyermekes anyák részére a részmunkaidős foglalkoztatás növelése, valamint, hogy meg kellene hosszabbítani az anyák táppénzbe helyezését a gyermek 2-3 éves koráig (esetleg tovább). Növelni lehetne a gyermekes anyák fizetett szabadságát, pótszabadság adásával.

6. Biztosítani kell a *társadalmi tudat és közérzet* megfelelő befolyásolását a népesedési helyzet megváltoztatásához.

A gazdasági intézkedések talaján, a tudatra, valamint a társadalmi közfelfogásra ható tömegkommunikációs és nevelési eszközökkel (sajtó, rádió, televízió, valamint irodalom, művészet) azt a felfogást kell elterjeszteni: a gyermek a magyar társadalom számára fontos érték, a több gyermek felnevelésére vállalkozó családok társadalmi megbecsülést érdemelnek. Kifejezésre kell juttatni, hogy a társadalom örömmel és szeretettel várja az újszülötteket, s értékeli a szülőknek, elsősorban az anyáknak a gyermekkel kapcsolatos áldozatvállalását; a gyermekek eltartását, gondozását, nevelését társadalmilag fontos szerepkörnek tekinti. Az ezzel kapcsolatos publicisztika és propaganda erősítheti a gyermekek utáni természetes vágyakat, a gyermek örömforrás jellegének hangsúlyozásával. Az iskolában is megfelelő szerepet kell kapnia az anyaságra, a családszerepre való nevelésnek.

7. A népesedési helyzetnek a kívánatos irányban való befolyásolása nem kényszer intézkedésekkel történne. Ezért a *fogamzásgátlás modern eszközeinek* elterjesztését kívánatos és szükséges, viszont a születésszám növelése érdeké-

ben nem kívánatos a művi abortusz betiltása. Ugyanakkor azonban a nagyszámu művi abortusz súlyos egészségügyi következményei miatt feltétlenül szükséges a művi abortuszok számának erős csökkentése. Ezt egyrészt a színvonalas és szakszerű felvilágosítás és szexuális nevelés útján lehet megvalósítani, amely az iskolásoktól a felnőttekig minden társadalmi rétegre kiterjed és az összes kommunikációs eszközt igénybe veszi. Másrészt ezzel egyidejűleg kívánt mennyiségben, olcsón és könnyen hozzáférhetővé kell tenni a modern és jó minőségű fogamzásgátló eszközök széles választékát.

**A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KÖZLEMÉNYEI SOROZATÁNAK
EDDIG MEGJELENT KÖTETEI:**

1. Magyarország megyénkénti népességének várható alakulása, 1960. I. - 1980. I. közzt. 1963/1
2. A nyugdíjasok helyzete. 1963/2
3. A korbevállás megbízhatóságának vizsgálatai az 1960. évi népszámlálásnál. 1964/1
4. Magyarország népességének demográfiai jellemzői régióként. 1965/1
5. A válások okai. 1965/2
6. A budapesti nyugdíjasok helyzete és problémái. 1965/3
7. A társadalmi átrétegződés és demográfiai hatásai. I. Budapesten és a városokban. 1965/4
8. A népesség foglalkozásának változása 1960-1963 között. 1965/5
9. Vizsgálatok a népesség területi eloszlásának alakulásáról Magyarországon, 1900-1960. 1966/1
10. Lakásdemográfiai adatok. 1966/2
11. A szociális intézetek és gondozottaik helyzete. 1966/3
12. Magyarország népességének területi előreszámítása. 1966/4
13. A magyar leíró statisztikai irány fejlődése. 1966/5
14. Termékenységi adatok. 1966/6
15. A demográfiai tényezők hatása a művelődésre. 1967/1
16. Iskolai végzettség és szakképzettség. 1967/2
17. Magyarország népességének gazdasági korfái. 1967/3
18. Nemzetiségek demográfiai sajátosságai Baranya megyében. 1968/1
19. Magyarország népességének előreszámítása, 1966-2001. 1968/2
20. A magyar történeti demográfia a II. világháború után. 1968/3 *(Angol nyelven)*
21. Történeti demográfiai kollokvium. Budapest, 1965. 1968/4 *(Francia angol és német nyelven)*
22. Demográfiai jellemzők a települések nagyságcsoportja szerint, 1900-1960. 1968/5
23. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének évkönyve, 1963-1968. 1968/6 *(Magyar és angol nyelven)*
24. Alkoholizmus. 1968/7
25. Gyermekgondozási segély. 1969/1
26. Kutatási módszerek a termékenység és a családtervezés vizsgálatára: Magyar tapasztalatok. 1969/2 *(Angol nyelven)*
27. Családtervezés Magyarországon. Az 1966. évi termékenységi és családtervezési vizsgálat (TCS) fontosabb adatai. 1970/1
28. Gyermekgondozási segély. 1970/2
29. 1966. évben egyetemi (főiskolai) felvételre jelentkezők demográfiai és testfejllettségi vizsgálata. 1970/3
30. Társadalmi átrétegződés és demográfiai hatásai. II. Magyarországon. 1970/4
31. Családtervezés Magyarországon. Az 1966. évi termékenységi és családtervezési vizsgálat (TCS) főbb eredményei. 1970/5 *(Angol nyelven)*
32. A IX. Biológiai Vándorgyűlésen elhangzott előadások tartalmi kivonatai. Budapest, 1970. május 6-8. 1970/6 *(Angol nyelven)*
33. Magyarország népességének 1957 óta történt belföldi vándorlásának vizsgálata néhány szempontból. 1971/1 *(Angol nyelven)*
34. Magyarország halandósági táblái 1900/01-től 1967/68-ig. 1971/2
35. Népesedéspolitikai Magyarországon. 1972/1

Formátum: B/5 Terjedelem: 9,45 (A/5) fv
Statistikai Kiadó Vállalat, Nyomdatóház - 060772
Felelős vezető: Kecskés József igazgató